

246
1961

“ՅԱՌԱՋԻ ՍԱՆԵՐԸ”

..... ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋ

Մեր սրտագին նուէրը, ՅԱՌԱՋԻ 15ամեակին առ -
թիւ, իբ տաղանդաւոր խմբագրապետին եւ մեր ուսու-
ցիչին՝ ՇԱԽԱՐՇ ՄԻՍԱԳԵԱՆԻ :

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ

ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
ՆԱԶԵՆԻ

ԱԻ. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ

ՀԵՐՄԻՆԷ

ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ

ԿԱՐՕ ՄԵԻԹԱՐ

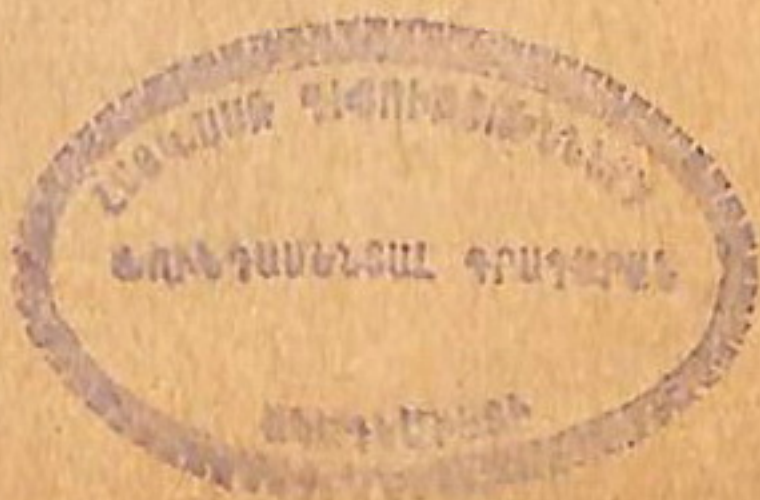
ՍԱՐԳԻՍ ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ

ԼԵՒՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ

ՄԱՄԲՐԷ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Փարիզ, Օգոստոս 1939

ՇԱԽԱՐՇ ՄԻՍԱԳԵԱՆ

ԹՈՒՂԹ ԸՆԾԱՅՈՒԹԵԱՆ

«Յառաջի Սաները» ահաւասիկ զիս ընտրեր են, զբրական բացատրութեամբ, «առաջնորդ ընծայման», ժողովրդական բացատրութեամբ՝ «կնքահայր»։ Գրա-
կան կամ ժողովրդական այդ երկու բացատրութեանց մէջէն հանեցէք քաղաքավարութիւնը, մեր սաներուն տրոշումը կը ստանայ միայն մէկ իմաստ .

— «Յառաջի Սաներէն» մէկն ալ դուն, առաջ ան-
ցիր եւ մեզ ներկայացուր ժողովուրդին :

Կրնամ ուրանալ, ճիշդ է մեծ չափով : Արդարեւ, այն՝ որ Յառաջի խմբագրատեան է այսօր, բայց ճա-
կատամարտի խմբագրատեան էր ասկէ 16 տարի առաջ՝ Կրք լոյս կ'ընծայէր իմ յառաջին գրութիւնս, ուրախ իր «գիւտ»ով՝ մեր գրական կուռքերուն կը ներկայացնէր զիս, իբրեւ իր միակ սլարծանքը : Այնուհետեւ կարճա-
տեւ բնակութիւն մը Նոր Շարժումին մէջ (Գուրգէն Մխիթարեան) եւ ապա Նաւասարդին մէջ (Յ. Ժ. Սի-
րունի), ու եկայ ի վերջոյ տուն — տեղ եղայ Յառաջի մէջ :

Բայց ճիշդ է, նոյնպէս, որ ես դօտի կապած եմ (նշա՛ն առնութեան եւ երիտասարդութեան) ուրիշ սե-
րունդի մը հետ, որ Յարդգող կոչուեցաւ կամ Մեմֆ :
Ծիշդ է, դարձեալ, որ անոնց մէջ եւս ներկայացայ իբ-
րեւ «առաջնորդ ընծայման», այնքան որ շատեր — ըն-
ծայացունե՛ր — կարծեցին թէ կը սիրեմ իրենց հետ
եւ շնորհի՛ւ միայն իրենց զարդարուիլ փայլիլ այն ջնա-
րակով զոր կը քսէի իրենց տաղանդին : Սխա՛լ «զի ոչ
եթէ որ զանձն իւր ընծայեցուցանէ՛ նա է ընտրեալ, այլ
զոր Տէրն ընծայեցուցանէ» : Եւ այս ճշմարտութիւնը

անպայման գիտեն հիմակ անոնք որ յիմարացան ջնարակով եւ անոնք որ ի դո՛ւր փեսայ կը փնտռեն՝ «հալաւ հազուեցնողը» լքած ըլլալով զիրենք, այլեւս նուիր — ուած՝ միայն իր սեփական աշխատանքին:

Ուրեմն, իբրեւ բեկոր Յարդգողի կամ Մենքի՝ կը բաժնուիմ «Յառաջի Սաներէն» տարիքով: Այսքանը յայտնի՝ այլեւս դժուար չէ նշմարել չարաճճութիւն մը այն խնդրանքին մէջ, որ կ'ուղղուի ինծի՝ ընծայութեան թուղթ մը գրելու համար իրենց, — չարաճճի — նե՛ր, մօրուքիս կ'ապաւինին: Չէ՞ որ, ինչպէս ընթացիկ կեանքի մէջ կը յարգուի խօսքը որ մարդրիտի պէս է՝ երբ կը հանդէի ալեփառ մօրուքի մը վրայ, այնպէս ալ մտաւորական ասպարէզին մէջ կը փնտռուի գնահատութիւնը որ բախտաւորող թարշիշի պէս է՝ երբ կը յայ — տարարուի հին ու մեծ արժէքներու ծանօթութեան մէջ ապրած մէկու մը բերնով:

Ընծայականը վկայութիւն մըն է գնահատութեամբ գրուած:

Յառաջի աւանդութիւններուն մէջ, սակայն, միշտ պակսած է գնահատութիւնը՝ այնքան որ այդ պակասը հոմանիշ դարձած է քննադատութեան: Արդարեւ ո՛ր — քան կրնաք՝ պակսեցուցէք աղջիկ բառերը, որոնք կը գործածուին զարդարանքի համար՝ իրենց պէտքուն ու ցանկալից արտայայտութեամբ, եւ որքա՛ն կրնաք՝ աւելցուցէք արու բառերը, որոնք կը գործածուին վերանորոգութեան համար՝ իրենց բիրտ եւ ուժեղ արտայայտութեամբ, — կ'ունենաք Յառաջի լեզուն, որ ան — կեղծութիւն է, որ յեղափոխական ներշնչում է, որ ձայն է փոթորիկի: Երբ Յառաջ քիչ մը եւս պրկեր է իր

այս քերականական փիլիսոփայութիւնը, ըսեր են՝ կը հայհոյէ՝, — անոնք Աղջիկ Մինասները, որ սովոր են խորան դարդարել, ջահեր վառել եւ օրհնութեան ճայն լսել միայն:

Եւ յետոյ, այն որ նշանակուած է առաջնորդ ըն — ծայման՝ կը խորհի թէ փոխանակ ներկայացնելու « Յառաջի Սաները », իրենց գրական նկարագրի հա — դուստին մէջ, լաւ է ցոյց տալ այն կապը որ « Յառաջի Սաները » կը միացնէ Յառաջի: Ասիկա փորձ մը չէ խուսափելու գրական քննադատութենէն, — սկիզբէն ի վեր ուղեր եմ հեռու մնալ անկէ, որովհետեւ գրական քննա — դատութիւնը ի լինելութեան է դեռ մեր մէջ, եւ ինչ որ կը փորձուի՝ կը մնայ մակաբոյծ մը հրապարակագրու — թեան ծառին վրայ, եթէ ոչ débile երախայ մը՝ մեր վարժարաններուն մէջ, վարժապետներու գթութեան յանձնուած:

Եւ ահա նիւթս բաւիղ կը շինէ:

Ճշդեւ օրաթերթերուն ազդեցութիւնը գրական սե — րունդներուն վրայ, — ո՛րքան փափաքելի է կամ ոչ, նման ազդեցութիւն մը: Օրինակներ եւրոպական գրա — կանութեանց պատմութենէն, մեր մէջ՝ Հայրենիքի սե — րունդէն: Բայց, այդ պարագային, այս գրքէն դուրս կը մնան մեր « Սաները »:

Աճապարենք եւ ճշդենք, ուրեմն, Յառաջի ազդե — ցութիւնը:

Անմիջապէս հարկ է աւելցնել, սակայն, թէ Յա — ռաջ, վերջին տասնեւհինգ տարիներու ընթացքին (1925 — 1939), իր ազդեցութիւնը կը նետէ երկու սերունդի վրայ, — առաջինը՝ իմ սերունդս, որուն մաս կը կազմեն

անոնք որ կը կրեն նաեւ ճակատամարտի, յետոյ Յառաջի հմայքը, կամ միայն այս վերջինին: Երկրորդ՝ անոնք որ կը մտնեն այս հատորին մէջ եւ կը մնան այս հատորէն դուրս, — միջին հաշիւով՝ տասը տարի մեզմէ պըզտիկները, բոլորովին հարկատու Յառաջի:

Կը յիշեմ, Երեւանի թերթերը տուին, նոյն շրջանին մէջ (Երկու երեք տարիով աւելի, 1922 — 1939), երեք հունձք: Վերջին հունձքը, դատելով անոնց հրատա — րակուած խմբանկարներէն, լեզուէն եւ կենսագրական տրուած թերի ծանօթութիւններէն, որոշ չափով կը համապատասխանէ Յառաջի հունձքին, — Երեւանի երրորդ սաները կապ չունին մեր անցեալին հետ, լե — զուն սորված չեն հին արմատին վրայ, իրենց ներշնչու — մը *intrinsèque* ուժ չունի:

« Յառաջի Սաները », խօսելով ամբողջ սերունդին մասին, քիչ մը աւելի բախտաւոր՝ անոնք տարտամ ու մշուշային յիշատակներով կապուած են հայրենիքին, լեզուն սորված են ազգային վարժարանի մը առաջին դասարաններուն վրայ եւ Յառաջի էջերուն մէջ, իրենց ներշնչումը *intrinsèque* ուժ ունի՝ որովհետեւ կապանքէ ազատ, այլեւ հարկատու *extrinsèque* տպաւորութիւններու՝ որովհետեւ տարագիր:

Ինչ որ կը յատկանշէ « Յառաջի Սաները » ամէնէն ա — ւելի, լեզուական հայրենասիրութիւնն է, — տարագրու — թեան բերքն է այս, կորսուելու մտավախութիւնն ունե — ցող զանգուածներու ինքնապաշտպանութեան բերդը:

Ես անոնցմէ չեմ, որոնք կը կարծեն թէ լեզուական հայրենասիրութիւն կոչուած *mythe*ը կրնայ փրկել մեզ՝ առանց տարբեր պայմաններու օժանդակութեան: Բայց կ'ընդունիմ որ ազգային միութեան ամէնէն ուժեղ ջիղն

է լեզուն, այսօր յանձնուած մեր մամուլին խնամքին՝ երբ այնքան դժուար է ազգային վարժարաններ բանալ: Ափսո՛ս, արտաբանմանի մեր խմբագիրները այնքան տգէտ են, ո՛րքան Երեւանի խմբագիրները, լեզուի տեսակէտով: Քիչ են այն թերթերը, որոնք ծաղիկի պէս լեզու մը ունին եւ դայն կը մշակեն, կը խնամեն, կը գեղեցկացնեն: Յառաջ մէկն է ծաղիկի պէս լեզու ունեցողներէն, ու թերեւս ամէնէն մոլեռանդ մշակը անոնց: Ան աշխատած է իր մոլեռանդութենէն բան մը տալ նաեւ իր Սաներուն:

Երկրորդ աշխատանքը, զոր կը կատարէ Յառաջ, կը կայանայ այն Պառէսեան ճիգին մէջ, որով կը փորձէ վերակենդանացնել հին աւանդութիւնները, արթնցնել հայրենի յիշատակները, թրթռացնել երկրին ձայնը, արծարծել հայկական կլիմայահոգեբանութիւնը, մշակել Հայաստանի եսը այս *déraciné* ժողովուրդին մէջ: Գիտեմ թէ ոմանք, հոգեբանութեան տարրական գիտելիքներուն անծանօթ, ստեղծագործ եւ ինքնատիպ երեւակայութեան պակաս կը տեսնեն անցեալը վերականգնելու փորձին մէջ, զոր կ'անուանեն *passéisme*, այնքա՛ն հեղնութեամբ: Եթէ գիտնայի՛ն թէ ինքնատիպութիւնը ներքնեկ է, ցեղային տարրերու հետ մը տերմութեան ծաղիկ մը: Եթէ գիտնային թէ ստեղծագործութիւնը կենսահոգեբանական տուրք մըն է, որ այնքան հրաշալի է որքան բխումը կուգայ ոչ միայն անհատէն, այլ եւ իր հաւաքականութեան ընդերքէն, մինչեւ իր մեռելներէն: Եթէ գիտնային թէ ստեղծագործութիւն չէ, ինքնատիպութիւն՝ բնա՛ւ երբեք, գործածել լուսանկարչական գործիք՝ առանց հետաքրքրութելու թէ ի՛նչ կը նկարէ, կամ ստեղծուած է մթնոլոր-

տը, որպէսզի հողեկան լոյս ցաթէ եւ ընկալուչ պաս — տառը ընդունակ ըլլայ տպաւորուելու: Ա՛խ, եթէ գիտ — նային *affinité*ի տեսութիւնը:

Յառաջ հաւատարիմ կը մնայ մեծ հաւաքականութեան կամ ցեղային ժառանգներու պաշտպանութեան, եւ իր այդ վարդապետութենէն բան մըն ալ տուած է իր Սաներուն:

Ի՞նչ փոյթ թէ արուեստի պահանջներ կատարելապէս դարդացած չըլլան անոնց մէջ, — տրուածը բաւական է իրենց՝ շարունակելու համար ինքնամշակումը: Այլեւս մնացեալին հողը կ'իյնայ *intrinsèque* շնորհներու ազատ եւ յորդառատ բխումին:

Յառաջ իր Սաներուն հաղորդած է նաեւ իր նկարագիրը, եթէ կ'ուզէք՝ իր վարդապետութիւնը, — ի տէալիդ: Նախ ջերմութիւն կը դնէ հողիներու մէջ, պաշտպանելու համար դասական նկարագիրներու ցըրտութեան դէմ: Յետոյ պայծառութիւն՝ պաշտպանելու համար ռոմանթիք նկարագիրներու մշուշին դէմ: Եւ ամէնէն վերջ՝ կը կանգնէ գեղեցկութեան արձանը, իրապաշտ գէլիրով տաշուած եւ հայրենանուէր արտայայտութեամբ մը կենդանի: Այդ արձանը եթէ լեզու առնէր, պիտի ըսէր. — Հայկական ամէն ուժ ընծայ մեր հայրենիքին, եւ վերականգնեալ՝ հայրենիքը՝ յառաջագէմ մարդկութեան:

Յառաջի Սաները, խմբադրապետին բացատրու — թեամբ՝ «չըջանաւարտները» այս *tremper* ստացած, Յառաջի տասնեւհինգամեակին առթիւ՝ կուգան ներկայ հատորն ընծայել իրենց սիրելի խմբադրապետին եւ ըսել. — Զօրյդ ի քոյոց քեզ մատուցանեմք:

1 Օգոստոս 1939

Շ. ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ

(Աղնիւ Սանտանեան — Թորիկեան)

Ծնած է Տիգրանակերտ : Նախակրթութիւնը ստա-
ցած է քաղաքին աղջկանց վարժարանին մէջ (Ս. Կիրա-
կոս եկեղեցիին թաղը) : 1926ին Ֆրանսա եկած եւ ծանո-
թացած «Յառաջ»ի : Գրել սկսած է **1937**ին : Գրական
ծածկանունը տուած է Շ. Միսաքեան : Կ'ապրի վիէն
(Իզէր) :

ԵԿՈՒՐ, ՍԻՐԵԼԻՍ

« Երբ դարունը բացուի, նորէն եկո՛ւր » ըսիւ ինծի
վերջին անգամ :

Նստեր էինք քով քովի, աւերակ ցանկապատերու
քովիկը: Վայրի ալոճի դեղին ու անուշահոտ պտուղներ
թափեր էր մարդին վրայ: Որթատունկերու սեւ ող —
կոյղներ կախուեր էին հասունցած մասրենիներուն մէջ:
Վարը կ'երկննար սպիտակ ու փլփլած ճամբան՝ ուր
ոչ մէկ կենդանութիւն կար :

Հոգեպարար լռութիւն մը կ'իջնէր երգ ու երազի
թափառիկ շունչով: Եւ կը լսուէր աղբիւրին հեղիկ
դդչիւնը տրտում ու երերուն :

Դուն հոն պատմեցիր շատ տխուր բաներ: — Յեղին
անլուր ցաւերուն, անհաւոր տառապանքին մութ ու մը-
ռայլ ողբերգութիւնը: Ուր՝ դղացի բոլոր սարսափն ու
արհաւիրքը անհաւասար ոգորումներու, խաչուած սէ-
րերու, խորտակուած յոյսերու ...:

Հեկեկուն ձայնիդ ամբողջ վիշտն ու մորմոքը չիթ
առ չիթ կաթեցան հոգիիս մէջ: Չքացաւ դալկոտ դե-
ղեցկութիւնը իրիկնամուտի բորբ հորիզոններուն: Եւ
յոյզն ու թրթիռը նորատի ճակտիս՝ խամրեցան ...:

Կը թուէր թէ սարերու ետեւէն՝ հեռաւոր ձորերէն
ու ծմակներէն՝ կը հասնէին աղեխարշ ողբեր ու կոծեր,
հեծեծանքներ ու հոնդիւններ: Եւ կ'երեւնային քստմնե-
լի պատկերներ՝ արիւնլուայ ճերմակ մարմիններու,
խոցոտուած կուրծքերու, ջարդուած անդամներու ...:

Չով ու թեթեւ հովը՝ կը բերէր սուր ու միալար
նուազը միջատներուն: Մութը կը ծաւալէր յամբօրէն :

Ստուերներ՝ այլանդակ ձեւերով՝ կը ձգուէին փլատակներուն վրայ: Վայրի ու խուլ երկիւղ մը կը համակէր զիս: Կը նշմարէի բութ դանակներով վայրագ դահիճներ, եղջիւրաւոր ու դարհուրելի: Եւ զոհեր, զոհեր...:

Սիրալիր, թախծոտ ժպիտով մը ձեռքդ ուսիս դրիր այն ատեն եւ ցած ձայնով խօսեցար ականջս ի վար:

— «Աշխարհը այսպէս չի մնար: Գարնան նորէն եկո՛ւր, սիրելի՛ս»...

Սիրտ առի: Ի՛նչ քաղցր էր ձայնդ եւ առինքնող: Հոն կար անբացատրելի դորով եւ աննկուն ոյժ:

Հիմա մեզ կը բաժնեն ծովեր ու ցամաքներ, լեռներ ու դաշտեր, անապատներ ու գետեր:

Դարձեալ կը տենչամ լսել ձայնդ որ ըսէր ինծի.
— «Եկո՛ւր, նոր դարուն բացուեր է մեր քար ու քանդ երկրին: Երկինքը հաշտ է ու մտերիմ: Արեւը բարի է ու բուժիչ: Արտերը բերրի են ու խնկահոտ: Ծաղիկներ կը բուրեն, կը սլարեն: Սոխակները կը տաղերգեն, կը սիրեն...:

Կանչցեր են այգիներն ու կարմրեր՝ վարդերը: Մեր տնակներն ու հիւղակները նորոգուեր են: Կացի — նահար ծառերու բուններէն դալար ընձիւղներ ծիլ արձակեր են: Թռչունները կը ճռռոտողեն, բոյն կը շինեն...:

Զինջ աղբիւրներ կը հոսին զուլալ ջուրերով: Աստղեր կը քթթեն գիշերը, լոյսէ ցանցերով:

Արշալոյսին կը զօղանջէ ժամուն դանդը: Կ'արթննայ օրը: Կեանք ու ծիծաղ, եւ մանուկներ...:

«Եկո՛ւր, ելլենք մեր լեռները՝ ուր ծաղիկեր են քրքումն ու շահոքրամբ, յասմիկն ու յակինթը, ուր

կ'արածին ձիւնապիտակ դառնուկներ, սեւուլիկ այծեր
ու ուլեր, եւ երինջներ » :

« Դրախտ է մեր աշխարհը : Շուտ եկո՛ւր, սիրե -
լի՛ս... » :

Ահա ձեռքս քեզի կ'երկնցնեմ, քոյր իմ : Հնազանդ
եմ ձայնիդ : Տե՛ս, ի՞նչքան մաշած եմ օտարութեան
մէջ :

Երկաթէ մուճակ հաղուիմ, պողպատէ դաւադան
առնեմ, եւ ճամբայ իյնամ :

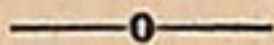
Թող ձայնդ առաջնորդէ զիս, աւելի հնչեղ ու սըր-
տազին, աւելի հզօր ու տիրական :

« Եկո՛ւր, սիրելիս... » :

Ե Ս ՈՒ Դ ՈՒ Ն

(Աւանդութիւն)

Պատուհանէս դուրս հանդիպակաց բլրակներուն վը-
րայ ինկած է աշունը թոյլ հեւքով : Կանանչութիւնը փո-
խեր է իր դոյները : Քոսոտեր են պողատու ծառերը :
Հեռուն, շահոքրամներ, ճերմակ, կարմրադոյն, կը
դողդղան վախկոտ արեւին շողերուն տակ : Կաղամա -
խիներէն տերեւներ կը թափին եւ հողմավար կը խշրտան
ճամբաներու եղերքը : Խոնաւ ու մսկոտ շունչ մը բռնած
է ամէն կողմ :

Հողիս կը դառնայ դէպի երկիրս, ուր աշունները
գեղեցիկ էին ու հողեպարար : Այնտեղ արեւը բարկ էր
ու բարի : Մառախուղը չէր թրջեր տուն ու տանիք : Եւ

մոռցուած աշուններուն տժգոյն պատառին վրայ
քաղցր ու գրաւիչ պատկեր մը կը նկարուի . . . :

Կէսօրը անցած է : Արեւը զանգակատան քառաթեւ
խաչին ոսկիին հետ կը սիրուըտի : Մօրեղբայրս, Տիգ-
րանիկ, երկար ու բարակ ձող մը բռնած՝ կ'աշխատի
վար թափել նոնենիներէն հասած ճեղքրտած պտուղ -
ները : Մեծ հայրս ներքնասենեակէն դուրս կ'ելլէ՝ որսի
հրացանը ուսին : Աչքով նշան կ'ընէ մեղի : Կը պատրաս-
տուինք իրեն հետեւելու : Մեծ մայրս կ'արդիլէ : Տիգ-
րանիկը իր կրտսեր մէկ հատիկ մանչ դաւակն է, ուխ-
տերով աշխարհ եկած : Մենք արդէն փողոցի դռնէն
դուրս կը թռչինք եւ կը լսենք անվերջ կշտամբանքներ,
անօգուտ մեղադրանքներ մեծ հօրս հասցէին, որ չի
մոռնար երիտասարդութիւնը, յամառ սիրահար մը
որսի :

Դուրս կ'ելլենք քաղաքին հարաւ-արեւմտեան պա-
րիսպներէն : Կարճ զառիվարէ մը «Ես ու Դուն»ին պար-
տէզը կ'իջնենք : Մեծ հայրս կը յառաջանայ ծառաստան-
ներուն խորը : Կը նայիմ իր ետեւէն : Ուսերը կքած են
քիչ մը, բայց ան կը քալէ ուղիղ եւ ծանր : Հրացանին
փողը կը փայլի արեւին մէջ : Ինք շատ կը սիրէ հրացա-
նը : Անոր կապուած են իր երիտասարդ օրերու մտերիմ
յոյզերն ու արկածախնդրութիւնները :

Ծառադարդ ու ծաղկառատ է պարտէզը : Մշտահոս
ականակիտ ակունքներ կան հոն : Անանուխի, շահաս -
պրամի բոյրերովը լեցուած է միջոցը : Պատուտակները
կարմրեր՝ դամբիւղաձեւ կախուեր են ուռիներէն : Վայ-
րի թխադոյն տատրակներ, կապտորակ աղաւնիներ ե -

րամ երամ կը նազին ջուրերուն վրայ: Հաստարուն փշատի մը, վարդանոցին մօտ, պահակ է կանգնած:

Մենք ծանօթ ենք այս դրախտային վայրերուն: Եկած ենք դարնան այն ամսուն, երբ պարիսպներու լերկ քարերն անդամ ծաղիկ կը ծնին: Հոս, զմայլումով ունկնդրած ենք սոխակին երգին: Հոս են պատմեր մեզի անոր սիրոյ եւ վիշտի հէքեաթները:

Ծաղկաթուփին քով՝ կը հսկէ ան արթուն, երգելով հրավառ մեղեդիներ: Նախանձոտ յաւերժահարսները, սակայն, կ'երկնցնեն մայիսի կարճ դիշերը: Եւ ահա, յոգնած պարտասած, սիրահարին քունը կը տանի: Պահիկ մը չանցած՝ կը բացուի վարդը: Եւ երբ կ'արթնայ սոխակը կուլա՛յ կուլա՛յ յուսախաբ:

Մենք օր մը նոյնիսկ տեսանք լալը: Անոր արցունքներուն բիւրեղացած կաթիլները ինկեր էին վարդի թուփին վրայ ...:

Տիգրանիկը այծեամի պէս ծառերն ի վեր կը շուլլուի: Կը լսեմ մեծ հօրս հրացանի որոտը եւ սիրտս կը դողայ: Ծուխը թուխպ ամպի մը նման կը գոլորչանայ ծառերուն դադաթներէն վեր, յամրընթաց: Թռչունները խրտչած՝ սարսափահար տեղ կը փոխեն ճիւղէ ճիւղ: Բոպիկ պզտիկ հովուուհի մը ուլիկները արածելու բերէ: Անոնք կը ցատկրտեն եւ կը կրծեն մատղաշ աւուոյտները ջրեղերքին մօտ: Կը տեսնեմ «Եօթը եղբայրները»:

Միեւնոյն ձեւով եւ բարձրութեամբ կը կանգնին այս ամրոցները կոնաձեւ ցցուածքներով եւ իրարու կը կապուին 100 մեթր հեռաւորութիւն ունեցող ողորկ պատնէշներով: Ամբողջ պարիսպները՝ դուրսէն այս ձեւով կը շրջապատեն քաղաքը: Իսկ ներսէն քարէ աստի -

246
1960

ճաններ կը բարձրանան դանադան մեծ ու պղտիկ բա -
ժանումներու մէջ, որոնք կը կաղմեն պարիսպներուն
ներքնամասերը: Ժամանակին, երբ Տիգրանակերտի բը -
նակչութիւնը անհամեմատ աճեր է, այդ ամբողջները
ծառայած են իբրեւ բնակելի տուններ եւ ցորենի շտեմա -
րաններ: Պաշարումներու ժամանակ, անոնք յատկաց -
ուած են ղինուորներուն: 1916 — 17ին, Վանի, Պիթլիսի
եւ Խնուսի թուրք զաղթականներուն ապաստանարան:

Տիգրանիկը կուգայ վայրի կաղիններ, փշատներ
դողը լեցուցած: Ուրախ է: Երբ հասակը քիչ մը աւելի
բարձրանայ եւ դաստակները լայնան, ինքն իր սեփա -
կան հրացանը պիտի ունենայ: Հայրիկը այդպէս խոս -
տացած է: Որսի պիտի ելլէ: Երբ ձիւնը ծածկէ երկիրը,
բուստէ կտուցով կաքաւներ կը կարկաչեն հոս: Ողջ ողջ
պիտի բռնէ դանոնք: «Ես ու Դուն»ի պարտէզին յաւեր -
ժահարսերն են, որ կաքաւ կը ձեւանան խաբելու համար
նորատի որսկանները: Եւ կը պատմէ գունազեղ առաս -
պելներ, կախարդիչ ու դիւցազնական, որոնց ամէնուն
ալ կը հաւատամ եւ հոգիս կը լեցուի յոյզերով ու սար -
սուռով:

Փշատիի բունին քովիկը կը սեղմուինք իրարու
մօտ: Հրացանը կ'որոտայ: Արձադանդը, խուլ եւ ծանր,
կը դարնուի «Եօթը եղբայրներ»ու մամռապատ կուրծ -
քին, ուր արեւը ոստայն կը հիւսէ:

Ինծի կը թուի թէ կը զգամ հին օրերու մարտական
կոչ մը: Այս ամբողջիւններուն վրայ հսկաներ կռիւ են
մղած: Այստեղ հնչած են պատերազմի շեփորներ: Ճօ -
ճեր են նիզակներ: Եւ նետերու շկահիւնին մէջ ջար -
դուեր են բանակներ: Դիտապաւստ ինկած է թշնամին,
հեթանոս աշխարհակալներու գրոհին տակ:

Կ'ըսեն թէ «Եօթը եղբայրներ»ը անխոցելի մնացած են իրենց շինութենէն ի վեր : Անոնց ո եւ է անկիւնէն քար մը անդամ չէ փրթած տարիներու ընթացքին : Ա — նաղարտ կը մնան սեպածեւ արձանադրութիւնները : Այսպէս պարիսպներու ճարտարապետութեան գլուխ — գործոցը կը համարուին : Ու սրտայոյզ աւանդութիւն մը զանոնք կը կապէ «Ես ու Դուն»ի պարտէզին եւ աղերսն հետ :

Գարնան եւ աշնան կրկնակ գեղեցկութիւնները, երբ չունչ ու բոյր կուտան բնութեան, Տիգրանակերտցիները դուրսը վայելքի կ'ելլեն : Կ'անցնին «Եօթը եղբայր — ներու» պարիսպներու տակէն : Եւ կը նորոգուի, ոգի կ'առնէ աւանդութիւնը, դարէ դար կը պատմուի, այս — պէս :

Մեծ եւ աննախընթաց խանդավառութիւն՝ երբ կ'ա — ւարտի Տիգրանակերտի պարիսպներուն շինութիւնը : Կը հաւաքուին քաղաքին դիտունները, արուեստագէտները, ծերերը, իշխանները եւ թագաւորին հրամանով կը նըս — տին ժողովի : Տարիներու անդուլ ու յարատեւ աշխա — տանքով՝ անառիկ դարձած է մայրաքաղաքը : Կը կան — չուին բոլոր այն ճարտարապետները, որոնք ղեկավարե — ցին եւ հազարաւոր բանուորներ դործի լծեցին : Իւրա — քանչիւրին արժանի տիտղոսներ եւ պատուանշաններ պիտի տրուին : Քննութենէ կ'անցընեն ամբողջ շինու — թիւնը չորս դռներով բոլորածեւ պարիսպին : Կը յայտ — նուի, որ հարաւէն արեւմուտք իրարու միացած եօթը ամբոցներները գերազանցօրէն անբաղդատելի են : Այդ միանման եւ հոյակապ շինուածքները կը կոչեն «Եօթը

«Եղբայրներ» : Մէջտեղ կը կանչեն անոնց ճարտարապետը, երիտասարդ եւ դեռ անմօրուս աշկերտ մը, մէկը հռչակաւոր վարպետի մը բաղմաթիւ աշկերտներէն :

Կը սարքուին աննախընթաց հանդիսութիւններ, Ժողովրդական խրախճանքի սեղաններ : Արքայական մունետիկները ամէնուն կը ծանուցանեն նոր եւ մեծա-
նուն ճարտարապետ աշկերտին անունը : Արքունական նուազածուները դովքը կը հիւսեն անոր : Աղջիկները երգելով կը սլարեն ու կը սլանծացնեն երիտասարդ տա-
ղանդը : Հանդիսութիւնը կը տեւէ, այսպէս, 40 օր 40 գիշեր :

Կը նախանձի վարպետը : Իր փառքը ինկած է այլեւս : Ոչ ոք կը մեծարէ ղինքը : Կը փակուի տանը մէջ : Սուտ հիւանդ կը ձեւանայ : Սրտին մէջ բոյն կը դնէ ատելավառ մախանքը, որ կը կրծէ ղինքը : Կը ճգնի փրկ-
տուել միջոց մը, որով կարելի ըլլայ անհետացնել աշ-
կերտը :

Արեւոտ օր մը, աշկերտը այցելութեան կ'երթայ իր վարպետին : Այս վերջինը պտոյտ մը պատրուակելով կը բարձրանայ «Եօթը եղբայրներ»ուն վրայ, աշկերտը հետը առած :

Հրաշալի է տեսարանը : Երանութեան եւ բարիքներու աղբիւրը՝ բնութիւնը կը յորդի վարը : Աշխարհը լայն է եւ ազատ, վայելքը ձրի եւ առատ : Իրենք յաղ-
թողներ՝ Արեւ աստուածութեան յաւիտենական շնորհին տակ :

Կախարդական է պահը : Հաճելի է կեանքը եւ հեշտ :

Աշկերտը հմայուած է : Վարպետը կ'օգտագործէ առիթը : Շողոքորթ լեզուով իր սքանչացումը կը յայտնէ անոր գործին մասին եւ ուրախութիւն՝ իր յաջողու-

թիւններուն, տիտղոսներուն համար եւ կամաց կամաց զայն կը բերէ պարիսպին եզրը: Հիանալի է, արդարեւ, անոր ձեռագործ աշխատանքը:

Աշկերտը նախագագումով մը գլուխը կը դարձնէ վարպետին: Անոր աչքերուն մէջ կը կարդայ զարհուրելի դաւը: Նողկալի է վարպետին կեցուածքը, ճիշդ իր ետեւը: Կը հասկնայ թէ պիտի չկարենայ ինքզինքը պաշտպանել: Ուստի, դերմարդկային ճիգով մը կ'երկնցնէ իր հոժկու բազուկը դէպի ոսոխը եւ զայն իրենք աշելով՝ կ'ըսէ.

— Վարպե՛տ, ես ու դուն . . . :

Եւ երկուքը մէկ՝ պարիսպէն վար կ'իյնան թաւալ — գլոր: Կ'ըսեն թէ վարպետին մարմինը, ծանրաչարժ ու զանգուածեղ, ջարդ ու փշուր կ'ըլլայ ինկած տեղը: Մինչ աշկերտինը՝ կը ճախրէ դէպի պարտէզ, ուր անոր արեան կարմիր շիթերէն ալեր կը բխին եւ կը կոչուին «Ես ու դուն»:

Արեւը հակած է մայրամուտ: Դադրած է հրացանիօրոտը: Հորիզոնը կը բոցավառի, կը դունատի եւ կը հանդարտի: Մեծ հայրս մեղի կուգայ գոհունակ դէմքով: Խաղաղութիւն կը մնջեն թռչունները ու կը թառին ճիւղերուն վրայ: Տիգրանիկ կը վազէ եւ որսի մախաղը կ'առնէ եւ հպարտութեամբ ուսէն վար կը ձգէ:

Կը բարձրանանք զառիվերը: Հեթանոս օրերու այս հին աւանդութիւնը մարմին կ'առնէ: Կը տեսնեմ երկու հսկաներ բարձրաբերձ պարիսպներուն վրայ կեցած, — վարպետը՝ տրտում, աղէքեկ մօրուքով, նախանձէն կուրցած, կիրքէն մոլեգնած, որ ահաւոր զղջումով ան-

դունդն ի վար կը նայի եւ կը չքանայ յանկարծ: Աշ —
կերտը, — ժպտուն, միամիտ ու ներող, որ մահը կը
դիմադրաւէ յաւիտենական ճախրանքով մը:

Գորշ ու մութ ամպեր կը կախուին բլրակներուն
վրայ: Դեղնած տերեւները հողմակոծ կը քշուին: Կը
սրսիան շահոքրամները յողնած ու վհատ: Բարակ ու
ցուրտ անձրեւ մը կը սողայ: Պատուհանս կը դոցեմ:

Իմ երկրիս կարօտը աւելի քան ջերմիկ յոյզերով կը
լեցնէ հոգիս:

« Ես ու դուն », անցեալ փառքերու, հեթանոս յու —
շերու պարտէզ, ուր, հիմա, դարձեալ կը դլգլան ակերդ
յաւերժական ու տենդոտ, փափաւով պատմութեան հը —
րաչփները եւ անգիր պլանդութիւնները, իմ չքնա՛ղ եր —
կիր:

ՊՏՈՅՏ ՄԸ ՀԱՅՐԵՆԻ ԼԵՌՆԵՐՈՒՆ ՄԷՁ

Երկար է դարունը լեռներուն վրայ: Յունիսը Մա —
յիսի պատկերն է, աւելի չքեղ եւ հասուն: Առաւօտը ցո —
ղերով լեցուն է: Արեւը գգուող ու բարի: Հեղ են իրի —
կունները երբ ստուերները կ'իջնեն սարերէն՝ բնութեան
խորհուրդը երգելով:

Շատ երկար է դարունը Արդնիի լեռներուն վրայ,
եւ հոս է արդէն անոր բոլոր գեղեցկութեան կախարդա —
կան հմայքը:— Վարը ձորերը եզերող թթենիներուն
մէջ նշան է ինկեր. ծիրանին դեղնոտեր է. սարսիւնանե —
րը ծանրաբեռնուած են աղօխներուն տակ. հեռուն հո —
վիտներու մէջ դարին ոսկի ալիքներ կուտայ. մինչ վե —
քը, ծառերը տակաւին ծաղիկ կը թափեն իրենց ար —

մատներուն տակ, թռչունները հիւրընկալուած են տօ —
նելու լեռներու չքնադագեղ, մշտադալար դարունը :

Արդնիի վերի քաղաքը հիանալի լեռնադաշտ մըն է :
Դիմացը Արեգակի լեռը (Կիւնէշ տաղին), ետեւէն դէպի
աջ կը տարածուին հովիտներ դլգլուն առուակներով,
պարտէզներ՝ պտղատու ծառերով եւ դարձեալ լեռներ
հասուն այգիներով : Քաղաքը դրեթէ ամայի է : Փլա —
տակներուն մէջ տուններ կան դոց դռներով, որոնց առ —
ջեւ խոտը աճեր բարձրացեր է դէզ դէզ — սովամահ
կոտորուող թուրքերուն բնակարաններն այդպէս փակ —
ուած են, մռայլ ու մեղապարտ :

Լեռ մը կը բարձրանայ, քաղաքի ձախ կողմէն :
Թուրքերը վաղուց բռնազրաւեր են այդ լեռան վրայի
ուխտատեղին եւ կոչած են դայն Զիլֆի նապի եւ լեռն ալ
միեւնոյն անունով կը ճանչցուի հիմա :

Զառիվերը յոգնեցուցիչ է եւ դարձ-դարձիկ. բայց
հաճելի : Լուսիկ քուրիկի պզտիկները կը հաւաքեն դորշ
կանանչ բոյս մը — Մարիամ խոտ — խիստ լեղի եւ ըն —
տիր դեղ՝ աչքի ծանր խոցտուքներու եւ անմարսողու —
թեան, նաեւ Ս. Կարապետի ծաղիկ, — աս ալ մոյգ դե —
ղին դնտիկներով, հոտոտ հաղուաղիւտ ծաղիկ մըն է,
եւ լաւագոյն դեղ տկարութեան ու վախի :

Կէս ճամբուն վրայ հին ատեններէ մնացած աւե —
րակներու հետքեր կը տեսնուին : Իրարու վրայ եւ շար —
քերով : Ժամանակին Արդնիի բնակչութիւնը մինչեւ լե —
ռան լանջը կը հասնի եղեր եւ քարայրի մը բաց բերանը
կը սպասէ ճամբուն վրայ : Վճիտ ու պաղ ջուր մը կը
բխի եւ կը հոսի քարայրէն ներս, ալին երկու կողմերը
քարէ շինուած նստելիք տեղեր կան :

Ուրեմն հոս բնակող լեռնականները այս ալէն խը —

մած են, եւ հարսներն ու աղջիկները կուժը վար դրած կարգի սպասած են... : Ա՛հ, Հայոց աշխարհի աղբիւրներն ու աղունքները, քարերն ու ճամբարները լեզու եւ զգացում ունին, պատմելու ու պատկերացնելու համար հեռաւոր անցեալը :

Կլոր ծաղկադեղ դաշտ մըն է լերան վրայ : Երկու պզտիկ շէնքեր կան դէմ դիմաց : Մէկը քանի մը խար — խուլ սենեակ ունի քով քովի, փակ դռներով, կոտրտած պատուհաններով, միւսը կոկիկ գետնայարկ մը, Թուրքերու ուխտատեղին : Դռներն ու պատուհանները Արեւակի լեռներուն կը նային, — ահա ապացոյցը հայկա — կան սրբատեղի մը ըլլալուն :

Գրեթէ կիսովին պարապ է լեռնադաշտին տակը, լեցուած է սառնորակ ու զուլալ ջուր : Ակը շատ խոր է, ջուրերը կը սեղմուին ու կ'ընդլայնին, ու կ'իջնեն աղօս — ներ բանալով լերան սրտին մէջ, ո՛վ գիտէ ո՛ւր, ո՛ր ըլրակին կուրծքին, ո՛ր հովիտին եզերքը դարձեալ պի — տի ցայտեն, դլդլալով լեռներուն մո՛ւթ մո՛ւթ հէքեա — թը :

Բարձրահայեաց լեռը ասկէ չի տեսնուիր, քարա — ժայռ մը բարձրացած է ցցուած քարերով. հոն կ'ելլենք : Նեղ անդնդախոր ձոր մը կը բաժնէ այս երկու ամեհի լեռները իրարմէ : Այնքա՛ն մօտիկ են : Աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ քոյր — եղբայր եղած են ասոնք : Քոյր լեռը ա — նառիկ է, հոն հաստատուած է Ս. Աստուածածնի վան — քը, եղբայր լերան վրայ ալ քաղաքը :

Փայտէ սանդուղ մը, 4 — 5 մեթր բարձրութեամբ դրուած է երկու կողմէն, հրուանդանի պէս երկարող ծայրերուն վրայ : Վերջերս Թուրքերը ատկէ մտած են պեղումներ կատարելու համար վանքին մէջ, տիրանալու

համար անոր առասպելական դանձերուն, կառավարու –
թեան աչքէն դադարնի :

Կը բռնակնանք ու սանդուղներէն վար կ'իջնենք
դդուշութեամբ: Տակը անդունդ է անճար ու քարքա –
րուտ :

Կը դառնանք շրջանակաձեւ լերան աջակողմը ու
այծի ոտքերով վեր կը մագլցինք: Պարսպաձեւ պատի
մը մէկ դռնակէն ներս կը մտնենք :

Բլուր մը ձեւացուցեր է 350 սենեակներու փլատա –
կը: Կոտրտած սիւներ, ջարդուած խճանկարներու կը –
տորներ, փշրուած ապակիներ, անօթներ: Տեղ տեղ յա –
մառօրէն կանդուն մնացած պատեր կան: Կ'ելլենք,
կ'իջնենք, կը դլորուինք եւ երբեմն կը թաղուինք: Փըխ –
րուն է հողը, իրարու վրայ իջած են երդիքներ, պատեր:

Այս կողմը մառանները, խոհատունը եւ փուռը, քիչ
անդին կենդանիներու գոմերը, ախոռները, ամբարնե –
րը, յարդանոցը, յետոյ միաբաններու տնտես – տնտե –
սուհիներու առանձնարանները, ուխտաւորներու յատ –
կացուած յարկարաժինները, հարիւրաւոր սենեակնե –
րով: Բոլորը, բոլորը կահաւորուած: Վանահօր խցիկը,
գրադարանը եւ սքանչելի ընդունարանը, — հնադարեան
չինական յախճապակիէ խճանկարներով դարդարուած
անոր պատերն ու առաստաղը երկրէ երկիր օտարազգի
այցելու հիւրերու հիացում պատճառած են իբրեւ հին
ճարտարարուեստի եւ քաղաքակրթութեան մեծագոյն
նմոյշ :

Ժամուն հետքերը կը փնտռենք: Կիսափուլ պատե –
րու նեղ անցքերէն կը քալենք, կը յառաջանանք: Ահա
դուռ մը, ներս կը մտնենք, — ի՞նչ անակնկալ, ժամն է որ
պղտիկ երեք խորաններով, ամուր, քարածայուն կըր –

Թնած է : Ճերմակ պատերը մերկ են : Միայն արձանա —
գրութիւններ կան ու կը մնան , թուականներով : Վանքը
այցելողներ գրած են հոն , Կարինէն , Վանէն , Տարօնէն ,
Խարբերդէն , Ուրֆայէն , Ամասիայէն , Սերաստիայէն :
Խորին հիացումի եւ յարգանքի արտայայտութիւններ ,
միեւնոյն իմաստներով : Կը կարդամ .

— « Կանգուն մնաս դարաւոր սրբութիւն Հայոց ազ-
գի . . . » , « Օրհնութիւն եւ պատիւ մեր նախահայրե —
րուն . . . » , « Վայելքի անմոռանալի օրեր անցուցինք ,
առատութիւն , բիւր բարիք , շէն ու պայծառ մնայ վան-
քը » :

Ուրիշ անկիւն մը , բարակ եւ յստակ գիրերով .

— « Ս . Աստուածամայր , ջուրերուդ զօրքին մեռ-
նիմ , համբուրեմ քարերդ , յիշատակդ պաշտելով պա —
հեմ , անսասան մնաս . . . » :

Պատերը լեցուն են այս կարգի սրտառուչ տողերով ,
յուզումնալից ու բարախուն :

Գերմաներէն կարճ արձանագրութիւններ ալ կան ,
հոս հոն ցանցնուած 1916 — 17 — 18 չարաշուք թուա —
կաններով :

Հեռուէն , խորանին կողմնակի պատին վրայ անուա-
նացանկ մը կը տեսնեմ , սեւ մատիտով գրուած . կը մո-
տենամ : Տիգրանակերտէն ծանօթ դէմքեր . — Տիգրան
Պաղալեան , Լեւոն Կէմճեան , Վահան , Ասլան , Տիրան ,
Մեսրոպ , Վարդանեան , Արմենակ Ներկարարեան , Տիգ-
րան Չաղուճեան . . . : Աչքերս կը փակեմ . . . :

Այս վերջինը ահռելի տանջանքներու ենթարկած եւ
օրերով հոգեւորք ձգած են : Վահանին լայն կուրծքը
երկաթէ մուրճերով դամած են : Ասլանին ոտքերը պայ-
տած են , աքցաններով եղունդները քաշած են . . . : Միւս

Տիգրանը խուճբ մը ընտիր տղոց հետ կախաղան բարձրացուցած են Խարբերդի մէջ . . . :

. . . Եւ փակ աչքերուս ետին կ'այլափոխուի ժամը : Խնկահոս զարդարուն խորանին մէջ շարուած է մարդերու խուճբը , տժգոյն , սիրալիր եւ յաղթական . մէջտեղը վանահայրն է—Չղատեան վարդապետը— ոսկեթել հանդերձներով , քրմական ու բարի : Ան կը խօսի իր վերջին քարոզը .— «Զի՞նչ ելանէք յանապատն տեսանել եղէզն բեկեալ ի հողմոյ . . . :

Այն օրը Տիգրանակերտի Ս . Կիրակոս ժամուն կամարներուն տակ մահուան դաժան շուքը սողոսկեր էր , նախճիրը արիւնոտ կլափով դարաներ էր դասերուն ու գաւիթներուն անկիւնները , ու բօթաբեր փափսուքը շրջան կ'ընէր դարհուրելի պատկերներով :

Մէկ երկու օրէն իր ժողովուրդին հետ սպանդ առաջնորդեցին տեղապահ վանահայրը : Ան սարսափը եղած էր Արդնիի թուրք ու քիւրտ յելուդակներուն : Ֆէտայի փափագին անգութ խարաղանին հետքերը չէին մոռցած անոնք , երբ վանքին հօտերը դողնալու կուղային Կաթնաղբիւրի տակէն :

Դահիճները երկաթներով շղթայելէ վերջ լեռնական վանականին ջղուտ բազուկները , քարիւղով վառեր են անոր սիրտը . . .

Վանքի մուտքի դրան առջեւն եմ : Վարը հինաւուրց ընկուզենիի մը խաղաղ շուքը կը նիրհէ Խաչ-աղբիւրի աւաղանին վրայ : Հոս բուժուեր են բոլոր աղգերու ցաւաղարները , լուսնոտներն ու դիւահարները : Այս դիմացի բլուրներու անվերջանալի արօտներուն մէջ արածած են վանքին անհաշիւ հօտերը : Հոն հեռաւոր արտե-

բուն մէջ, հերկած, վարած ու հնձած է հայ մշակը, եւ լուսնակ դիշերին՝ իր մաճկալի երգը արձագանդած է հովիտներէն բարձունքները, եւ հնձաններու առատ ու անասլակ դինին հոսած է պատարադի սկիհներու մէջ, սրբութիւն սրբոցի սեղաններուն վրայ: Դարերով ծնած եւ ապրած է հին, շատ հին ժողովուրդ մը, պարզ ու նահապետական իր պապերէն ժառանգած իր սեփական աշխարհին մէջ, եւ հիմա ան ինկած է ջարդ ու փշուր, խառնելով հողին ու ջուրին հետ իր սրբադան նշխարները: Ան ինկած է, հաւատքն ունենալով իր արդար դատին, իր անմեղ արիւնին:

Վարդապետ, քու քարոզիդ բնարանը պատգամ է: Թո՛ղ ելլեն տեսնեն բեկեալ եղէգը անասլատին: Թո՛ղ ելլեն տեսնեն սերունդը՝ երգուեալ ուխտաւոր:

ՏԻԳՐԱՆՈՒ ՀԻ՜

ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

(Պարմանի)

Ծնած է 1905ին՝ Խարբերդի Գումֆ գիւղին մէջ։ Շատ կանուխէն սկսած է յանախել տեղւոյն դպրոցը։ 1915 Յունիսին կը տեղահանուի ամբողջ ընտանիքով։ Լեռնէ լեռ, տարագրութեան բոլոր դառնութիւնները քամե լով՝ միայն ինքը կ'ազատի մահէն։

Քիւրտերու հով, չորս տարի, կ'ապրի տաժանակիր կեանք մը։ Զինադադարէն վերջ ինքզինքը կը գտնէ

խարբերդի ամերիկեան որբանոցը, ուր կը դառնայ աշակերտ Նփրատ Գօլէնի: Իր ուսուցիչները եղած են երեք համեստ վարժուհիներ, Մարիամ Ասատուրեան, Աննա Պօղիկեան եւ Սիրանոյշ Տէօֆմէնեան :

1921ի վերջերը կ'անցնի Հալէպ եւ Պէյրութ: 1926ին Ֆրանսա: «Յառաջ»ի կը ծանօթանայ 1928ին:

Եղած է Մարսէլի Հայ Գրասիրաց Միութեան եւ անոր «Հայ Գիր» ամսագրին հիմնադիր — հրատարակիչներէն մին:

Ունի հրատարակելի գիրքերու շարք մը, ա) «Մանկութեան Յիշատակներ» (պատկերներ), բ) «Հայրեանիք» (ֆերթուածներ), գ) «Վերջին կայծերը» (վէպ արհաւիրքի օրերէն), դ) «Հայորդին» (պատմութիւններ) եւ «Սէր, բայց ի՞նչ սէր» (վէպ):

Կ'աշխատակցի «Յառաջ»ի, «Երկունք»ի, «Ազդակ»ի եւ Ֆրէզնոյի «Մշակ»ին: Սափրիչ է: Կ'ապրի Փարիզ:

Հ Ո Ւ Ն Ձ Ք Ը

Ահ, նորէն սկսան թրթռալ լարերը քնարիս : Սիրտս
կը ճմլուի ինչպէս հատիկ մը խաղողի : Երակներուս
մէջ կարծես ըմբոստութեան հով մը կը խաղայ : Կրա-
նիդեայ սիւներու պէս ծունկերս կը քարանան ահա :
Ճպոտս մատներուս մէջ հետզհետէ կը բարձրանայ, կը
մօտենայ քնարիս եւ ծիծեռնակի մը նման կը թառի
լարերուն վրայ երգ մը կտուցին :

Հէ՛յ, մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք այդ ձայնին :

Մեր դիւղին հիւսիսային թեւին վրայ ուր՝ հնամ-
եայ բերդ մը կը հանդէի, եկէք բարձրանանք հոն ու
դուք, կուշտ մը դիտեցէք համայնապատկերն այն անց-
նող յուլիսեան օրերուն, երբ շէն էր մեր բոյնը :

Կապոյտ երկինքը, որուն վրայ Աստուծոյ ճրագը
կը վառի, կ'ըսես, անոր բոցեղէն ճառագայթներէն կը-
բակ կը թափի : Օդը տաքցած կաթսայ մըն է կը խոր-
հիս : Ու դաշտը, հորիզոնէ հորիզոն, նաչխուն գորգի մը
պատկերն ունի :

Երկինքէն մաղուող այս կրակէ փռչիին տակ սա -
կայն, դաշտին վրայ փռուող այդ հրաշալի գորգը հետ-
զհետէ կը դունափոխուի : Խոտերն ու ծաղիկները ուշա-
թափ կ'ըլլան : Յորենները, որ մինչեւ այդ օր իրենց
գեղեցիկ երեւոյթովը դարնան ամենասիրուն հրաշալիքը
կը պատկերացնէին, հիմա, կարծես դեղնութիւն մը
պատեր է դիրենք : Կը մտմտան : Եւ սակայն սրտերն
այս մահապարտեալներուն, նժոյգի մը պէս դլուխ կը

բարձրացնեն: Կ'ուզեն դիմադրել տաքին բոցեղէն հար –
ուածներուն: Փշրել այդ հսկայ ուժը, որուն ձեռքերէն
կրակ կը տեղայ անդադար:

Կենաց եւ մահու օրեր: Մէկ, երկու, երեք: Սար –
սափելի է: Այլ չեն կրնար դիմանալ: Այս խեղճուկ դա –
տապարտեալներու կեցուածքը կատղեցուցեր է այդ ան –
հուն ուժը: Հիմա, աւելի անդուծ է դարձեր: Կը հար –
ուածէ աջ ու ձախ: Հրդեհի մը լափլիզող բոցերուն պէս
կ'ըսես, կ'այրէ բոլորը: Շատեր հակառակ իրենց ըմ –
բոստացող կամքին, խաչին վրայ դամուող Յիսուսին
պէս լուռ կը ծռեն գլուխնին, կը դեղնին:

Ու հիմակ, որ ալ չեն ըմբոստանար, որ նժոյգի մը
պէս գլուխ չեն բարձրացներ, որ չեն հպարտանար ի –
րենց գեղեցկութիւնովը, ցորենները, կը խորհիս, ան –
հուն երկիւղածութեամբ մը կը քնանան ոտքի վրայ,
աչքերնին խուփ:

Տեսե՞ր էք արդեօք ամրան իրիկունը դեղին: Ա՛հ
հոգին սիրեմ, որքա՛ն հաճելի է: Շաքարի համ ունի
կարծես: Վարդի եւ մանիշակի բոյրերը ունեցերուդ կը
քսուին: Թթենիներու, բարտիներու, ուռենիներու սօ –
սափիւնները երգ մը կը յօրինեն: Փողոցները լեցուն են
աւազներով: Նախիրը կը մաղուի դռներուն առջեւ:
Մօտդ կովի մը բառաչիւնը: Անդին հորթ մը կը ցատ –
կուտէ: Կը խաղան լաճերը: Եւ քիչ մը ամէն կողմ, դիւ –
ղացիին շրթներուն վրայ նախադասութիւն մը կը հո –
լովուի:

— Վաղը մանդի օր է...

Խնդութեան օր: Հունձքի ժամն է հասեր: Գեղացին
քուն, հանգիստ չունի: Կը դառնայ հոս ու հոն: Կը մտնէ

մարազն ու մառանը : Վերջապէս , առիքէն վար կը քաշէ
պահած մանգաղները եւ կը նստի տանիքին վրայ ,
լուսնի լոյսին առջեւ՝ յետանը ձեռքը :

Ուշ ատեն , սրած մանգաղները բարձին քով , դե -
ղացին կ'երկննայ անկողինին մէջ մաղապատ , պողպատէ
կուրծքն ու թեւերը զեփիւռին : Կը քնանայ :

Ամբողջ դաշտը , հրդեհի մը պէս բռնկեր կը վառի :
Բոլոր միջատները , որ պատսպարուած էին թուփերու ,
ցողուններու եւ տերեւներու շուքին տակ , այդ առաւօտ
շուարուն , փափսուք մը ինկեր էր իրենց մէջ : Ու դեռ
լսեցէք , լսեցէ՛ք արեւի ծովուն յատակէն ողբերգը
ծղրիթներու , որ ծնծղայի մը ձայնին պէս օղակ օղակ
ցորեններու պատերուն զարնուելով՝ կը փշրուի ինքն իր
մէջ :

Ու յանկարծ , գիւղացին հպարտ , հասակը կը ցցէ
հօրենական արտին առջեւ : Աչքերը , որուն մէջ անոյշ
Ժպիտ մը կը խաղայ , կը պտտցնէ մէկ ծայրէն միւսը :
Կը նայի ուրախ եւ անկուշտ՝ ուր ցորենները հարսներու
պէս լուռ , կը կենան ոտքի վրայ , խոնարհած :

Աղօթք մը չրթներուն , հնձուորը երեք անգամ խա-
շակնքելով երեսը , կը քաշէ մանգաղը մէջքէն եւ ար-
տին աջ կողմէն կը սկսի քաղել ցորենը :

Ահա սպիտակ ձիաւոր մը : Գեղին ուն է : Մշակը
վերցուց խուրձ մը եւ դրաւ ձիուն առջեւ :

— Մանղընիդ սուր եւ մէջքերնիդ զօրաւոր ըլլի ,
տղաք :

— Բարի եկար , հաղա՛ր բարի , ուն :

Ռէսը բանալով քռակը , քանի մը կտոր արծաթ կը

սահեցնէ ամին մէջ: Երիտասարդը գոհունակութեամբ
եսողանալով կը վերցնէ մանգաղը ու, կը սկսի քաղել
աւելի արագ եւ եռանդուն :

Ասոնց ետեւ քանի մը հարսներ որայ կը կապեն :
Ուրիշներ կը հաւաքեն խուրճերը եւ կը դիզեն: Ու այս-
պէս ուշացող ճամբորդի մը պէս, ցորենի արտը, կ'ը -
սես, փէշերը գօտին կը դարնէ, կը վաղէ:

Երբ խուրճերը կը վերցուին ու հնձուորը մանգաղը
ձեռքը կ'անցնի միւս արտը, անմիջապէս կը սկսի հաս-
կահաւաքներու արշաւանքը :

Կը տեսնե՞ս այդ աղջիկները, որ կուժն առած հնձ-
ուորին ջուր բերելու կ'երթան: Ի՞նչ սիրունիկ են: Այ-
տերուն վրայ կարծես կակաչի ներկ քսեր են: Մաղերը
սեւ ու երկայն: Ու կուրծքերուն շղարշին տակ ասոնց,
կը յայտնուին միսէ երկու գնդիկներ գինւոյ փարչերու
պէս ուռած :

Ցորենի խոտերով լեցուն սայլ մը ճռնչելէն կ'անց -
նի: ԼՈՐԻՇ մը կալէն կը վերադառնայ: Մարդագետինին
վրայ, խաշնարածները չարածճի աչքերով կը նային
ջրկիր աղջիկներուն ու կը խնդան: Աւելի հեռուն, ծայրը
դաշտին, արեւի կարմիր անձրեւին մէջէն կ'երեւին եր-
կու ստուերներ: Անդադար մանգաղ կը շարժեն: Ասոնք
սակայն, տարիներու բեռան տակ կ'քած՝ ատեն ատեն
շտկուելով կը սրբեն քրտինքը, որ ճուրկ աղբիւրի մը
պէս կը վաղէր իրենց ճակատէն: Քիչ մը անդին, ուռե-
նիի մը շուքին տակ մանուկ մը անհող, ձմերուկի կե -
ղեւներով սայլակ կը շինէ: Կը խաղայ :

Այդ ծերունի այրն ու կինը իմ բարի ծնողքս էին եւ
մանուկը՝ իրենց ապագայ յոյսը, որ հիմա, արցունքի

հեղեղ մը աչքերուն, կը պատմէ ձեզի յիշատակը այս
անցնող՝ օրհնեալ օրերուն :

Հէ՛յ, հունձքի օրեր, բարի օրեր, ձեր արեւուն պէս
կարմիր կրակ մը կայ կուրծքիս տակ, որ անդադար կը
ճարճատի, կը վառի ...

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք

Ըսէ՛, ի՞նչ կայ, ի՞նչ բան կայ այս աշխարհի երեսին,
Որ ըլլայ նիշդ քեզի պէս, քեզի նման քանկագին,
Դուն ամէն ինչ ես, գիտեմ, եւ ամէն բան քու մէջ կայ,—
Եւ ոսկեդար, եւ տաղանդ, փառք եւ մատեան հնամեայ :

Պզտիկ էի տակաւին, մայրիկըս երբ, բառ առ բառ,
Ուսոյց ինծի կարօտով անունըդ վեհ, սիրավատ, —
Ես այն ատեն ուխտեցի ըլլալ փարոս լուսաւոր
Ու փալփըլի գիւղերուդ, քաղաքներուդ ամէն օր :

Այսօր, ահա, որք կեանքիս ծովուն վրայ ժպտերես,
Սիրտըս մակոյկ ըրած ինձ՝ թի կը շարժեմ դէպի քեզ,
Բայց երբ, յանկարծ, ծովամոյն անհետանամ քեզ համար
Ո՛վ հայրենիք, հաւատա՛, ցաւ չեմ զգար, չեմ զգջար :

Որովհետեւ դեռ շատե՛ր, հազարներ՛ր կան, որ արդէն
Այս տատասկոտ բայց ազնիւ նամբան սիրով բռնած են,
Անոնք անվերջ պիտ' փալեն, պիտ' պայքարին անվարան,
Մինչեւ ըլլաս դուն մեզի, մենք քեզի տէր՝ յաւիտեան :

ԱԶԳԻՆ ԶԱԽԱԿԸ

Ամառնային արեւոտ օր մը, կէս օրին, ուղտերու կարաւան մը կանդ առաւ Հալէպի Ուրբաթ Վաճառա — նոցը: Գործաւորներ շուտով բեռները վար առին եւ նստան հանգչելու: Երբ սրտերուն զարկը կանոնաւոր — ուեցաւ ու քրտինքը իրենց փոշեթաթախ մարմնոյն վրայ չորցաւ, կարաւանապետը երկու ընկերներ հետը առնելով՝ սկսաւ պտըտիլ ամբոխին մէջ:

Հսկայ տարածութեան մը վրայ, վաճառանոցը մարդկային ծովու մը երեւոյթն ունի: Ամէն դասակարգի մարդիկ կը վիստան հրապարակը: Մարդիկ սեւ ու ճերմակ: Մարդիկ կիսամերկ ու բոկոտն: Եւ մարդիկ քսակահատ, խաչագող:

Կէս ժամ վերջ՝ կարաւանապետը ուրիշ երկու ա — ուեւորականներու հետ վերադարձաւ: Քննեցին ապ — րանքները, յետոյ համաձայնելով բեռները առին ու տարին:

Յաջորդ օր, իրիկնամուտին կարաւանը ճամբայ պիտի ելլէր դէպի Մարտին: Վերակացուն նոր բեռներ գտնելու գործին լծուած էր: Հետեւորդները անոր բացակայութենէն օգտուելով՝ զոյգ զոյգ սկսան պտըտիլ: Բայց երբ կարգը ամէնէն փոքրին եկաւ, յուզուած ձայ — նով մը պատասխանեց.

— Ոտքերս կը ցաւին, չեմ կրնար:

— Ուրեմն, դուն նորէն ուղտերուն վրայ հսկէ, մենք քիչ մը եւս պտըտինք:

Ընկերները ուրախութեամբ ոտքի ելան ու անհե — տացան բաղմութեան մէջ:

Արեւակէզ դէմք մը: Խաղողի պտուղի պէս սեւ ու խոշոր աչքեր: Մաղեր սեւ ու դանդուր: Ոտքերուն՝ չորցած տրեխներ: Արաբական տարազով հագիւ 16 տարեկան պատանի մը կը հանդէժը բեռներուն վրայ: Արտակարգ նայուածք մը ունէր այս ուղտապանը, որ ատեն ատեն կարմիր նետի մը պէս կ'երթար ու կը դամուէր անցորդներու դէմքին:

Տարագիր մայր մը իր թոռան հետ կանգ առաւ ուղտերուն մօտ: Մայր եւ թոռնիկ թէեւ տեսած էին ուղտեր, բայց ոչ այսքան մօտէն: Ատոր համար ուշի ուշով կը դիտէին անոնց երկայն վիզերը, սապատները, քիթը եւ բերանները որոնցմէ ճերմակ փրփուրները փաթիլ փաթիլ վար կը թափէին: Երբ թոռնիկը ձեռքը երկաքեղ շոյելու մէկուն գլուխը, ուղտը այն կողմ դառնալով սուր մռտոց մը հանեց:

— Տղայ, քեզի ըսի՝ չատ մի մօտենար, կը խածնեն, բարկացաւ մայրը:

Այս բառը ուղտապան պատանիին անոյշ թուեցաւ: Հոգեպէս սարսուռ մը դդաց: Մտովի բաներ մը փնտռելու պէս գետին նայեցաւ: Մտմտաց: Յետոյ, դէմքին անոյշ ժպիտ մը տալով՝ ոտքի ելաւ, մօտեցաւ մռտացող ուղտին ու սկսաւ շոյել գլուխը: Եւ ուղտը փոխադարձաբար լղեց տէրոջը ձեռքը:

Աննա քուրուկ լաւ մը նայեցաւ այդ արար տղուն: Կարծես բան մը կարդաց դէմքին վրայ: Եւ հարցուց թուրքերէնով.

— Վախնամ դուն Հայ ես, տղայ:

Պատանին կարմրեցաւ: Չպատասխանեց: Աննա քուրուկ կասկածեցաւ, համոզուեցաւ եւ նորէն հարցուց.

— Տղաս, մի ամչնար, խօսէ:

Ուղտապանը ժպտեցաւ, ամչցաւ, բայց քաջութիւն
ունեցաւ պատասխանելու .

— Այո, մայրիկ :

— Ո՞ր տեղացի ես :

— Ուրֆացի :

— Հայր մայր ունի՞ս :

— Ոչ: Բոլորն ալ մեռան Տէր — Զօրի մէջ: Եւ ես ալ
պիտի մեռնէի եթէ այս Արարները զիս իրենց քով չտա-
նէին :

— Հայերէն գիտե՞ս, տղաս :

— Կը հասկնամ բայց չեմ կրնար խօսիլ: Եօթը
տարի կ'ընէ որ հայերէն չեմ խօսիլ եւ ոչ ալ Հայու ե-
րես տեսեր :

— Վա՛խ, վա՛խ, հառաչելով պատասխանեց Աննա
քուրուկ, ընողին չմնայ, ինքն ալ մեղի պէս թափա-
ռական ըլլայ ...

Մայրական սիրտը, որուն մէջ կը վառէր բիւրաւոր
նահատակներու կրակը, յանկարծ թռնդ ելաւ: Բարի
զգացում մը սկսաւ խթանել զինքը: Ու անմիջապէս վրձ-
ուեց գործի անցնիլ .

— Տղաս, չե՞ս ուղեր ինծի հետ գալ: Քեզի լաւ տեղ
մը պիտի տանիմ: Հոն շատ Հայեր կան: Աղուոր աղուոր
կը հազնիս, կը պտըտիս եւ դպրոց կ'երթաս :

Հայ մօր անուշ խօսքերէն, պատանին գլուխը կա-
խեց: Ոտքովը քարի մը հետ կը խաղար: Կարծես բառ
կը փնտռէր պատասխանելու: Աննա քուրուկ տեսնելով
որ վայրկեաններն ապարդիւն կ'անցնին, աճապարեց:

— Մի՛ վախնար տղաս, խօսէ: Ինչո՞ւ այս Արարնե-
րուն քով պիտի մնաս ու պատառ մը հացի համար
կեանքդ մաշեցնես: Հիմա քեզ Կ. Խաչին կը տանիմ ,

հոն ամէն ինչ առատ է, վրադ դըռնիդ կը փոխեն, նոր լաթեր նոր կօշիկ կը հագցնեն: Կը տեսնե՞ս այդ անցնող տղան, ճիշդ ատոր պէս մաքուր մաքուր, եւ կ'երթաս ինծի աղօթք կ'ընես:

Ուղտապանին փոշոտ դէմքին վրայ սկսաւ ժպիտ մը խաղալ: Կարծես հաւանութիւն յայտնելու կը պատրաստուէր: Ու վերջապէս, վարանոտ, բառ մը թոցուց բերնէն.

— Կը վախնամ ...

Այս մէկ բառը բաւական էր որ, Աննա քուրուկ փախչելու դասեր տար: Ալ չսպասեց: Սորվեցուց ձեւերն ու ճամբան: Կը մնար միայն դործադրելը: Այս փրկութեան դասին մէջ, յանկարծ երեւցան ընկերները: Վերջին պահուն երբ պիտի բաժնուէին իրարմէ, հայ մայրը ձեռքովը քիչ մը հեռուն ցոյց տալով՝ ըսաւ.

— Սա վարը կ'իսապատին մօտ կը սպասեմ քեզի:

Այդ բարկ արեւին տակ ուր ամէն մարդ մատ մը շուքի կարօտը կը քաշէր, մէկէն կարաւանապետը քըրտինքը սրբելով երեւցաւ.

— Դէ՛հ, շո՛ւտ ըրէք, ուղտերը պատրաստեցէք երթանք: Գոց շուկային մօտ բեռները մեզի կը սպասեն:

Քանի մը վայրկեանէն ուղտերը ճամբայ ելան: Կարաւանը ճեղքելով ամբոխը դանդաղօրէն կը յառաջանար:

— Քիչ մը ոտք վերցնենք տղաք, կը ձայնէր ղեկավարը, իրիկնամուտին պէտք է ճամբայ ելլենք:

Բարեբախտաբար կ'իսապատին մօտէն ծռեցաւ կարաւանը, ուր Աննա քուրուկ կը սպասէր անհամբեր:

Այս վերջինին սիրտը դող ելաւ : Կը վախնար թէ պիտի չյաջողի փրկել հայ դերիին կեանքը : Եւ սակայն յոյս մը, ճիշդ մը քաջութիւն տուին փորձ մը ընելու : Երբ ուղտերը եկան ու անցան մօտէն, այս բարի մայրը լուռ, աջ ձեռքովը քանի մը շարժումներ ըրաւ, հաս — կցնելու համար թէ՛ ծռէ ճամբադ : Բայց պատանին բո — լորովին յուսահատ, գլուխը կախ կը հետեւէր ընկերներուն : Կը ցաւէ՞ր արդեօք, մէկը չգիտցաւ : Վերջին ան — դամ մըն ալ դարձաւ ու նայեցաւ ետին ուր՝ Աննա քու — րուկ անդադար թեւը կը շարժէր :

Կարաւանը կը հեռանար : Հայ մայրը ատեն չփախ — ցուց, ճեղքեց բաղմութիւնը ու հասաւ ետեւէն : Պահ մը այդպէս քալեց հետը : Ոչ ոք նկատի առաւ այդ հսկայ բաղմութեան մէջ, ուր ցորենի արտի մը պէս կ'ալեկո — ծէր, կ'եռար հրապարակը :

— Ի՞նչ կ'ուզէ այն թող ըլլայ, մտածեց Աննա քու — րուկ, պիտի բռնեմ ձեռքէն ու պիտի կեցնեմ : Պիտի չթողում որ տանին : Պիտի բողոքեմ, պիտի ըսեմ, պիտի հասկցնեմ թէ՛ այս տղան Հայ է, ես ալ Հայ եմ, հետե — ւարար ինձի՝ Հայուն կը պատկանի :

Այդ պահուն իր մայրական սիրտը բոց կը ժայթքէր : Արիւնը կ'եռար : Արտակարգ ուժ մը կը դալարուէր ե — րակներուն մէջ : Եւ, աչքերը կարմիր, ուժով մը բռնեց տղուն թեւէն ու քաշեց անդին, աւելի ստուար բաղմու — թեան մը մէջ :

— Կեցի՛ր տղաս, ձայն մի հաներ, կը խրատէր Ան — նա քուրուկ, հիմա կ'երթան, կը հեռանան... քիչ մըն ալ, քիչ մըն ալ եւ պիտի աղատիս :

Եռուղեռ : Մարդկային ծովը կը շաչէր, կ'աղմկէր : Առանց նկատի առնելու՝ կարաւանը անցաւ ու դնաց : Երբ

այլեւս հեռացան, տեղերնին փոխեցին, մտան աւելի
խորերը բազմութեան :

Ամբողջ երկու ժամ դուրս չելան վաճառանոցէն :

Իրիկուան մօտ երբ արեւը մայրամուտին կը մօտե-
նար, Աննա քուրուկ իր ազատագրած տղուն հետ դուրս
ելաւ ամբոխէն: Չգուշութեամբ քալեցին դէպի քաղա-
քին մեծ դուռը: Անցան բերդին առջեւէն եւ մտան նեղ,
երկայն փողոցի մը մէջ ու անհետացան :

Արտագաղթի տարին էր: Մեծ Եղեռնէն հրաշքով
ազատած բեկորներ, Թուրքիոյ ամէն կողմերէն խու -
ճապահար Հալէպ կը հասնէին: Ազգային իշխանութիւնը
իրբեւ կեդրոնատեղի եկեղեցին ընտրած էր: Լեցեր էին
բակը, դասարանները եւ մինչեւ դուրսի դուռը: Ասեղ
ձգելու տեղ չկար: Չոր գետնին վրայ քով քովի, իրա-
րու սեղմուած:

Որ եւ է անցորդ անկարելի էր առանց յուզուելու
անցնիլ: Չկար մէկ աչք որ այս տարագիրներու մեղա -
մաղձոտ նայուածքներէն չարիւնէր: Իւրաքանչիւրը
թրքական բարբարոսութեան սպին եւ տառապանքի սեւ
կնիքը կը կրէր իր դէմքին վրայ:

Օրուան դառնութենէն ընկճուած, շատ հեղ, այս
խեղճերը կը սկսէին խօսիլ: Պատմել իրենց անհուն ցա-
ւերը: Լալ եւ լացնել իրար: Ու խօսքեր, խօսքե՛ր որ
լմննալիք չունէին:

Այս անհատնում, սիրտ ըղբատող զրոյցներուն մէջ
յանկարծ, բոլորին աչքերը ուղղուեցան մեծ դուռը:
Մայր մը կիսամերկ պատանիի մը ձեռքէն բռնած եկե-
ղեցւոյ բակը մտաւ: Հեղանոյշ ժպիտ մը կը խաղար

դէմքին վրայ : Եւ սակայն զգուշութեամբ քալեց իր
բախտակիցներուն մէջէն ու դարձաւ դէպի աջ՝ քարէ
սանդուխը , որ կը տանէր Առաջնորդարանի դրասենեա-
կը :

Թիկնապահը տեսնելուն պէս՝ իր երկայն հասակը
ցցեց դէմը .

— Ի՞նչ կ'ուզես , մայրիկ :

— Հայր Սուրբը տեսնել կ'ուզեմ :

— Ձրաղած է , մարդ չընդունիր :

— Բայց շատ կարեւոր ըսելիք ունիմ :

— Չըլլար , մայրիկ , վաղը եկուր :

— Ձաւակներուդ սիրուն թող ըլլայ , տղաս , միայն
դոյդ մը խօսք ըսեմ ու դառնամ :

Սրբազանը տեսնելով հայ մօր Թախանձանքը , հրա-
մայեց Թիկնապահին որ ձգէ :

Աննա քուրուկ աղատագրած տղուն հետ մտաւ դրա-
սենեակը : Սրբազանը փափուկ Թիկնաթոռին մէջ , ձեռքը
բամպակ մօրուքին՝ հարցուց .

— Ի՞նչ կ'ուզես , որդեակ :

— Հայր Սուրբ , կը տեսնե՞ք այս տղան , Արաբնե-
րուն քովէն փախցուցի :

— Լաւ ես ըրեր , որդեակ : Աստուծոյ շնորհն ու օրհ-
նութիւնը հետդ ըլլայ յաւիտեան :

— Հայր սուրբ , վրան հաղուստ , ոտքը կօշիկ չկայ :

— Այո , որդեակ , կը տեսնեմ :

— Բայց Հայր սուրբ , դպրոց դնել չմոռնաք : Տե-
սէք , ի՞նչ տղայ է : Հիմակուրնէ լերան կը նմանի լերան :
Եւ ասոր պէս դեռ քանինե՞ր հոս ու հոն ցրուած կը մը-

նան : Ահա , հիմա պիտի երթամ ուրիշներ ալ փնտռելու :
Պիտի երթամ մինչեւ հեռուները , ուր որ արաբ , թուրք
գիւղ մը կայ : Պիտի հարցնեմ , պիտի գտնեմ , պիտի
փախցնեմ ու բերեմ : Ինչո՞ւ օտարներուն քով պիտի մը-
նան : Չէ՞ որ անոնք մեր արիւնէն են : Հայր Սուրբ , լաւ
սկէտք է խնամենք որ , վաղը ազգին զինուոր ըլլան , մեր
պատիւը , հայրենիքը պաշտպանեն ...

Սրբազանը ձեռքը մօրուքին , թիկնաթռնին մէջ լուռ
կը նայէր այս տարագիր հայ մօր շրթներուն , որոնցմէ
ապրշուծի թելերուն պէս մաքուր բառերը կը հոսէին ու
կը հիւսուէին դրասենեակին չորս պատերուն մէջ : Երբ
խօսքերը հատան , Սրբազանը ոտքի ելաւ , մօտեցաւ եւ
ձեռքը ուսին դնելով՝ ըսաւ .

— Ապրիս , որդեակ , չա՛տ ապրիս : Անհող եղիր ,
անմիջապէս պիտի կարգադրեմ :

— Հա , հայր սուրբ , հա , Աստուծոյ սիրուն թող ըլ-
լայ , ահանջի ետեւ չնետէք : Ազգին զաւակն է , մեղք է :

Ու Աննա քուրուկ ուրախութեամբ մը ծռեցաւ , համ-
բուրեց սրբազանին աջը եւ ետ ետ երթալով դռնէն
դուրս ելաւ , իջաւ սանդուխէն վար ու անհետացաւ Հա-
լէպի փողոցներուն մէջ :

ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ՆԱԶԵՆԻ ՏԷՐ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Բնիկ Արաբկիրցի ընտանիքի գաւաղ : Մանկութեան օրօրոցը եղած է Պոլիս, ուր ստացած է իր նախնական կրթութիւնը :

Գրական առաջին կտորները երեւցած են «Հայրենիք» ամսագրին եւ «Յառաջ»ի մէջ : Աշխատակցած է «Անահիտ»ի, «Նոր Օր»ի, «Ազդարար»ի եւ «Երկունք»ի :

Ունի բերթուածներու հատոր մը, քոչ հետ հրա - տարակած : Կ'ապրի Փարիզի մօտ՝ Վիլմուպլը :

ԴԱՇՏԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Ապըրշումի թելով նախշուն ,
Թաւիշ թերթով ծաղիկ աղուո՛ր ,
Անունդ ի՞նչ է , ես չը գիտեմ
Բայց կը սիրեմ , քեզ կը սիրեմ :

Դաշտէն քաղեմ , դաշտին ցանեմ
Անգին գորգի նման ընեմ ,
Ու նայուածքս արեւի պէս
Մէջըդ խաղայ ցոլք մը որպէս :

Յետոյ նըստիմ մէջը գըրկիդ
Ու տարտըղնիմ քիչ մը տեղիդ
Քիչ մը աջին , քիչ մը ձախին ,
Հըլու ձայնին իմ խենթ եսին :

Գիտե՞ս , ինչո՞ւ այս բոլորը
Կ'ուզեմ լեցնել սիրտ — սափորը
Գեղեցկութեան մէկ նոր հիւթով
Որ գինք վառէ նոր երագով :

Ապըրշումի թելով նախշո՛ւն
Թաւիշ թերթով ծաղիկ աղուո՛ր ,
Անունդ ի՞նչ է , ես չը գիտեմ ,
Բայց կը սիրեմ , քեզ կը սիրեմ :

ԾԱՌ , ՆՈՐԷՆ ԹԱՐԹԷ

Ծա՛ն , քու ծաղկալիք ցիւղերուդ տակն եմ , փախած ա-
րեւին հուրքէն վայրենի ,
Ահա իր ոսկին աստղի պէս հատ հատ , ներմակ հա -
գուստիս գոգը կը մաղուի ,
Կը մաղուի անվերջ , գաղջ փաթիլներով , տերեւի , ծաղ-
կի նաշխուն շարմաղէն ,
Որ կարծես երգ մ'է ու վար կը հեղու գարնան այդ աղ-
ուոր աղուոր նուէրէն :

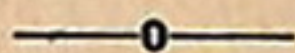
Ու այդ երգը հիւր պար կուտայ հոգւոյս , ու ես կ'ընկըղ-
միմ անցնող օրերուս
Թաւշոտ մեղկութեան ծոցին մէջ յուրթի , ու կը պըս -
պըղայ արցունքն աչքերուս ,
Բայց անցորդն անցաւ ալ սրբող չըկայ , կեցէ՛ք դուք
յուշեր , իջէ՛ք բարձունքէն ,
Թոյլ տուէ՛ք սանձը ձեր երիվարին , տեսէ՛ք մինակ եմ ,
անտէր ու անգէն :

Գիշերն ալ իջաւ տըրտմութեան մը պէս ու լոյսի խաչը
ա՛լ չըկայ գրկիս ,
Մինակ մընացի , հեռաւոր ընկեր , ու ալ քու յոյսըդ չի
բաւէր սըրտիս ,
Ու նորէն կ'երթամ կեղծ ժպիտներով , սա լոյս փաղափին
ծոցին մէջ պըղտոր ,
Ուր ես չը գտայ ոչ մէկ լուսադրիւր , իղձերուս փունջին
ջուր տալու համար :

Միտքըս ամպերու պատմունան հագաւ ու ալ չեմ տես-
ներ վրձինն նկարչի,
հորշակ կը փըչէ, մթնեցան բոլոր անցեալն ու ներկան
իմ ծաղիկ կեանքի.
Ալ կա՞մ թէ չկամ, հարցում սառնաշունչ: Ծա՛ռ, նո-
րէն թարթէ ու ծաղիկ թափէ,
Եւ ես արթընամ ու գգուեմ ինծի, ու սէրը կեանքի
սեւը տարտըղնէ:

Յ Ո՛ Յ Ս

Յո՛յս, կանթեղիդ տակ պըլպըլուն, գեղակերտուած
արձանի պէս
Մարմարակերտ պատուանդանի մը բարձրութեան
կանգնած եմ ես,
Իտէալիս պատկերն աղուոր, դեռափըթիթ ոստ մը
դալար,
Թւերուս մէջ կը գրկուի՛լի ջերմութեամբ հոգեպարար:
Գլխուս պըսա՛կ մ'իմ իղձերէս, երազանքի գարուն
մ'ամբողջ,
Թարմ ծաղիկներ աւշով լեցուն ու կոկոններ ու նոր
բողբոջ.
Ապագայի ձայնը աղուոր, գըլգըլացող աղբիւր մեղրի,
Հոգւոյս ներմակ բաժակներուն լոյս շիթերով կը կաթ-
կըթի:

Արեւներու սրտէն ձօնուած հառագայթներ երազներկար
Իմ աչքերու շողերուն հետ, կը պըսպըղան շուրջս ան-
դադար ,

Բուրումնաւէտ շուշանի մը բացուածքին մէջ դողդը —
դացող

Ցոլֆերուն պէս ոսկեշաղախ, ցոլֆերու պէս անրջաշող :

Ո՛վ Յոյս, այսպէս, դուն այս օրիս վերքոտ կուրծքին
դու բալասան ,

Զիս կը շոյես, կը փայփայես գեփիւռի պէս բազմաբուր-
եան ,

Ամէն ծաղկէ բոյր մը առած, ամէն լոյսէ հառագայթ-
մ'հիր ,

Բայց ալ բա՛ւ է ըսպասումը, դուն մօտեցի՛ր, շո՛ւտ
մօտեցիր ,

Քանի վաղանց երազի պէս դեռ չեմ հալուիր կեանքի
գրկին ,

Քանի դեռ ես կայծ մը ունիմ հըրահրելու իմ կոյս հո-
գին :

ՆԱԶԵՆԻ

Ա. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ

(Ա. ՄԷԼՔՈՆԵԱՆ)

Ծնած է 6 փետրուար 1905ին Արաբկիր: Երաժշտական նախնական ուսումը ստացած է Արաբկիրի Ազգ. ուսումնարանին մէջ, երաժիշտ – դպրապետ Մկրտիչ Տէր Պետրոսեանէ: 1915ին տարագրուած Տէր Զօր: 1924ին հաստատուած է Ֆրանսա (Լիոն), ուր տեղւոյն Քոն-

սէրվաթուարին մէջ երաժշտական դաստիարակութիւնը կատարելագործած : 1930էն 34 հիմնած եւ վարած է Տէսինի «Կոմիտաս» երկսեռ երգչախումբը : 1936 յունիսէն ի վեր հաստատուած է Պոռուօ եւ «Արարատեան » վարժարանի մէջ վարիչ - ուսուցիչի պաշտօնը կը վարէ :

Ունի հետեւեալ գործերը.— «Երեք մեներգ» (օր. 1) հրատարակուած, Պոռուօ, 1937ին : Իսկ անտիպ կը մնան, գուսաներգութիւններ (Անուշ, Գիսակ եւ Սիրվարդ, Ոսկի հէքեաթ), Էմմա՝ երաժշտական տոամ, Տէր - Գոհակ՝ երաժշտական կատակերգութիւն, մեներգներ, խմբերգներ, պարերգներ, դպրոցական յիսունէ աւելի երգեր, որոնց խօսքերն ալ իրն են : Ամբողջովին գրի առած է Մշեցիներու հարսանիքը՝ 25 կտոր :

Աշխատակցած է «Յառաջ»ի եւ «Զուարթնոց» ամսագրին :

Հ Ա Մ Ա Ն Ո Ւ Ա Պ .

Գրուած է թէ Տէրն ամենակալ հրամայելով գոյութիւն պարգեւեց Տիեզերքին՝ որ մայրն եղաւ բոլոր փիւսութիւններուն։ Ամէն բան իր բոլոր գեղեցկութիւններով կեանք ստացաւ՝ բողբոջեցաւ, ուռճացաւ բնութեան անսահման ծոցին մէջ։ Այդ երանելի պահէն սկսած՝ առուակները կարկաչեցին, գետերը խոխոջեցին, ծառերու տերեւները հովի ծփանքին պէս սօսափելով սկսան իրարու հետ սիրաբանել։ Պլպուլը ոստին թառած իր աղու երզն երգեց։ Վիրաւոր արծիւը ծեր — պերուն մէջէն ուժգին կոնչեց։ Արտոյտը բոյնին մէջ իր ձագուկներուն սփոփանքի ու դոհունակութեան կանչն արձակեց։ Սիրամերժ ծիտը ցաւադին ծւծւաց, իսկ առիւծն ու վագրը, ինձն ու կապիկը անտառի խորերէն ամեհի բացազանչութիւններով իրար հալծեցին։

Եթերին մէջ ամպերը կուտակուեցան, անձրեւն ու կարկուտը, շանթն ու փայլակը ժայռերու կուծքն ու տանիքներու կատարը ծեծեցին։ Ծովը բարձրացաւ, մոնչեց, հսկայ ալիքներն իրար զարնուելէ վերջ սեպ ժայռերուն դէմ փչրուեցան, հաղար ու մէկ խշոցներով։ Մարդիկ սարսափահար ողբ ու կոծ ըջին, բայց ամպերը որոտացին աւելի ուժգին։ Երկիրը բացաւ իր կուրծքը, ամէն կողմ պատռուեցաւ, ժայռերն ու տունները փուլ եկան։ Համատարած հարահրոց ու խուճապ եղաւ։ Հայրը որդին, նորափեսան հարսը յուսահատ կանչերով ի գուր փնտռեց։ Ոմանք աղմկեցին ցասումով իսկ ուրիշներ փլատակներու տակ հռնդացին։

Զգաստացան տարերքը։ Հեթանոս իր մեհեանին՝

հաւատացեալ իր տաճարին մէջ վերջին դուարակը ող-
ջակիղելով օրհներգեցին ովսանաներով: Չարքաչ դիւ-
ղացին դործի լծուեցաւ, մշակն ու մաճկալը կանգ առին
առաւելին (հոռովել) յողնութեան հոգոց հանելով: Ծե-
րունի սերմնացանը հնամենի գողնոցով սերմ տարաւ
արտը՝ ափով բուռ — բուռ նետեց արգասաբեր հողի
ընդերքներուն մէջ, բարձր աղաղակելով « Ով հայրե —
րուս բարի եւ ողորմած Աստուածը, մէկիս տեղ հազար
տաս» : Սիրահար հովիւը բոցն աչքերուն՝ ձորամէջին
տակ սպասեց գանգրահեր նաղելի սիրուհւոյն, չեկաւ
... յուսակտուր նուագեց՝ դարձեալ նուագեց եղեգնեայ
պարզունակ սրինգի սիրոյ ու թախծի, կարօտի եւ յոյ-
սի դաշն եղանակներ, ապա անըջալից աչքերը գետնին
յառած գլխիկոր հեռացաւ դէպի սարալանջը: Անվեհեր
որսորդը քարածայրէն անդունգը գլորեցաւ եղնիկի ե-
տեւէն՝ աղիողորմ ճիւղը շրթներուն: Յոգնած հնձորը
կանգ առաւ արտին եզրը, ուռենիներու տակ, նստաւ
ճաշեց, կուշտ ու կուռ թան խմեց, ապա երգեց սէր ու
գոհունակութիւն: Կթելու գացող աշխոյժ հարսներն ու
աղջիկները, ուրախ կանչելով դէպի հօտերը անհետա-
ցան: Վերջալոյսին դուարածն իր նախրի ետեւէն յոգ-
նած ու նօթի, ծանր գաւազանը գետնին թխկացնելով
ծերացած գամբռներուն հետ դիւղ մտաւ: Անառակ ու
անմիտ լաճեր դաշտային ծղրիթներու պարզունակ եր-
գը խանդարեցին իրենց անհաճոյ վայնասուններով:
Մգլոտած ու խոնաւ չորս պատերու մէջ ալեհեր ջաղաց-
պանը համբերութեամբ մտիկ ըրաւ, երկանաքարերու
երգին: Գիւղի երէցին տղան մահացաւ, աղեկտուր ճիւ-
ղելով ամբողջ գիւղացիները հաւաքուեցան, ողբացին
անմոռանալի կորուստը կտրիճ երիտասարդին: Բարձրա-

բերձ սարերէն սուրացող աղմկահոս գետը յորդելով բո-
լոր թումբերը քանդեց եւ բամպակի արտերը ողողեց,
անճար գիւղացին լացաւ ահաւոր կորուստը եւ ծնրադիւր-
իւր ցասումն ուղղեց Ամենակարողին: Երիտասարդ ան-
ցորդը սիրահարեցաւ ջրկիր աղջկան, երկար դարպա-
սեց, ապա գեղեցիկ օր մը հարսնիք ըրաւ. մարդիկ հա-
ւաքուեցան դհուլ — գոռնայով, սլարեցին ու կայտուե-
ցին, երգեցին ու մենամարտեցան, նոյնիսկ ձի վազցու-
ցին: Ամբողջ գիւղը խրախճանքի մէջ խայտաց, նորա-
փեսի սլապուկին ձայնը կոկորդին մէջ խեղդուեցաւ ու
չկրցաւ ուրախութեան խօսքն արտասանել: Դրացի եր-
դիքին տակ նորածին երեխան ճչաց մենակութեան մէջ:
Անբախտ հօր, մօր մէկ հատիկ զաւակը երկարատեւ հի-
ւանդութեան ամեհի ճիրաններուն մէջ շատ տքաց, բայց
վերջապէս մահուան դէմ յուսահատ աղաղակելով հոգին
աւանդեց: Մեծատունն այցելեց արտն ու այգին, մար-
դագետինն ու արօտը, անտառն ու բանջարանոցը, վեր-
ջապէս գոմն ու խողնոցը, նոքարներն հաւքեց, գոհու-
նակութեամբ բարձրաձայն ողբերեց զանոնք, շատ
խոստացաւ, լաւը խոստացաւ տալ: Փոշեթաթախ սայլը
կանգ առաւ դրան առջեւ, անիւներու ճռինչէն տնեցի —
ները դուրս խուժեցին արտասովոր աղմուկով:

Քաղաքին մէջ, հրապարակին վրայ առեւտրականը
երկար վիճեցաւ նպաստաւոր գին մը ձեռք բերելու հա-
մար, իսկ շրջուն փերեզակը առոյգ երգերով ու կանչե-
րով, շրջեցաւ քաղաքին բոլոր թաղամասերը: Ջրկիր
տղան երկաթագործին խանութին առջեւ նստած՝ ան —
վերջ լացաւ իր անիրաւունած դրամական պահանջին հա-
մար, իսկ ներսը մուրճերու հարուածներուն տակ մար-
դիկ անհող ու անխիղճ բահեր, ու փետատներ, սուրեր

Հրազդէններ կռանեցին : Հասարակաց տան մէջ ցոփուհին ահամայ մնաց գլինովի շրթներէն կախ, ապա կեղծ սէր շէնչաց, մինչեւ որ մամոնային հնչիւնը իմացաւ, կոր — ղեց ու կորողեց : Պանդոկապետն ու պալատականը խըստիւ յանդիմանեցին մատուռակը որ խնջոյքին համար լաւագոյն գլինին չէր կրցած ճարել : Հղօրը ծիծաղեցաւ, արհամարհեց տկարին վախկոտութիւնն ու ուժը, իսկ տկարը ամփոփեց իր բոլոր ճիղերն ու ծառացաւ վիրաւորուած պատուոյն պաշտպանութեան նախանձախնդրութեամբ :

Ահա այսպէս մարդիկն աճեցան, քէնն ու ոխը բոյն դրին բոլորի սրտին մէջ, եւ յանկարծ իրար բղքտելու սեւ դաղափարն ունեցան : Հրազդէնները որոտացին, թնդանօթները դռացին, սուրերը շկահեցին, եւ մարդիկ սկսան իրարու կուրծքը պատռել նոյն իսկ եղունգներով եւ ատամներով : Ռազմադաշտին վրայ վիրաւոր մը շատ արիւն կորսնցուցած՝ երկար աղաղակեց օդնութիւն հայցելով, ասոր փոխան վատ ոխերիմն անոր գանկն ալ ջախջախեց եւ ան իր վերջին շունչը փչեց արցունքն աչքերուն, եւ կարօտի փափաքը շրթներուն : Այրուծիւերն արշաւեցին քառասմբակ, ամէն կողմ դըրդաց, մարդիկ խուճապահար եղան, մայրեր ճչացին լալահառաչ, բայց թշնամին մոլեգնօրէն հրդեհեց ամէն բան, ահեղ բոցը ճարձատելով լափեց բոլորը : Մարդիկ ի դուր ողբացին վայրագութեան ճիրաններուն մէջ, երբ ամպն ու փոշին, ծուխն ու բոցը իրար խառնուեցան, մութ ստուերի մը մէջ խորտակելով դահերն ու գահոյքները : Այսպէս անմեղներ խոշտանդուելէ յետոյ, արիւններու բանակն իր յաղթական մուտքը շեփորեց, հարսներն ու կայտուուն աղջիկները դափնեպսակները

իրենց ձեռքերուն մէջ բարձրաձայն «հուռա»ներով ըն —
դունեցին զանոնք, իսկ անդին մայրեր մոխիրներու վը —
րայ կուչ եղած բուերու նման անվերջ լացին ու վայե —
ցին մինչեւ որ կուրացան: Թնդաց քաղաքը, պառաւներն
ողեւորուած հին գինի մատուակեցին քաջերուն եւ
յաղթականները քաղաքին հրապարակին վրայ անդամ
մըն ալ իրենց սուրերը արեւին դէմ շողացնելով, յա —
նուն հայրենիքի ամբողջութեան եւ անկախութեան
ուխտ ըրին: Հալ ու մաշ նանին իր մէկ հատիկ թոռ —
նիկը նուիրեց հայրենիքի պաշտպանութեան սուրբ դա —
ղափարին ու արցունքն աչքերուն մնաս բարով ըսաւ:

Անհոգը հեզնանքով դիտեց այս բոլորը, վշտացածը՝
դառնութեամբ, որդեկորոյս մայրը՝ անհուն արցուն —
քով, իսկ նորահարսն սեւեր հագած, դիչերը լուսցուց
իր վիրաւոր հերոսին դիակին առնթեր: Որդեկորոյս
հայրն իր ատամները սեղմեց, փշրելու չափ ճարճա —
տեցնելով, ուղեց լալ, բայց նուաստացում զգաց, համ —
բերեց եւ յուսաց: Անկիւնադարձին պառկած մուրա —
ցիկն իր պատուած ցնցոտիներուն մէջէն երկար աղա —
ղակեց պատառ մը հացի կամ կտոր մը մեծաղի համար,
որովհետեւ կուշտն անցաւ արհամարհանքով: Հիւանդա —
նոցին մէջ վիրաւոր դինուորը շրջուեցաւ աջէն ձախ,
ձախէն աջ, վէրքերու ցաւէն ուժգին հառաչեց, ական —
ջին հասաւ ձիերուն վրնջիւնը, շեփորին մարտադոռ եր —
գը, հեծեծեց, երկար հեծեծեց, նայեցաւ ձեղունին,
ուղեց շտկուիլ՝ չկրցաւ, զգաց՝ ապրեցաւ՝ տառապե —
ցաւ ապա նուաղեցաւ:

Անցան տարիներ, ժամանակի անիւր դարձաւ,
կեանքը շարունակուեցաւ, ամէն բան սկսաւ վերյիշուիլ,
մարդիկ ուղեցին հանգստանալ, ծերունի պատմաբանը

ռազմադաշտէն անցնելու պահուն իր մօրուքի մաղերուն հետ փայփայեց նաեւ պատմութեան երազալից դրուագներն ու յիշատակները: Երկար պտտելէ յողնեցաւ, վերադարձաւ եւ թուղթին յանձնեց: Երախան սեղմուած իր մօր անութիւն տակ՝ սարսափով լսեց ահի, ջարդի եւ նախճիրներու պատմութիւնները, սարսռաց ու ճչաց: Կղերն ու հաւատացեալը բարձրաձայն աղօթեցին յաւիտենական խաղաղութեան համար, մինչեւ իսկ օրհներդեցին: Գիւղացին հրճուանքով դիտեց հայրենական ժառանգ քարուքանդ դոմի վերակառուցումը: Յիշեց թալանի ու ջարդի անօրինակ պատմութիւնը: Ամուր սեղմեց բռունցքը եւ պահ մը մտածեց իր երախաներու ու կայքի մասին:

Ահա այսպէս, շատեր վերջալոյսին հետ կեանքն օրհներդեցին նոր արշալոյսներու համար, ծնան ու մեռան միշտ նոր վիշտերով, բայց թարմ յոյզերով ու նոր յոյսերով: Միշտ դարձաւ կեանքի անիւը նոր դէպքերով ու նոր դէմքերով, մինչեւ որ ծնաւ հանճարեղ արուեստագէտը, տեսաւ, կարդաց եւ զգաց բոլորը, հողին խոովեցաւ, հաւաքեց այդ փոշոտ ու մոշոտ բոլոր նիւթերը, դրաւ եւ ծանր մուրճովն իր ծեծեց, կռանեց ու կոփեց: Ապա դարձեալ ծեծեց, մեծ ճիգով մը ողեկոչեց իր բոլոր մուսաները, շաղեց ու շաղկապեց, դասաւորեց, դարբնեց ու կոկեց բոլորը, բոլորը ինչ որ գեղեցիկ էր եւ իմանալի, ապա ամբողջացուց հրաշակերտ կռուքը ու դայն դրաւ պատուանդանին վրայ, դրաւ այդ աստուածակերպութիւնը դաշն համադրութեամբ կառուցուած եւ իր հանճարին շունչը փչեց անոր լուսաւոր դէմքին ու մկրտեց դայն համանուագ (symphonie):

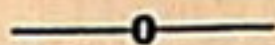
Ա.Ի. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՅ

Հ Ե Ր Մ Ի Ն Է (Միսքճեան)

Ծնած է Գաղատիա (Էնկիւրի) : Մինչեւ տասը տա –
րեկան յանախած է տեղւոյն կաթուիկ «սէօն»երուն վար-
ժարանը : Յետոյ քանի մը ամիս Պոլիս, եւ պատերազմի
պատճառաւ դարձած է ծննդավայրը : Տարագրութեան
մէջ մնացած է մինչեւ 1918 : Պատերազմէն վերջ 1919ին
մտած է Պոլսոյ՝ **Constantinople College**ը, այստեղ սորված
է հայերէնը, ուսուցիչ ունեցած է Մինաս Ծալեանը :
« Յառաջ »ի ծանօթացած է 1927ին, եւ մէկ – երկու
տարի վերջ սկսած է աշխատակցիլ : Աշխատակցած է
նաեւ Արփի պարբերաթերթին (Ամերիկա) : Կ'ապրի Նիս :

ՍԱՐՍԱՓԻ ՕՐԵՐԷՆ

« Այսֆան չարիք քէ մոռանան մեր որդիք
Թող ողջ աշխարհ հայուն կարդայ նախատինք »
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Պատկերներ... պատկեր մը եւս 1915ի սարսափի օրերէն :

Հաղիւ խելահաս, հայ բիւրաւորներու նման ես ալ
աքսորեալ մըն էի, պատանի՝ աքսորեալ, ի՞նչ հակա-
սութիւն :

Յուլիսի տաք միջօրէ մըն էր, տաք ա՛յնքան տաք
որ կարծես արեւը բորբոքած՝ կ'ուղէր այրել մրկել ա-
մէն ինչ որ կար ու կը շնչէր երկրի վրայ :

Չոր էր դետինը: Փոշիի թանձր խաւ մը կը հանդէժ
փողոցը խորտ ու բորտ սալայատակներուն վրայ, մին-
չեւ յողնած ծառերուն ծարաւած տերեւները:

Յողնած էր բնութիւնը՝ իսկ մարդիկ զղուած թէ ա-
րեւէն եւ թէ արեւուն տակ եղած ունայնութիւններէն:

Ձեռքս սափոր մը կ'ուղղուիմ դէպի աղբիւր, քիչ մը
թարմ պաղ ջուր խմելու համար :

Մեղուններ, մեղուններ... պար բռնած ջուրին շուրջ
կը բղղան, կը դղղան ա՛նպէս:

Ականջ կուտամ ու կը սարսռամ: Չայն մը հեռուէն,
խորէն, հաղիւ լսելի, բայց սահմուկեցուցիչ :

Սափորս կը դնեմ մէկ կողմ, կը նայիմ շուրջս, ա-
մէն դի, եւ ո՛վ սարսափ, հաղիւ քսան քայլ անդին, կը
նշմարեմ կոյտ մը: Կը քալեմ կթոտ ծունկերով դէպի

այդ կոյտը, կը մօտենամ վախով, մանկական հետա-
քրքրութիւն: Անծանօթ մը կծկուած պառկած է երեսը
դէպի հողը, անդործածելի, մէկ կողմ թողուած կառքի
մը շուքին ապաւինած:

Փռչեթաթախ դէմքը դէպ ի ինձ կը նայի, շրթունք-
ները հաղիւ կը շարժին: Կը պրկուի, կը դալարուի մար-
մինը եւ կը թաթխուի կրկին փռչիին մէջ: Ճանճե՛ր,
ճա՛նճեր անհամար կը հանդէն անճար կոյտին վրայ:

— Մայրիկ, պուտ մը ջուր:

Արեւը ա՛յնքան անողոք, կը թափէր իր կրակը վար,
դէպ ի վար:

Արե՛ւ, դու վկայ: Կենդանիները որջ մը ունին, իսկ
Հայու որդի՞ն...

Կրակէդ, արե՛ւ, եւ կրակներէ, անլուր կրակներէ
զլուխը հանդէլու համար այդ որջն անդամ չունի Հա-
յու որդին:

— Մայրի՛կ, պուտ մը ջուր:

Զինուոր մըն էր: Հայ գիւղացիի պարզունակ դաւակը,
հաղիւ երեք տասնեակ ամառներ բոլորած: Հայաջինջ
սարսափը իր ճիրաններուն մէջ էր առեր բարի Արմե-
նակը:

Բռնի գացեր էր զինուոր թուրքին, եւ հիմա հիւանդ
էր ինկեր, փտեր էր մարմինը, փողոց էր նետուած:

— Գնա՛, կեաւուր, սատկէ:

Օրեր, ամիսներ փրկարար մահը չէր հասեր: Զէր
հասեր անոր համար որ Հայ էր Արմենակ, եւ պէտք էր
մինչեւ իր աչքերը առ յաւէտ փակելը աւելի եւ աւելի
խմէր այն դառն բաժակէն Հայուն, որմէ կը յորդի լե-
ղին, կը յորդի անվերջ եւ ա՛յնքան առատ:

— Գնա՛ կեաւոր , սատկէ :

Եւ «կեաւոր»ը , արարչութեան տխեղծ արարածը՝
կը հայցէր պուտ մը ջուր մահուան դէմը կեցած :

Արմենակ վերջապէս ստացաւ պուտ մը ջուրը :

Օրեր անցան , կեանքը կը վերադառնար իրեն , եւ ե-
րիտասարդ էր , ինչո՞ւ մեռնէր :

Յոյս ունէր ,— միակ աղբիւրը կեանքի :

Յոյսը՝ գրկելու , համբուրելու իր երեք տարեկան
աղջնակը , կարմրուկ այտերով , սեւուլիկ աչուկներով
նշիկ թուշով Աշխէնը , իր հոգեհատորը :

Թողած էր կին , մայր , հայր , քոյրեր , բաղմանդամ
ընտանիք :

Գիւղէն լուր չունէր , արդէն : Ո՞վ լուր ունէր այդ
սարսափելի օրերուն իր սիրելիներէն , անապատներու ,
լեռներու , ձորերու մէջ ինկած անսուաղ , մահամերձ
Հայու գաւաղներէն :

— Մայրիկ , հոգիս մատաղ , ես չեմ մոռնար ձեր ը-
րածը , ես չեմ մոռնար այդ բարիքը , դրամ չունիմ ձեզ
հէտիյէ բերեմ , լեռ դացի , սա «փալամուտ»ները (խող-
կաղին) ձեզի համար ժողվեցի :

Կարմիր վրան ճերմակ գիծերով թաշկինակ մը՝
չորս ծայրերը իրար կապած , մէջը լեցուն խողկաղին -
ներ , որոնք մեզի նուէր է բերեր :

Արցունք կար աչքերուն մէջ : Երջանի՛կ էր :

Երեք ամիս անցաւ այն օրէն , «հէտիյէ»ի օրէն :

Թոյն է եղեր այն պուտ մը ջուրը զոր ես իրեն տուի ,

աւելի լաւ էր վերջ տար իր կեանքին եւ այս օրուան չը հասնէր :

Դուռը ուժգին կը դարնուի: Գիտէք, այն վայրենի ձեւով որ յատուկ է թուրք ոստիկաններուն, մանաւանդ այդ սարսափի օրերուն: Կը դարնէին դրան ջախջախը կոտորելու աստիճան :

Թուրք տասնապետ մըն է :

Զինուորներու խումբ մը, խեղճ ու կրակ, մէկ մէկ տոպրակ ուսերուն, ցնցոտիներով :

Հայու որդիներ ամէնքն ալ: Կ'երթան... Կը տա — նի՛ն...

— Մայրի՛կ, ճերմակեղէններս, կ'երթա՛նք :

Մեզ մօտ էր թողած շաբաթ մը առաջ իր փոխնորդները որպէսզի լուացուին, եւ քանի օրէ մէջտեղ չէր ելած ետ առնելու համար :

Կը ձերբակալուի, բանտը կը նետուի, իբրեւ փախստական զինուոր եւ ահա այսօր .

— Մայրիկ, կ'երթա՛նք:

Եւ այսպէս հայորդիներ, դացին շարան ու շարան, դացին վաղն ի վաղ, մտրակը իրենց ետեւէն, դահիճներն ալ միասին, դէպ ի սպանդանոց, ոչխարի պէս մորթուելու :

Գացին՝ անդէն, դէպ ի ստոյգ մահ :

Վաղն իվաղ կ'երթայ, կ'անհետանայ խումբը:

Կը սարսռամ, ընդվզում մը, անպատում անլուր վայրագութեանց դէմ:

Անշարժ կը մնամ դրան առջեւ :

ԴՐՈՒԱԳ ՄԸ ՄՕՏԻԿ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

1915 թուի Օգոստոսին, թուրքիոյ Գ. քաղաքը, շատ մը ուրիշ քաղաքներու եւ դիւղերու նման, դարձած էր հաղարաւոր Հայերու աքսորավայրը, ի միջի այլոց իմս ալ :

Աքսորի երկրորդ տարին էր :

Ամառ էր եւ կէս օր :

Վառ արեւը կ'այրէր հողէ տանիքներու այդ քաղաքը :

Անոր տուները մեծ մասով միյարկանի էին : Ամէն տուն ունէր տափարակ տանիք մը՝ հողով ծեփուած ու յարդարուած :

Քաղաքը հեռուէն կը նմանէր անմշակ դաշտի մը. հող, անծայրածիր դաշտ մը՝ առանց բոյսի, կանաչի :

Փոշիներու քաղաքն էր ան :

Փողոցները երեւցող թուրք դիւղացի կիները ունէին ցաւոտ աչքեր, կարմրած կոպեր եւ կպչուն թարթիչներ :

Լաւ էր որ անոնք կը ծածկէին իրենց դէմքերը, հետեւելով իրենց մարդարէի հրամանին : Որքան ալ փաթթուէին, տեղական կտաւէ շինուած այդ ճերմակ ծածկոցներուն տակէն նորէն կը տեսնէինք այդ կպչուն, անախորժ աչքերը :

Ահա այսպիսի գեղջկուհի մը կ'անցնէր մեր բնակած տնակի դրան առջեւէն, ուր ես կանգնած էի :

Գիւղացի կինը հետը ունէր գեղեցիկ աղջնակ մը, հազիւ հինգ տարեկան :

Փոքրիկը ունէր կարմրուկ այտեր: Թէեւ փոշեթա-
թախ էր ու այրած արեւէն, բայց եւ այնպէս գեղեցիկ
էր անոր դէմքը:

Չամիչ, սեւուկ աչքեր կը նայէին հանդիպողին:
Չորս — հինգ կարծ հիւսքերով՝ անոր մազերը կը հաս-
նէին մինչեւ ուսերը:

Անոր հագուստը անխնամ էր, աղտոտ: Գոյնը նե-
տած, պատուտած, կարկտաններով լեցուն քուրջ մը
ծածկած էր փոքրիկին մարմինը, ուսերէն իջնելով մին-
չեւ ոտքերը:

Բոպիկ էր, բայց վարժ ու աղատ կը քալէր: Փո-
ղոցներուն խորտուրորտ տաք քարերը կարծես չէին
նեղեր զինքը:

Անշնորհ գեղջկուհիին ձեռքէն բռնած՝ ան կը քա-
լէր ու կը ցատկոտէր:

Ի՞նչ անոյշ նայուածք ունէր այդ աղջնակը: Եւ ի՞նչ
քաղցր կը հնչէր ձայնը, մինչեւ իսկ այն բոպէին որ իր
մատով ինծի կը ցուցնէր եւ կ'ըսէր. — Ա՛ճճէ, Ա՛ճճէ,
կեավուրա պա՛ֆ (Մա՛յր, մա՛յր, անհաւատը տես):

Այդ նախատական բառերը որքա՞ն անոյշ հնչեցին
ականջներուս:

Մանկական միամտութեամբ, փոքրիկ շրթներէն
թռած այդ նախատինքը ո՛չ մէկ թոյն ունէր իր մէջ:

Ան ըսաւ այդ խօսքերը եւ անմիջապէս յետոյ ժրպ-
տեցաւ ինծի:

Քովէն քայլող կիներ իր կարգին դարձաւ ինծի ու ը-
սաւ. — Տե՛ս, տե՛ս, այս փոքրիկն ալ կեավուր է, բայց
ա՛յնքան կ'ատէ կեավուրները որ՝ ամէն անգամ քեզի
նման անհաւատ մը տեսնելուն «փիս կեավուր» (աղտոտ
անհաւատ) կը կոչէ:

Այդ իսկ վայրկեանին փոքրիկը կարծես սթափեցաւ եւ յիշեց իր դասը: Աչքերը ինծի տնկեց եւ բռնորովին փոխեց իր արտայայտութիւնը: Դէմքը ծռեց, ամենա — անկիրթ ձեւով երեք անգամ փիս կեւովուր ըսաւ ու դարձաւ փողոցին անկիւնը:

Այսպէս հեռացաւ ան իմ աչքերէս եւ անգամ մըն ալ չտեսայ զինքը:

Այսօր, 19 տարի յետոյ, դեռ չեմ մոռցած ցեղիս այդ դեղեցիկ աղջնակը:

Ո՛վ գիտէ, ո՛ր կարաւանէն խլուած դառնուկ մըն էր ան՝ ինկած դայլերու վռհմակին մէջ:

Դեռ կ'ապրի՞ արդեօք:

Արդեօք յօշոտեցի՞ն իր մարմինն ալ, ինչպէս յօշոտած էին իր հոգին:

Եթէ ողջ է, արդեօք նոյն անդիտութեամբ դեռ կ'ատէ՞ իր ցեղը՝ հաղար անգամ խաչուած:

Իսկ եթէ ողջ է ու աղատած իր անմեղ զոհի վիճա — կէն, արդեօք ամէն օր իր սրտի խորէն կ'ըսէ՞ Մեծ Գուսանին պէս —

Այսֆա՛ն չարիք քէ մոռանան մեր որդիք,

Թո՛ղ ողջ աշխարհ հայուն կարգայ նախատինք:

ԱՆԱՍՏՈՒԱԾԻՆ

Եթէ տեսնէիր ներդաշնակութիւնը Բնութեան , որ
համակ սէր է ինքնին ,

Եթէ տեսնէիր արեւը որ ամէն առաւօտ երկինքին
շրջանը կ'ընէ , իր լոյսն ու ջերմութիւնը տարածելով
երկրի վրայ ,

Եթէ զգայիր արեւուն գուրգուրանքը , սէրը դէպի
երկիր ,

Եթէ գիտնայիր դիտել դաշտին սա գոյնզգոյն ծա-
ղիկները , ամէնքը սիրոյ մէյ մէկ աչուկներ ,

Եթէ լսէիր ծառին վրայ թառած ճռուողուն թռչուն-
ներու մեղեդին , որ համակ աղօթք ու սէր է ,

Եթէ տեսնէիր կանանչադարդ ծառերն եւ յարդը
գիտնայիր անոնց զով հովանիին՝ կիզիչ արեւուն տակ ,

Եթէ օրհնել գիտնայիր ծառերն իրենց համեղ , ջրոտ
պտուղներուն համար ,

Եթէ զգայիր վճիտ առուակին օրհնութիւնն երկնա-
յին , երբ ան քու այրած շրթներդ կը զովացնէր ,

Եթէ գիտնայիր անհամար բարիքները Մայր Բնու-
թեան ,

Եթէ վերջապէս գիտնայիր թէ ուժ մը ունին դեր -
բնական , դաշտն իր ծաղիկներով , ծառերն իրենց պը -
տուղներով ,

Այն ատեն , ո՛վ Անաստուած , քու մէջդ ալ կը կա -
թէր պուտ մը սէր արարչիդ եւ նմաններուդ հանդէպ :

ՀԵՐՄԻՆԷ

ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ

(Ներսէս Սաչիկեան)

Ծնած՝ 1905ին, Սեբաստիոյ նահանգէն գիւղի մը
մէջ (Տիվրիկի շրջան՝ Խուռնավիլ) : Հազիւ 3 — 4 տարի
գիւղին դպրոցն է յաճախած : Տարագրութեան մէջ մնա-
ցած է մինչեւ 1920 : Որբանոց չէ տեսած : Ֆրանսա եկած
է 1923ի աշնան : «Յառաջ»ի հետ ծանօթացած է 1926ին :
Գրելու փորձերը սկսած է նոյն թերթին մէջ, 1933ին :

Գրած է տասնեակ մը «Հայրենի պատկեր»ներ ու պատմութիւններ, որոնցմով կարելի է համեատ հատոր մը կազմել :

Ունի նաեւ արձակ փերթուածներու եւ ոտանաւոր — ներու շարք մը : Աշխատակցած՝ «Յառաջ»ին, «Երկունք»ին, «Կեանք եւ Արուեստ»ին եւ ուրիշ թերթերու : Բանուոր է : Կ'ապրի Վիէն (Ֆրանսա) :

ՓՈՔՐԻԿ ՀՈՎՈՒՈՒՀԻՆ

Այն տարին, դարնան շատ մօտիկ օր մը, տէրս զիս քովը կանչելով ըսաւ.

— Մէ'ն մանչս, դիտե՞ս, այս տարի Մուսային հետ միասին պիտի ընէք դարնցանն ու հերկը: Գիտեմ տղաս, դաշտային աշխատանքներու համար մինակութիւնը դժուար է: Հերու, ես քու մասին միշտ կը մտածէի, երբ քու այդ հասակովդ... մինակ կը մեկնէիր փոքրիկ խուրճինը ուսիդ: Բայց, մա'նչս, յարմարութիւն չկար անշուշտ անցեալ տարի: Որովհետեւ, «Արապ»ը մինակ էր, ու ստիպուած էինք այդպէս ընել:

Սակայն, այս տարի «Արապ»ը ջիտած ենք արդէն, հետեւարար, որոշած եմ, քեզ մինակ չձգել: Այս տարի մինչեւ խոտ — քաղ, Մուսային հետ պիտի ըլլաս, որ արդէն քեզ իր եղբօրը պէս կը սիրէ: Վստահ եմ, որ դուն ալ՝ ա'լ աւելի կը սիրես զինքը, որուն ասպացոյցը տուած ես միշտ: Երբ պարապ կ'ըլլաս, անոր քով կը վազես, ժամանակդ իր հետ անցընելու համար:

Տիրոջս այս յայտնութեան վրայ, հոգիս ուրախութեամբ լեցունեցաւ: Ուրախութիւնս ունէր երկու պատճառներ: Առաջին, — որ ես այդ գիւղին մէջ ամենաշատ սիրած տղուս հետ պիտի ըլլայի առնուադն երկու ամիս: Հոգ չէ թէ մենք աղգութեամբ եւ կրօնքով իրարմէ տարբեր էինք: Այդ պատճառ մը չէր, անշուշտ, — բացառութեամբ մինակ Մուսային — որ մենք եղբօր պէս զիրար սիրէինք ու յարգէինք: Երկրորդ պատճառը նոյն — քան կարեւոր էր. — տիրոջս կծծի կինը այլեւս պիտի չյանդգնէր, մէկ հատիկ ցամաք հացով մը — ի՞նչ հաց

— զիս դաշտ զրկել, մինչեւ իրիկուն մածը բռնած ան —
դադար դառնալու համար :

— Տղա՛ս, շարունակեց տէրս խօսքը երկարելով,
այս տարի «Սեւ Քարայր»ին մեծ արտը — որ քսանը —
հինգ լծվար է — ամբողջութեամբ պիտի հերկէք, աշ —
նան ցորեն ցանելու համար: Երկու շաբաթ կը տեւէ՝
երկու լուծքով, որ, հերկի մեր բաժինը հազիւ այդքան
օր պիտի ունենանք :

Ճիշդ տասը տարի է ահա, որ հայրս մեռած ու մենք
չորս եղբայրներ բաժնուած ենք: Սեւ Քարայրին արտը
ու միւս քանի մը կտոր մանր արտերուն հետ ջաղացքը
իմ բաժինս ինկան :

Ես մինակ էի, նոր ամուսնացած՝ ու երախաներս ալ
փոքր, (առջինեկ տղաս մեռաւ հինգ տարեկանին) հա —
զիւ կրնայի ջաղացքին նայիլ, ու այդ դիւղին մօտիկ
քանի մը կտոր մանր արտերը ցանել: Սեւ Քարայրին
մեծ արտը, տասը տարի է ի վեր բնաւ արօր չէ տեսած:
Հիմակ անոր հողը լաւ մը հանդիւած՝ ուժովցած է: Պէտք
է այս տարի քանի մը բերան հերկ դարնել, դալ տարի,
ցորենի առատ բերք մը ունենալու համար:

Հա՛ մանչս, ուրեմն այսպէս: Ես ջաղացքին կը նա —
յիմ, դուն ալ Սեւ Քարայրին արտը կը ցանես: Քե՛դ
տեսնեմ, դալ տարի դիւղին մէջ ամէնէն շատ ցորեն ու —
նեցողը մենք պէտք է ըլլանք :

— Մէ՛ն, պզտիկ եղբայրս, ըսաւ Մուսան այդ օրը,
— վաղը հերկի մեր կարգն էր, եւ մենք պիտի սկսէինք
Սեւ Քարայրին արտը սեւցնել — Վաղուընէ սկսեալ ձեր
կարգն է: Գիտցի՛ր որ, մենք ամենաբարձր տեղը կը
դանուինք հերկուորներուն մէջ: Եւ, արեւն ալ ամէնէն

չուտ մեղ պիտի տաքցընէ : Ես կը մեկնիմ դէպի տուն : Եղները կանուխ պէտք է հանես արածելու, կշտացնելու, որ կանուխ լծենք, արեւը դեռ չտաքցած արձակելու համար դանոնք :

Գիտես արդէն, որ ձեր Արապը կատակ չի սիրեր, եւ, երբ արեւը տաքնայ, ու աւաններն(*) ալ մօտենան, պոչը կը սօթտէ, եւ արօրը աղօսէն հանելով կը չուէ, Պոգօն ալ իր հետ քաշկռտելով : Կը յիշես անշուշտ, անցեալ օրուան դէպքը, երբ աւանելով արօրն իր խովով բաւական տարածութեան վրայ փայլեցուց օդին մէջէն . . . : Հետեւաբար, պէտք է կանուխ հանել, կշտացնել, եւ կանուխ լծել : Արեւուն ճառագայթները տա-կաւին չչիկացած, օրուան բաժինը պէտք է լրացնել ու ազատ ձգել եղները :

Ուրեմն այսպէս, չէ՞ Մէնս : Երբ եղները կշտացնես, աղուոր մը անոնց փորերը կլորցնել տալով, վարը դե-տակ կ'իջեցնես՝ ջրելու համար : Մինչ այդ, ես կը հաս-նիմ քեզի ճիշդ դետակին վրայ :

— Մէնս սիրելիս, ձայնեց Մուսան այդ առտու քըն-քոյչ ձայնով մը, երբ չլուսցած եղները լծած ու պատ-րաստ վիճակի մէջ կը դռնուէինք, արտին հորիզոնը շատ երկար է : Պէտք է երկու մասի բաժնել, թէ՛ մեզի, եւ թէ՛ եղներուն դիւրութեան համար :

Խօսիլը առանց հողին մէջ խրելու, բարձրացիր ար-տին վերեւ : Իմ ցոյց տուած կէտէս, արօրը թաղուած

(*) Գորշագոյն խոշոր ճաններ, որոնք տաք ատեն հերկին, սաստիկ կը կնեն եզները : Այս պատճառաւ հեր-կի ատեն շատ կանուխ կը լծեն :

մինչեւ վիզը, ուղղահայեաց, լայն ակօսով մը բաժնէ արտին լայնքը կիսելով: Այնպէս բաժնենք, որ իւրա — քանչիւր կողմ մէկ մէկ շարթուան դործ ունենանք: Հա — մաճայն ես չէ՞: Ուրեմն, օ՛ն յառաջ, դեռ լոյսը չբաց — ուած:

Քանի մը վայրկեանի մէջ, Մուսային հրամանը կա — տարած, եւ, լայն ու խոր ակօս — դծով մը, Սեւ Քա — ղայրին մեծ արտը երկու մասի բաժնած էի:

— Սքանչելի հերկ ունի չէ՞, Մէնս, ձայն տուաւ Մուսան առջեւէն, երբ սկսած էինք առաջին ակօսները բանալ: Թեթեւ հող ունի: Շատ պնդացած ալ չէ, որով — հետեւ, կենդանիներ շատ չեն հանդիպած, հեռու ըլլա — լուն համար:

Կը տեսնե՞ս, ինչ աղուոր կը սողան խոփերը, երկու կողմի վրայ մանր — մանր գուղձեր նետելով: Հերկը միշտ այսպէս ըլլալու է: Ան եթէ խոշոր գուղձ նետէ, կը նշանակէ թէ, կամ ոտքի շատ կոխան եղած է, եւ կամ թէ ժամանակը անցած է: Երբ խոշոր գուղձերով հերկ կ'ունենանք միշտ վտանգաւոր է: Արօրը միշտ կը սահի ակօսէն դուրս, եւ, եթէ ուշադրութիւն չընենք, եղան ոտքին կը խրի խոփը: Դաստակդ կը յոգնի, կը փրթի սեղմելէն: Այս ալ երկրորդ դժուարութիւն մը հերկւորին համար:

Մինչեւ ցայգաբաց, արդէն լծվար մը տեղ չըջած էինք հողը, եւ շունչ մը տուինք եղներուն:

Մայիսեան արեւը, հեռաւոր լեռներուն ետեւէն ըս — կաւ կամաց կամաց իր բեւեռները ցոյց տալ, որոնք խրուած էին կապոյտ ալեւրին մէջ: Մեղմէ աւելի վեր

դանուած բարձունքները արեւոտած էր, եւ, շուքը դան-
դաղօրէն իր քղանցքները հաւաքելով դէպի մեզ կ'ա-
ռաջանար :

Արշալոյսէն քիչ առաջ, խոտերուն ու թփիկներուն
վրայ տեղաւորուած ցօղի կաթիլները կամաց կամաց
կ'անհետանային շոգիանալով: Բոյսերն ու թփիկները
սկսած էին կամաց կամաց ժպտիլ արեւուն դէմ իրենց
դլուխները վերցնելով ու լուռ փափսալով, — ճիշդ ժա-
մանակին հասար, եթէ քիչ մըն ալ ուշանայիր, պիտի
մսէինք, պիտի սրսփայինք, սա մեր մարմիններուն վը-
րայ թառած ցօղերուն ծանրութենէն :

Արեւին երեւնալուն հետ, սա աղուորիկ, պղտիկ
պղտիկ թռչնիկներն ալ սկսան թռլիէ թռլի, տերեւէ
տերեւ ոստոստել, իրենց անոյշ գեղգեղանք — լեզունե-
րովը խօսելով ու երգելով :

Մենք կը հանգչէինք մեր Արապին ոտքերուն տակ,
մեր կոնակը տուած խոնաւ հողին, քիչիկ մը հաց ու
պանիր ծամելէ ետք՝ իբրեւ նախաճաշ :

Մեր դիմացը գեղեցիկ համայնապատկեր մըն էր
լեռներու, ձորերու ու դաշտերու :

Մուսան սքանչացումով կը խօսէր իրենց լեռներուն
մասին, ինծի ալ հարց տալով.

— Դուք ալ ունի՞ք ասանկ սիրուն տեսարաններով
ու բարձր գագաթներով լեռներ :

— Ա՛հ, մեր լեռները, պատասխանեցի ես, իրենց
բարձրութեամբ Աստուծոյ դուռ — դրացի են, ու անոր
հետ միշտ դրոյց կ'ունենան...: Ա՛խ, տեսնէիր անգամ
մը մեր Ախմըշատը, թէ ի՞նչպէս երկինքը իր կոնակին
վրայ շալկած է... Արեգի՛ն, որ արեւուն է՛ն սիրելին է
... Ախդա՛ղը, որ ամէնէն շատ ձմեռ կ'ունենայ...

իյենթ իւր, որուն անծանօթներ միշտ կը սոսկան մօ — տենալու... Մեր լեռները, մեր հսկաները... Ձեր այս լեռները ի՞նչ են որ, եթէ ոչ մէկ — մէկ դաճաճներ մերիններուն քով :

— Կը հաւատամ, ըսաւ Մուսան եւ աւելցուց — ի՞նչ ալ աղուոր, աղուոր անուններ... :

Երբ վերջացաւ մեր եւ Մուսայենց լեռներու մասին եղած զրոյցը, գլուխս վերցուցի եւ ետ դարձուցի ան — դամ մը: Ի՞նչ տեսնեմ, արեւը եկած մեղի շատ մօտիկ — ցած էր, եւ, եզներուն գլուխներն ու փորերուն մինչեւ կէսը ոսկեգոյն պատած :

— Արեւը, արեւը, ձայնեցի ես, տե՛ս, մեր քով հասած է: Քիչ վերջ, աւանները ուր են ուր չեն մէջտեղ պիտի ելլեն: Մեր Արապը անոնց տըղղոցը լսելով պիտի սկսի աղօսները ծռմռտկել... ե՛լ, շուտ, — առաջարկեցի Մուսային: Անմիջապէս, վարոցները քաշելով հողէն, մաճերուն փարեցանք :

Այդ օրուան բաժինը լրացնելու մօտ էինք, երբ քնքո՛յշ ձայն մը, երգի մը վերջին վանկերովը մեր ա — կանջներուն հասաւ: Կանգ առինք. ձայնին որ կողմէն դալը ճշգելու համար: Ան կուգար մեր վերեւ դտնուած բլուրին կողմէն, ու կը շարունակուէր տակաւին: Այդ ձայնը, կարծես դուրս կուգար, փլած կուրծքի մը աւե — րակներուն տակ թաղուած սիրտէ մը, այնքան մեղա — մաղձոտ, այնքան սրտակեղեք: Եւ կը կարծուէր թէ, սիրտ փեռեկտող լացի մը ձայնն էր եւ ոչ թէ երգի մը:

Մենք կը դտնուէինք բլուրէն վար, մօտաւորապէս չորս — հինգ հարիւր քայլ: Ձայնը կուգար բարձրէն, եւ մեր վերեւը հազիւ հասած, միջոցին մէջ կը փշրուէր,

կ'անհետանար, ինչպէս ջութակի մը անո՛յշ ու լալկան վերջին մրմունջները, որ ընդարձակ սրահի մը վերջին նստարանները չհասած կ'ամչնչանան :

— Անծանօթ բառեր... ու եղանակ, մրմնջեց Մուսան, խօսքն ինծի ուղղելով, կողմնակի :

— ... :

— Ինչո՞ւ լուռ ես, Մէ'նս, անսլայման դուն ... :

— Այո... ինծի համար հասկնալի բառեր... եւ շատ ծանօթ եղանակ մը, սիրելի՛ Մուսաս, աւելցուցի՝ տխուր :

— Հօ՛ւ ընենք, Մէ'ն հոգիս, առաջարկեց Մուսան, տեսնելով որ ես սկսայ տխրիլ, եւ աւելցուց — շուտ ընենք, արդէն քիչ մնացած է մեր օրուան բաժինը լրացնելու : Եղները արձակելէ վերջ, վեր կը բարձրանանք անդամ մը... :

Երգը կը շարունակուէր տակաւին, ու անո՛յշ անոյշ կուլար մեր աղանջներուն մէջ :

Կէս գիշերին, դուռը զարկին,

Անոյշ քունէս արթնցուցին,

Մայրի՛կ, մայրի՛կ, անուշիկ մայրի՛կ :

Արեւը հաղիւ Եփրատին վրայ հասած էր, երբ մենք երկու լծվարէն քիչ մըն ալ աւելի տեղ սեւցնելէ ետք, եղներն արձակած էինք :

Դէպի վեր՝ բլուրը բարձրանալու համար նեղ կածան մը կար, որ թփիկներուն մէջէն մեզ վեր հանեց մինչեւ բլուրին դադաթը :

Երգը կը շարունակուէր անդադար : Ու մենք քանի կը մօտենայինք ձայնին, ան ա՛յնքա՛ն տխուր կուգար մեզի :

Կէս գիշերին, դուռը բացի՛ն,

Ձեռքս ու ոտքս շղթա՛յ գարկին:

Մայրի՛կ, մայրի՛կ, անուշիկ մայրի՛կ:

Կը կարծէի թէ, մէկը սիրտս իր երկաթէ ճանկե —
րուն մէջ առած, արիւնը կը քամէր անդադար...: Սկսայ
դանդաղիլ: Ձէի կրնար քայլերս սովորականին պէս ա —
րագ շարժել: Մուսան ալ — դդայուն սիրտով որբուկ մը
— տեսնելով որ զգածուեցայ ու չէի կրնար արագ առա —
ջանալ, տխրութեամբ լեցուած, մօտեցաւ ու յարեց
հարազատի մը ձայնով:

— Հոգ չէ... Կամաց քալենք...:

Քանի մը քայլ եւս յառաջանալէ վերջ, երբ դադա —
թին մօտեցած էինք, տեսանք, փոքրիկ պուրակի մը կո —
ղին վրայ քանի մը այծեր, որոնք մեզ տեսնելով ետ
փախան, դէպի իրենց տիրոջը կողմը:

Այծերուն ետ դառնալը պատճառ եղաւ, որ փոքրիկ
հովուուհին թուփի մը տակէն դուրս ելլէ, իր երգը
դադրեցնելով:

— Ահաւասիկ, փոքրիկ հովուուհի մըն է եղեր,
ձայնեց Մուսան, մատնանշելով:

Մենք այլեւս չատ մօտեցած էինք իրեն: Ուղեց խոյս
տալ մեզմէ, ծածկուելու, չերեւալու համար, բայց ալ
ուշ էր: Ան մինչեւ իր այծերուն քով հասաւ, մենք ալ ե —
տեւէն հասանք: Իրարու քով էինք հիմա, դէմ — դիմաց
դիրար կը դիտէինք լուռ, հայեացքը դետին դամեց մեր
դժբախտ՝ փոքրիկ հովուուհին, վայրկեան մը մեզ դի —
տելէ վերջ: Ես դդացի անմիջապէս, որ անոր սիրտը կը
հեւար, ցաւոտ, մատղաշ կուրծքին տակ: Սարսուռ մը
պատեց դէմքը... Մերկ սրունքները սկսան դողդղալ:

կարծես կուլային... կը ճշային անոր ճաքճըքած մերկ տոտիկները :

Դժբա՛խտ որբուկ, արդեօք ինչե՛ր անցուց իր միտքէն այդ միջոցին: Թերեւս կարծեց թէ, երկու պղտիկ դադաններ էինք, պատրաստ բղթելու :

Ձէր գիտեր թէ, այդ երկուքէն մէկը իր ցեղին բեկորն էր, ինչպէս ինք, սիրտը ալեկոծ՝ իր վիրաւոր երգը լսելէն ի վեր... Ու քիչ կը մնար պոռար,

— Մի՛ վախճար, Հայո՛ւ ճագուկ... ես ալ Հայ եմ... :

Իսկ երկրորդը, ան ալ որբ մը, եւ, երկու այրիներով տունի մը միակ նեցուկը: Ու թէեւ աղգութեամբ տարրեր, սակայն մեր եւ իրենց Աստուածը մէկ ըլլալու հաւատացող մը... :

Համբերութիւնս սպառած էր այլեւս.

— Ո՞ր տեղացի ես, փոքրիկ հովուուհի... Հայ, ես չէ՞... Մի՛ վախճար, խօսէ՛, ես ալ Հայ եմ... :

— ... :

Անիկա լուռ կը մնար տակաւին: Հայեացքը միշտ դամած գետին, աղուորիկ գլուխը կախ, ու քիչ մը դանդուր սեփ սեւ մազերը թափած գլխուն ամէն կողմերէն: Գունատ դէմքին վրայ իր փայլուն աչուկները դառնու թեան մէկ մէկ լճակներ էին կարծես :

— Խօսէ՛, մի՛ վախճար, իմ պղտիկ քոյրիկս: Ես ալ Հայ եմ, ալ ինչո՞ւ կը վախճաս: Վերցո՛ւր դէմքդ, այդ աղուորիկ աչուկներդ ինծի ուղղէ՛, ու խօսէ՛, խօսէ՛... :

Ձէր խօսեր տակաւին: Թարթիչներն սկսան թրջիլ, ու կամաց կամաց, կայլակներ դոյանալով գլորեցան իրարու ետեւէ աղբերակունքն ի վար, խըխմեցնելով իր գու-

նաւոր աշտերը: Ան հիմա սկսած էր խօսիլ յորդառատ արցունքներովը . . . :

Մուսան ալ, այդ բարեսիրտ որբուկը, վարոցը դարկած գետին ու ծռած վրան, այս դառնութեան խորութի՞ւնը կը չափէր արդեօք, թէ՛ դադտնիքը կ'ուղէր լուծել, լուռ կեցած մեր կողքին: Գիտէի մինակ, որ այդ տղան կը դգար մեր վիշտը, ու սիրտը կ'արիւնոտէր մեզ գիտելով:

— Եթէ չխօսիս, քեզ ալ այծերդ ալ պիտի առնենք երթանք — յայտարարեցի ես, համբերութիւնս հատած ըլլալով:

Եւ ահա սկսաւ խօսիլ փոքրիկ հովուուհին.

— Այո՛, Հայ եմ աղբարիկ . . . Ի՞նչ կ'ուզես որ խօսիմ . . . ալ խօսելիք մնացած է . . . :

— Անունդ ի՞նչ է, ո՞ր տեղացի ես:

— Ես ծնած եմ Եփրատի ափը հաստատուած գիւղի մը մէջ . . . Անո՞ւնը, այնքան ալ կարեւոր չէ . . . Մեռա՛ւ գիւղս . . . : Անո՞ւնս . . . այն ալ մեռաւ . . . այժմ նոր անուն ունիմ — Կիւլլի . . . : Ինձմէ վերջ մայրս երկու անգամ ալ երկունք ունեցած է, բայց, այդ երկու դաւակներն ու ինք ո՞ւր են հիմա . . . չեմ գիտեր, աղբարիկ՛ս: Հայրիկ ալ ունէի . . . Անոր պատմութի՞ւնը . . . — գիշեր մը, զինուած մարդիկ մեր դուռը դարկին, ներս մտան, թեւերը կապելով առին՝ տարին . . . ես ալ արթնցայ ու շատ լացի հայրիկիս համար որ չտանին, բայց չլսեցին . . . : Ահա ամբողջ պատմութիւնս: Ալ ի՞նչ կ'ուզես . . . ներկայիս, սա մօտիկ գիւղը՝ Տէնիզլի կը մնամ, ու ահաւասիկ տան մը հովուուհին եղած եմ . . . :

Այծերու խումբը բաւական հեռացած էր մեր գլտ — նուած վայրէն, հետեւաբար, իրարու մնաք բարով ը —

սելով, ու տաքուկ ձեռքերու սեղմումներէ վերջ, իրար
անդամ մը եւս լուռ դիտելով բաժնուեցանք, մենք քա-
լելով մեր եղներուն, ինքն ալ իր այծերուն կողմը:

Տակաւին իրարմէ հարիւր քայլի վրայ հաղիւ բաժ-
նուած էինք, փոքրիկ հովուուհին վերսկսաւ իր ող-
բերդը .

Մի լար մայրի՛կ, ինծի համար,

Ես կը մեռնիմ ազգիս համար . . .

Մայրի՛կ, մայրի՛կ, անուշի՛կ մայրիկ :

Տարինե՛ր, տարինե՛ր անցած են այդ օրուրնէ ի
վեր, սակայն ես բնաւ չեմ մոռցած այն փոքրիկ հով-
ուուհին պատկերը եւ երգը սրտածմլիկ: Իր համառօտ
պատմութիւնը մինչեւ այսօր ալ այնքա՛ն թարմ պահ-
ուած է սրտիս մէջ, ինչպէս մանկական հէքեաթ մը, որ
կը տեւէ մինչեւ մահ :

ՆՈՐԷՆ ԾԱՂԿԵՑԱԻ

Սնձենի մը ունիմ աղուորիկ, ճիշդ բնակարանիս
դիմացը: Գարնան հոտ առաւ: Տաք արեւ տեսաւ, ու
դարձեալ արբունքին հասաւ :

Ծաղկեցաւ նորէն: Եւ հիմակ, սպիտակ հազուստ-
ներուն մէջէն, նոր հարսի նման, խնդում երեսով, փալ-
փլուն աչքերով կը դիտէ զիս շարունակ, առանց յոգնե-
լու, կարծես չի ալ ձանձրանար . . . :

Տասը տարի էահա, դրեթէ, դէմ դիմաց կ'ապրինք:

Իրարու դրացի եղած ենք : Կ'ապրինք շատ սիրով , ա —
ռանց քէնի ու կռուի , երկնային բնակիչներու նման . . . :
Աստուածային սէր ու պաշտամունք ունինք իրարու
հանդէպ : Բայց մեր պատմութիւնը :—

Տասը տարի է ահա , գրեթէ դէմ դիմաց կ'ապրինք :
տիկ թփիկ մըն էր տակաւին , հողէն հաղիւ քանի մը
թիղ բարձրացած :

Քանի մը տարի միշտ կանանչ մնաց , առանց ծաղի—
կի ու ժպիտի :

Ու անկէ յետոյ , ամէն տարի , երբ Մայիսի չէմքին
կը հասնի , կը պճնուի աղուոր տեսքով մը , ու համակ
ծիծաղ կը դառնայ :

Ու ես ամէն գարնան , դինքը կը դիտեմ , կը դիտե՛մ
անկուշտ , օրերով , ցերեկները արեւի շողերուն տակ ,
իւր փունջ — փունջ ծաղիկները ճերմակ , աչքերս կը
խաղտացնեն :

Իսկ գիշերները , սա երկինքի տիրողը , գիշերապահ՝
արծաթագունդ լուսինին տակ կը փալփլայ , երբեմն օ—
րօրուելով իրեն քսուող մեղմիկ հողմերէն , ու երբեմն
հանդարտութիւնը պահելով , լուռ ու մունջ կը դիտէ
դիւ , իր անթիւ ծաղիկներու փունջերուն մէջէն պճլտա—
ցող աչուկներովը :

Ու այսպէս , տարիներէ ի վեր ամէն գարնան : Ոս —
տիկները կ'ուռին ինչպէս նոր արբունքի նշանն զգացող
աղջկան մը կուրծքերը . . . Եւ , քանի մը օր վերջ մերկա—
նալով իր ճերմակ ծաղիկներէն , ողկոյղ — ողկոյղ կար—
միր պտուղները կ'երեւան ճիշդ բալի նման , կախուած
իւր ճիւղերուն ամէն կողմերէն , խիտ առ խիտ :

Ձինքը դիտելով , անոյշ յիշատակներ կ'արթննան
մէջս . . . Հոգիս կը տխրի , կուրծքս կը տրոփէ , սիրտս

կ'արիւնի՛ր . . . Գիւղիս, — է՛յ լսեցէք, դուք քարսիրտնե՛ր — իմ մեռած գիւղիս, բաղձաթիւ սնձենիները կը յիշեմ, իրենց սլացիկ հասակներովը: Կը պատկերացնեմ մեր մանկական խաղերը, անոնց զով շուքերուն տակ, այս եղանակներուն:

Ու իմ այս սիրունիկ սնձենիիս բոլորտիքն ալ, նոր նոր նոր թփիկներ սկսած են բարձրանալ, եւ անոնցմէ ոմանք ալ իրենց փոքրիկ հասակները զարդարած թիթեռներով . . .

Իրմէ քիչ վերեւ, նաեւ սկսած են բարձրանալ քանի մը հատ արտուն թփիկներ, որոնք տարին տասներկու ամիս միշտ կանանչութիւննին կը պահեն, մշտադալար ու անուշիկ տեսքով մը:

Ու վերջապէս սա երկարավիզ ու ոլորուն խածնող մորենիները, սողոսկելով կ'ուզեն իմ աղուորիկ սնձե — նիիս կողերուն փաթթուիլ ամէն կողմերէն:

Եւ, տեսարանը գեղեցիկ ու ներդաշնակ է, բնակարանիս դիմացը, սա փոքրիկ լերան կողիկին վրայ: Տեղ — տեղ ցցուած ժայռերուն մէջտեղերն ալ կանանչներ ու ծաղիկներ ամէն դէ:

Ու այս բոլորէն բարձր, այս պղտիկ լերան պորտին վրայ, յիշատակներս արթնցող սա չքնաղ սնձենիս, իր սպիտակ հազուստներով կ'իշխէ բոլորին:

Բայց, սնձենիդ իմ դարնան — հարսնուկ, այս ամ — բողջը մինչեւ այստեղ քու պատմութիւնդ էր: Արդեօք հաճելի պիտի չըլլա՞ր քեզի, որ քանի մը խօսքով, իմ պատմութիւնս ալ արձանագրէինք այստեղ, միախառնելով երկուքնիս ալ, մէկը համակ զուարթութիւն, իսկ միւսը վշտալի ու տխուր . . . այսպէսով կաղմել թատ —

ընդունութիւն մը, երջանկութեամբ սկսող ու ողբերգութեամբ վերջացող . . .

— Սնձենիդ իմ սպիտակազարդ, ես ալ քեզ նման դեռ կանաչ թփիկ մըն էի տարիներ առաջ, երբ վայրենի ու չար ձեռքեր արմատէս պոկելով նետեցին անծանօթ վայրեր . . . Վայրադ հով մը զիս առջեւէն քշելով, պտըտցուց, քաշկռտեց, տափաստաններէ տափաստան, քաղաքէ քաղաք, երբեմն կիսամերկ ու բոպիկ, դլուխ բաց, ցուրտին, տօթին ու ձիւնող եղանակներուն: Ու երբեմն ալ շատ աղքատ ցնցոտիներու մէջ, առանց սնունդի, թօշնած ու մատղաշ հոգիիս մէջ բոլոր զըրկանքները իւրացուցած . . . Բայց ապագայ փթթումիս յոյսովն ու տենչանքներով, որբացած սրտիս հետ օր մըն ալ մենք մեզ դտանք, օտար, բաղամբոխ քաղաքի մը պողոտաներուն վրայ . . . Անշնչելի ու անհարազատ դտայ ինծի համար, ու ինքզինքս շուտով նետեցի այս հեռաւոր ու քիչ մը արեւոտ խաղաղ անկիւնը . . . Եւ ընդունեցի քու բարի դրացնութիւնդ: Բայց սնձենիդ իմ ծաղկազարդ, քեզ սիրելով հանդերձ, պէտք է խոստոսվանիմ որ շատ անմեղ նախանձ մը ունիմ քեզի հանդէպ, — կուգեմ որ ես ալ քեզի նման ամէն դարնան ծաղիկ ունենամ . . . Ծաղկիմ ու ժպտիմ ես ալ քեզի՝ ինչպէս դուն ինծի, որպէսզի մոռնամ դառնութիւններն ու զրկանքները դէթ ժամանակի մը համար:

Ահա դարուններս լուսնի մը օրերէն քիչ մըն ալ աւելի, թաւալգլոր մէկը միւսին ետեւէն սահեցան ու կորան անհետ, առանց ծաղկումի, առանց հատիկ մը պըտուղի:

Ու գիտնայիր, գիտնայիր սնձենիդ իմ աղուորիկ, թէ ի՞նչպէս կուրծքիս տակ դառնութիւնը իր բոյնը շի-

նած է, ու ամէն դարնան այս եղանակին, երբ կը դի-
տեմ ծիծաղկոտ արբուճքդ, կուղեմ, կը տենջամ, որ ես
ալ ծաղկիմ, ե՛ս ալ, իմ անուշիկ սնձենիս

ԿԱՐՕՏԻ ԿԱՆՉ

Կարօտիդ համար, անոյշ հայրենիք ,
Արեւիդ ցոլփն, երա՛գ հայրենիք ,
Անհետ ու անդարձ՝ գարուններուդ հետ,
Կը մաշի հոգիս, երդի՛ք խընկաւտ :

Վարդի ու ծաղկի նըման քու գոյնով,
Արեւորդի՛քդ անմա՛հ հայրենիք ,
Լուսնակ գիշերին քու պարերգներով ,
Գովքդ կ'ընէինք, աւե՛ր հայրենիք :

Կարօտցա՛ծ եմ քեզ, խորո՛ւնկ կարօտով,
Կըմած սիւներով՝ հայրենի՛ տընակ,
Օտար մայքերուն հոգիս քարշ տալով ,
Մօտ է ըլլալու ճիրտըս փըլատակ . . . :

Հայրենի՛ երդիք, սըրբութեա՛ն խորան ,
Ջահերուդ լոյսերն այլեւս չըկա՛ն ,
Դուն ալ աւերակ, ինչպէս իմ հոգին,
Ճակատագի՞րդ էր, Հայրենի՛ք անգին :

Եւ հիմակ ահա, կանչ մը կարօտի
Հոգիիս խորփէն խուլ կ'արձագանգուի ,
Տենչալով ըզփեզ տեսնել անպայման ,
Եւ յետոյ փակել աչքերս յաւիտեան . . . :

ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ

ԿԱՐՕ – ՄԵԻԹԱՐ
(Մարտիրոս Թաշճեան)

Ծնած է 1907ին (հարբերդ) Զարսաննափի Կեօֆէ-
փէ գիւղին մէջ։ Զաւակ հողագործի։ Ճաշակած տարա-
գրութեան դառնութիւնները։ Պատերազմէն վերջ կրկին
հարբերդ վերադառնալով կը մտնէ ամերիկեան որբա -
նոցը, ուր, Եփրատ Գոլէնին մէջ, կը ստանայ իր նախ-

նական կրթութիւնը : Արտագաղթի տարին կը մեկնի Հալէպ, Պէյրութ եւ Ֆրանսա : Մարտէյի մէջ կը հետեւի առեւտրական վարժարանի դասընթացներուն (կիսաւարտ) : Անգլիերէն ուսած է Մալաթիացի Գրիգոր Արսլանեանի մօտ :

« Յառաջ »ի կը ծանօթանայ 1926ին : Նոյն թերթին «Զայներ Գաւառէն» սիւնակին մէջ հրատարակուած իր գիւղական պատկերներէն քաջալերուելով՝ կը դառնայ ջերմ գրասէր մը : 1928ին, Մարտէյի մէջ, Կիւրեղ Խրայեանի, Ծատուր Պէրպէրեանի եւ Յովհ. Մարգարեանի հետ, չորսը միասին կը հրատարակեն «Հայ Գիր» ամսագիրը, որ կը տեւէ 15 ամիս :

Ունի քանի մը գրական գործեր. — « Արտագաղթը եւ որբանոցները Խարբերդի մէջ », «Գեղի Ձէն» եւ «Տանջուածները» :

Կ'աշխատակցի «Յառաջ»ի, «Ազատ Խօսք»ի եւ «Մշակ»ի :

Սափրիչ : Կ'ապրի Մարտէյի :

ՄԱՄՌԱՊԱՏ ԱՂԲԻՒՐԻՆ ՀՐԱՇՔԸ

Մեր գիւղին բլրակին կանաչադարձ ծառ — ծաղիկներուն մէջ գտնուող ու արգասաբեր հողին ընդերքէն ժայթքող «Էրմօյի»ն աղբիւրին հէքեաթն է այս :

Կ'ըսուի թէ այս հրաշապատում աղբիւրը իր խոր — հրդաւոր մենութեան մէջ, զանազան հիւանդութիւններ իր ջուրով բուժած է : Ապագայ Էրմօյին մայրը՝ գիւղացի չարքաչ կին, տարին մէկ զաւակ կ'ունենայ, սակայն երկար չեն ապրիր, կինը կը կորսնցնէ իր թարմութիւնը, մարմնոյն ողորկութիւնը կը լղկի, խանդավառ չարքաչութիւնը վերելքի թափը չունի, սակայն հակառակ այս վհատեցուցիչ պարագաներուն ամէն զաւակ ունենալուն չի դաժնար մայրական դուրդուրտ խնամքը :

Նախախնամութիւնը կարծես անիծած ըլլայ հէք գեղջկուհին, ամէն անգամ որ զաւակ կ'ունենայ Աստ — ուած կը ճակատի անոր հետ, ու անոր ունեցած զաւակները հատիկ հատիկ մահուան կ'առաջնորդէ :

Երկնային անէծքին ուժգնութեան ներքեւ կը ցընցուի գեղացի հարսը, կը մնայ անդաւակ տանջանքի եւ տառապանքի երկունքէն մաշած կեանքովն անմխիթար : Կը հեծէ ու կ'ողբայ մենութեան մէջ իր անբաղդ ճակատադրին վրայ, կրժող զայրոյթ մը ծնունդ կ'առնէ անոր ներաշխարհին մէջ, կ'անիծէ ամէն բան, սակայն չանիծեր միայն ապագայ Էրմօյով իր յղի ըլլալը : Կինը շուարուն վիճակի ենթարկուած, մեղամաղձոտ, կոտ — բած սրտով կ'սպասէ գալիք նորածինին :

Օր մը, երբ յոգնատանջ մարմինը, իր հօրենական երգիքին տակ՝ անկողնի կը յանձնէ, եւ առաջին ան — գամ ըլլալով կը քնանայ հանգիստ ու անվրդով :

Գեղի գիշերուան մահահոտ լռութեան մէջ, եթերն ահօսող հարսանման լուսնակ մը անոյշ ու խնդումերես՝ աղքատ տնակին երգիքին խաւարը ճեղքելով իր լուսաբորբ շողերը կը ղրկէ տանջուած անմխիթարին, որ թաղուած խոր քունի մէջ կ'երազէ։ Արդարեւ կիներ ե — րադատեսիլ ժամեր անցուցած էր ամբողջ գիշերը։ Գոհունակութեամբ կը բանայ իր տամուկ աչքերը, կ'ոգեւորուի գիշերուան խորհրդապատկեր տեսիլներով, յոյսի ու լոյսի կենսանորոգ դուռ մը կը բացուի իր առջեւ կարծես ու ապրելու կամքը կը դորանայ մահը փնտռող հէք կնկան մէջ։

Ահա իր խորհրդաւոր երազ — տեսիլքը ուր տառապող կնկան կը խօսին ոգիներ ու արդար էականեր հրեշտակաթեւ —

— Կի՛ն, դու յղի ես, ասկէ առաջ ալ յար եւ նման տաղնապներ անցուցած ես, սակայն այդ տաղնապալի երկունքէդ լոյս աշխարհ դալող ծաղիկներուդ բոյրը վայելած չես, անոնք թառամած են կանուխէն, այսօր արդիւնք չկայ։ Քեզ համար արեւ չկայ, քու դաւակ — ներդ անարեւ՝ հողիէդ ու արիւնէդ քաշուած՝ հողին տուած ես սրտաճմլիկ պայմաններու տակ։ Ու դուն կի՛ն, ապերջանիկ մանկամարդ, քանի մը շարաթ վերջ դու արու դաւակ մը պիտի ծնիս, ան ողջ պիտի մնայ ու պիտի մեծնայ, հողւոյդ մէջ թաղուած տխրութիւնը պիտի անհետի շնորհիւ նորածինին, եթէ դուն առաքինութեամբ օժտուած՝ ձեր գեղին տակ գտնուող ու մեծութեան մէջ հեծող աղբիւրին ուխտի երթաս մաքուր արտով եւ հողածութեանդ առարկայ դարձնես զայն։ Ահա՛ մենք տասնեակ մը սուրբեր, հրեշտակներ եւ ո — գիներ աներեւոյթ՝ լուսնի փողփողուն լոյսերուն մէջ

պար բռնած՝ քեզ տեսնելու եկանք, քու ցաւատանջ երկունքիդ նախօրեակին մեր անաչառ խորհուրդը տալու, որպէսզի դուն ալ ա՛յ կին, դուն ալ այս ձեր անցաւոր աշխարհին մէջ որպէս մի տկար թռնունհին Նւայի՝ քեզի բաժին ինկած երկրավայել կեանքը ապրիս արդան — դէդ արեւ — աշխարհ տեսնող վերջին զաւկիդ ծլիլ — ծաղկիլը տեսնելով :

Աներեւոյթ խմբակին խորհրդաւոր ելոյթը կը վերջանայ, առաւօտեան խաղաղ արշալոյսը իր արփագեղ ողողումներով կը փոխարինէր երկչոտ եւ նազելածեմ լուսնկան : Յղի կինը այլեւս արթուն է, յոյսի նշոյլներ կ'եռեւեփին իր մէջ, գոհունակութիւն մը, փառարա — նանք մը բոլոր աներեւոյթ էականերուն որ գիշերային աղջամղջային լռութեան մէջ իրեն այցելած էին ու այնքան կենսական խորհուրդներ ու յոյսեր տուած :

Նախամօր սեռին պատկանող ծուարած արարածը կատարեալ հաւատքով կ'ընդառաջէ տեսիլքներու խորհուրդին . . . :

Յուսատու տեսիլքին յաջորդող օրերը խաղաղ կ'անցնէին, մանկամարդ հարսնուկը իր յղի վիճակով՝ ի սէր իր ապագայ ծնունդին կը շտապէ աղբիւր հաղար ակնկալութեամբ : Անթափանցելի խորհուրդներու մէջ թաղուած մամռապատ աղբիւրը ուր ծառեր ու ծաղիկներ իրենց բուրումնաւէտ հեւքը զգեցած՝ անոր մենութեանը կը հսկէին, ան լուռ իր խոհական դիրքին մէջ հեղահամբոյր ու հրաշագործ էր :

Ստուերներու երանութեան մէջէն քալելով կը հասնի մտադրաղ, աղբիւրին գլուխը, հաւատաւոր ուխտաւորի մը պէս կը խաչակնքէ երկիւղած հաւատքով, ա — պա ակնապիշ կը դիտէ իր շուրջը, ահա՛ աղբիւրին նա —

զասահ առուն, կանաչութիւնով ասեղնադործուած՝ կը գլգլայ անաղմուկ, ու կը հասնի եղեմական պարտէզ: Հէք կինը կ'ունկընդրէ բնութեան սքանչելիքներուն կախարդիչ ձայնը ու հոգեզուարթ տրամադրութիւն մը կը ստեղծուի իր ներաշխարհին մէջ: Հէքեաթունակ աղբիւրը իր դեղապաճոյճ տեսքով կախարդական երեւոյթ ունի: Յդի կինը կ'աղօթէ ծնրադիր ու բազկատարած, կեանք կը հայցէ իր ասլաղայ նորածինին ու կը վերադառնայ գոհունակ սրտով:

Կ'անցնին օրեր ու շաբաթներ, դեղջկուհին կը մըտահոգուի տակաւին թէ արդեօք իր վերջին ծնունդը պիտի վայելէ՞ արեւ — աշխարհ, սակայն իր խոցոտուած սրտին ալեկոծութեան մէջանխախտ կը մնայ իրհաւատքը, ու ան կը սկսի ոգիներու թելադրանքին աւելի լայնօրէն ընդառաջել ու աղբիւրին հոգատարը հանդիսանալ:

Ժամանակը հասեր էր բազդաւոր ծննդաբերութեան, վերջապէս բաղմաթիւ զաւակներ կորսնցնող հարսնուկը կ'ունենայ իր սիրունիկ, դեղադէմ մանչ զաւակը զոր կ'անուանէ Երեմիա, առաքելական եկեղեցւոյ մայր աւագանին մէջ մկրտել տալով: Երիտասարդ հարսնուկին երջանկութիւնը անսահման է, երախային «քառսունք»ը լմնալուն պէս, զայն կը տանի ոգիներու պաշտպանութեան ներքեւ գտնուող աղբիւրին մէջ լուալու, վասնզի հաւատացած էր որ այդ հրաշափառ ջուրով իր նորածինին կեանքը կ'երկարի:

Արդարեւ հէքեաթը կ'ըսէ թէ դեղացի կինը ունկնդրելով իր երազին եւ ոգիներուն, գործադրելով անոնց խրատները, զաւակը կ'աճի ու կը մեծնայ: Կինը երջանիկ է այլեւս: Պատանի զաւակն ալ կը գիտակցի իր մօր

դժբախտ ճակատագրին, ու կը յաճախէ այն աղբիւրը որ իրեն կեանք էր շնորհած: Իր յաճախակի այցելու — Թիւնը նկատող դրացիները վերջ ի վերջոյ «Էրմոյի աղբիւր» անունով կը մկրտեն մամուապատ եւ խորհրդաբուխ ակը մենաւոր:

Այս աւանդական ճշմարտութիւնը նկատող դրացիները եւ շրջակայ գիւղացիները ամէն շաբաթ երեկոյ ուխտի կ'երթան բուժում խնդրելու աղբիւրէն ու շատեր գոհունակութեամբ կը վերադառնան: Անոնք հոն կը ձգէին գունաւոր կոճակներ, թարմ հաւկիթներ, ու ծառերուն վրայ կը կապէին գունազեղ կտորներ:

Տակաւին մանուկ՝ մեծ պատերազմին, տեսայ մեր գեղին հեքեաթունակ աղբիւրը մենաւոր, խորհուրդներու կայան մըն էր ան իրօք: Այսօր երբ կը վերյիշեմ դայն, հոգիէս սարսուռ մը կ'անցնի ու ես կ'ապրիմ դայն օտարութեան մէջ:

Խորհուրդներու մեհեան աղբիւր սիրական եւ կենսապարգեւ, քու վէտովիտուն ու սպեղանի ջուրովդ ու կենդանի խայտանքներովդ տիրական, կը մնաս կարօտակէզ հոգւոյս մէջ որպէս նուիրական հեքեաթ եւ գեղեցիկ յուշ մը եղական: Այս իմ վայրավատին օրերուս միայն հրաշագործ յուշերուդ տեսիլքովը կը կաղդուր — ուիմ, հէնց հիմա կարծես ծառ ծաղիկներուդ զովասուն հովանիին տակ պաղած՝ ակիդ մէջ գտնուող բաղմադոյն ուլունքները, կոճակներ եւ սպիտակափայլ հաւկիթները կը դիտեմ անյազ:

Սակայն ինչ որ ալ ըլլան այս վայրկեանի կարօտածոր ապրումներս, չեն կրնար յաղուրդ տալ տենջանքնե-

բուս ու տանջուած հողիիս, դիտե՛մ այո՛, շատ լաւ գիտեմ որ ես ինքզինքս կը խաբեմ քու յուշերուդ թարմութիւնը փնտռելով, վասնզի քաջ գիտեմ որ դու մերը չես, էրմոյինը չես, այլ մեզ ու քեզ յօշոտողներու ձեռքն ես ինկեր եւ թերեւս քու նաղասահ ընթացքդ ալ վերջ դըտած է: Եթէ կաս ու կը մնաս, արդեօ՛ք կեանք կը շնորհե՞ս անոնց ալ, երբ անոնք իրենց արիւնոտ ձեռքերով եւ պիղծ խօսքերով գլխուդ թառին ու բուժում հայցեն:

Զգո՛յշ, կեղծ ուխտաւորներ եւ աչքիդ լոյսը մարողներ են անոնք: Երբ անոնք քեզի դան, լուռ կա՛ց, քու կենսաշնորհ մեղեդիներդ որոնցմով կը սփռփէիր մեր հողին, թող ըլլան կարապի երգեր ու ջուրդ թոյն, գլխուդ վերելի ծառերուն զովաթուրմ ստուերները լափլիզող բոցեր ըլլան հրէշներուն:

• Խորհրդաւոր բալասան եղող աղբիւրիդ ձայնը այսօր հէքեաթապաշտ հողիիս տրամայոյզ լարերուն վրայ կ'ոստոստէ, դո՛հ եմ տխրութեանց մէջ վերյիշումի այս նուիրական պահուն:

Կ'ըսեն դուն կաս, սակայն քու անունդ կրող էրմօն չկայ, ոչ անոր մայրը եւ ոչ ալ ուրիշ շատ մը մայրեր որոնց ցաւերն ամօքեցիր՝ չկան այսօր: Չկան քեզ սիրողները, ապա ուրեմն երգէ կարապի երգդ՝ մամռապատ գլուխդ ցնցելով, ակէդ թող ժահր հոսի վատերուն համար, ու ես այն ատեն թող քեզ դուրպան ըլլամ, մենութեան հեշտանքին մէջ հեծող աղբիւր հէքեաթական:

Բայց ինձմէ շատ հեռո՛ւ ես, շատ հեռո՛ւ, հէքեաթի չափ հեռո՛ւ, աղբի՛ւր մամռապատ:

Գ Ե Ղ Ի Ձ Է Ն

(Հատուածներ համանուն անտիպ գրքէն)

Ձմրան ցուրտ ու բուքէն վերջ, դարունը վրայ կը հասնի, բնութիւնը կ'այլափոխուի :

Խաղաղ ու ծիծաղկոտ պահ, կապոյտ երկինք, կանաչ արեւ թէ հարուստին եւ թէ աղքատին համար: Օրը նոր, կեանքը նոր, դարնան եղանակին վայելքին աստ — ուած արեւը երկնի սաւանին մէկ ծայրէն փրթեր դէպի հորիզոն մէկ երկու թեւ բարձրացեր է, իր երիտա — սարդ ու զովասուն ճառագայթները՝ ձմրան սաստկու — թենէն քէնոտած սղաւոր ու բարձրաբերձ լեռներու տե — սարանը շարժանկարի ցայտուն կեանքին կը վերածեն: Տեսարանը կը տիրանայ դարնան հրաշալի կեանքին. ա — նոր դեռ երկչոտ ճառագայթները կը կենդանացնեն ա — մէն ինչ որ զգուելի եղանակէն ցրտահար՝ կը հեւային նոր օրերու արժանանալու կասկածոտ մտայնութեամբ:

Անոյշ է եւ հաճելի միանգամայն արեւածոր դար — նան կեանքը, դաշտի մարդու կեանքն է ան, գիւղացիին յարութիւնն է երկար ու ծանր լռութենէ մը վերջ:

Մեր գիւղին դաշտային աշխատանքներէն շատ բան դիտցողներէն մէկն ալ ոսկրուտ ու կարճահասակ ԽՀՕն էր: Դաշտի գործին մէջ այլեւս եփած այս գեղացին ջլապինդ մէջքին նաշխուն դօտին ժիր կապելէն իրենց ախոռին տանիքը կը բարձրանայ, չէ՞ որ հին օրերու մարդ է, արտին ու լուծքին հոգերով ծանրաբեռն, օր առաջ դարնան դուռը բացուելուն կը սպասէ համբերու — թեան հոգին իր մէջ այլեւս լմնցած, նահապետական սրբազան սովորոյթով կը յիշէ արեւելք կենալը ու կը կանգնի անշարժ պատրաստ զինուորի նման, կը խաչա —

կնքէ երեսը ու խոր հառաչանքով մը որ անշուշտ իր գոհունակութեան խանդավառ թարգմանն է, իր պէխին տակէն կը սկսի մրթմրթալ ստեղծողին փառք տալով :

— Հազար հեղ շուքուր կապուտիկ Ասված, ալ ինչալլահ սեւ ձմեռը օրերը կծկեց, թմոց (լմնցուց) :

Խօն երեսը խաչակնքեց եւ սրտին խոր հառաչան քով Աստուած փառաբանելէ վերջ արեւմուտք տնկեց աչքերը. արեւելքէն դարնան երկշոտ արեւ մը խելայեղ վաղքով հորիզոն կը բարձրանար իր նիհար ու ոստոս — տուն ճառագայթներով, իսկ արեւմուտքէն թանձր ու ժանկրոտ ամպեր վար կը նայէին հեղնողի բարկու — թեամբ նոր անէծքի խօսք ընել տալու համար կենսատու արեւի կարօտին աւելի պէտքն զգացող դաշտի մարդ Խօյին :

Այն պահուն երբ դեղացի Խօն արեւմտեան կողմը յառեց իր աչքերը, դայրացաւ, վրդովանքը բաղմա — պատկուեցաւ իր մէջ, սեւ ամպերը մէյ մէկ հսկայ քարերը ըլլալով դիտուն վրայ ինկած ըլլային կարծես, այսպէս էր իր տրամդրութիւնը ի տես այս բոլորին :

Գարնան օրերուն վերադարձնումի կանչուող գիւղացի Խօն, հողին ու ջուրին, բահին ու բրիչին հետ խօսիլ կամ խօսեցնելու կամք ունէր : Հողին արդարութիւնը երգել, զուլալ ու մշտահոս ջուրին ընթացքը դիտել, գիւղացիին հողեկան ապրումներուն ամէնէն հըրճուախառն եւ դերադրական պահն է, անիկա կ'երգէ բոլորին փառքը, քանզի բնութիւնը զինք այդպէս թրծած է ու ըստ այնմ յանձնած քրտինքով վաստակելու : Եւ զուլալ ջուրը ըմպելով երկնքի բարկութեան ներքեւ դաշտային ամենադաժան աշխատանքներէ խոյս չի տար, կը սիրէ արդարութիւնը, իր հողին անով կը մըր-

կնքէ երեսը ու խոր հառաչանքով մը որ անշուշտ իր
զոհունակութեան խանդավառ թարգմանն է, իր պէխին
տակէն կը սկսի մրթմրթալ ստեղծողին փառք տալով :

— Հաղար հեղ շուքուր կապուտիկ Ասված, ալ ին-
չալլահ սեւ ձմեռը օրերը կծկեց, թմոց (լմնցուց) :

Խօն երեսը խաչակնքեց եւ սրտին խոր հառաչան -
քով Աստուած փառաբանելէ վերջ արեւմուտք տնկեց
աչքերը. արեւելքէն դարնան երկշոտ արեւ մը խելայեղ
վաղքով հորիզոն կը բարձրանար իր նիհար ու ոստոս -
տուն ճառագայթներով, իսկ արեւմուտքէն թանձր ու
ժանկրոտ ամպեր վար կը նայէին հեղնողի բարկու -
թեամբ նոր անէծքի խօսք ընել տալու համար կենսատու
արեւի կարօտին աւելի պէտքն զգացող դաշտի մարդ
Խօյին :

Այն պահուն երբ դեղացի Խօն արեւմտեան կողմը
յառեց իր աչքերը, դայրացաւ, վրդովանքը բաղմա -
պատկուեցաւ իր մէջ, սեւ ամպերը մէյ մէկ հսկայ քա-
րեր ըլլալով դիտուն վրայ ինկած ըլլային կարծես, այս-
պէս էր իր տրամդրութիւնը ի տես այս բոլորին :

Գարնան օրերուն վերադարձնումի կանչուող գիւ -
ղացի Խօն, հողին ու ջուրին, բահին ու բրիչին հետ
խօսիլ կամ խօսեցնելու կամք ունէր : Հողին արդարու-
թիւնը երգել, զուլալ ու մշտահոս ջուրին ընթացքը դի-
տել, գիւղացիին հողեկան ապրումներուն ամէնէն հըր-
ճուախառն եւ գերադրական պահն է, անիկա կ'երգէ
բոլորին փառքը, քանզի բնութիւնը զինք այդպէս թրծած
է ու ըստ այնմ յանձնած քրտինքով վաստակելու : Եւ
զուլալ ջուրը ըմպելով երկնքի բարկութեան ներքեւ
դաշտային ամենադաժան աշխատանքներէ խոյս չի
տար, կը սիրէ արդարութիւնը, իր հողին անով կը մըր-

կի, չի մոռնար ամէն ինչի բնականէն սահմանուած մեծութեան եւ արժանիքի դովքը հիւսելու :

Կը հրամցնեմ այս զեղջկական երգերը որոնք հարազատ հոգեկան ապրումներուն արտայայտութիւններն են յոգնաջան զիւղացի Խէոյին եւ դաշտի աշխատաւորներուն :

Գիւղացի Խէօն թմրած ձմրան դանդաղաքայլ անհետանալէն վերջ, կենսութեան դարնան դովքը հիւսելու համար ապրեցաւ այս պահը երգելով զեղջուկի այս երգը .—

Հէյ գարուն, կանանչ գարուն
 Կանանչ գարուն, գուարք գարուն ,
 Որ մեզ կուտայ վերա(միշտ) գարուն :
 Ա՛յս ըս ինչ աղկէկ օրեր են
 Ըս ինչ քէյֆլի օրեր են
 Օրեր անոյշ ու գուարք
 Կ'երգէ, խաղայ ամէն մարդ :
 Գարնան արեւն է բացուեր
 Ծառ ու ծաղիկ կանչուեր ,
 Կարմրուկ վարդ մերմակ բամպոզ
 Մեր աչքերուն կուտան լօս (լոյս) :
 Գարնան անուշ հովին դուրպան ,
 Բիւր անէծքներ անգութ ձմրան ,
 Կանանչ արեւով գարունը հասաւ
 Արեւէն վախցող ձմեռն հեռացաւ :
 Նորէն եկան գարնայ երկայն օրերը
 Առնիմ սիրած եարս ելլեմ լեռները ,
 Վարդ քաղիմ կուրծքին շարեմ
 Անոյշ ու կուշտ համրութեմ :
 Հէ՛յ դու ծաղկաբեր գարուն

Մեռնիմ կանանց արեւուդ
Նայիմ բարձր լեռներուն
Քաշեմ հոտը վարդերուն :

Ու այս ղեղջկական ապրումները կը բաղմապատ —
կուին խորութեամբ, դուարթ օրերու անոյշ պահերուն :
Խոր հառաչանքը նորէն կը հրահրէ գիւղացիին հոգին
զդայնիկ : Ի՛նչ լաւ օրեր են, երջանիկ օրեր, կուղան ու
կ'անցնին, երկտասարդ կուղան, յողնած կը մեկնին ,
երջանիկ պահեր, ուրախառիթ ժամեր, զարթօնքի տա-
ղեր երգել կուտան գիւղացի Խէոյին, տաղեր սիրային
ու տաղեր ղեղջկական ուր մեր անհատնում ցաւերն ու
խոր վիշտերն անվերջ հոն կը կայանան :

Ուրախութիւնը կը յորդի, պրծիլ չկայ, արեւ չատ,
կեանք երջանկութիւն ներդաշնակօրէն կը խառնուին
զարնան հեղեղուտ ցոլարանին մէջ : Տարուած այս կա-
խարդիչ երջանկութենէն գեղի մարդը կ'երգէ տակա —
ւին .

Հէ՛յ գարուն, գուարք գարուն,
Հոգուդ դուրպան գեղի գարուն,
Առտու կանուխ հարսներն արքուն,
Երկուք հիւսած իրենց ծամերն,
Գովք կարդան քեզ անուշ գարուն :
Առտու կանուխ հարսներն արքուն .

Գոգնոց կապած դաշտը կ'իջնեն
ձննդացիկ, վարդ քաղելու
Խաղալ խնդալ տակն արեւուն :
Էլ գարուն է, գեղի գարուն,
Էլեր տանիքն են կայներ
Ճահիլ մապաղ մոր հարսնուկներ ,
Իրենց դալար մուշ շրթներով

Գեղջկական կեանք սիրերգելով
Կ'ողջունեն մեզ ծաղկող գարուն :

Եղանակին համեմատ օրերու կեանքը հաճոյքով կը
սպակուռի, զեղալին դարնան այն կեանքէն արբեցած չի
կրնար իր ուրախութիւնը պահել, հոգին անսահման
հրճուանքի խաղալիք է եւ հանապաղ ենթակայ, կը խօ-
սի, կ'երգէ :—

Այս ինչ աշխարհ է, գարունի աշխարհ
Ալ վրանուս քռաւ ձմեռը երկար ,
Ղուրպան քող ըլլինք ըն աղկէկ Ասովածին
Որ մեզ ողջ հասցուց գարնան արեւին :

Որքան կ'երգէ դարնան հաճոյքը, այնքան աւելի կը
սաստկանայ եւ կը զօրանայ իր վերագարթումին գիծն
ու աստղը, վասնզի Եղանակը երիտասարդական եւ հմա-
յիչ, եւ զեղացիին կեանքն համակ անոր մէջ կը պար -
փակուի :

Ահա ուրիշ երգ մը որ զեղջկական սէրը կ'արտայայ -
տէ մաքրամաքուր վայելչութեամբ :

Արեւն ինկաւ տըյրընին (տանիք)
Տեսայ եարիս աչուրնին (աչեքը)
Խըմեմ գարնան ջրիկը,
Ելլըմ վերի աղբիւրը
Աչուրնուն վերեւ սեւափաշ գիծ-յօնքեր
Պօյէն (հասակ) կախ սեւորակ մագեր :
Եարս աղուռ վարդ շրթնքով
Կը խօսի նա հազար նագով
Գարնան անոյշ արեւին տակ
Պագ (համբոյր) կուտայ միշտ էլ սիրով :
Նոր յոյսերով եւ վառ սիրով
Ինչ որ ընենք երկնքի տակ

Լուռ խաղաղ կ'իջնենք տնակ

Պահելով մեր սէրն անկեղծ անյատակ :

Կանանչարոյր այս օրերուն զեղջկական երգերու պատճառած խանդավառութիւնը տիրական է եւ կ'ապրի յաւերժական , ու զեղացի աղջիկ կամ հարս բաժնեկից այս անմեկնելի ուրախութեան , կը տանի իր հոգին խառնելու անոր մշտատեւութեան :

Խօսքը զեղացի ամօթղած հարսնուկին է , որ կ'երդէ անարատ սէրի զգացումներէն դրդուած .—

Լեցնեմ ուսիս կծիկը ,

Լուամ պագէն կարմրած

Այտերն իմ երիտասարդ ,

Նստիմ աղբըրին քովիկը ,

Վըլամ (լուամ) եարիս մէնտիլը (քաշկինակը)

Երբ եարս գայ աղբիլը

Վրայ հասնիմ պագ մի առնիմ ,

Անփուշ վարդ մը մեր ածուբէն

Փրցնեմ շուտով կուրծքին զարմեմ

Գարնան ժպտուն արեւին տակ

Թաց մէնտիլը գլխուն մըյնեմ (փռեմ)

Հագար նագար զինք տուն նամբեմ :

Ինչպէս կ'երեւի , զեղջկուհին իր սիրոյ խօսքը կ'ընէ չափազանց պարզ ու համեստ արտայայտութիւնով , ան կախարդական ձեւերու ետեւէն ըլլալու կամեցողութիւն չունի , բնատուր զեղեցկութիւնը լաւ է հրապուրելու եւ իրար կապելու զեղջուկներն հաւատաւոր , աւանդապահ :

.. ..

.. ..

.. ..

ՏՕՆԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Հեթանոսական տօ՛ն է այսօր, հեթանոսական տօն յուրխաւիառ այս օրերուն :

Հրաշալիառ տօ՛ն, քեզի կուգամ այսօր, քու մէջդ ապրելու եւ քեզ երգելու, բա՛ց վարդաւառ արեգնե — բուդ ոսկեծածանչ լոյսերը տիեզերական, թող երկինքն հաղնի հեթանոս աղատութեան արշալոյսներու պատ — մուճանը, թող մեր արթուն պահակ՝ սպիտակաւիառ Արարատի ձիւնապատ բարձունքներէն հնչէ Հայկազանց փառքի շփոփը մարտադոռ :

Հեթանոսական ծափ ու ծնծղա՛յ, տօն է այսօր, հայրենի երկրի աւերակներուն լուսթեան մէջ անչիրիմ նահատակներու նուիրական աճիւնները կը կենդանանան հեթանոսական օրերու շէնչող կանչէն :

Տօ՛ն է այսօր, հեթանոսական տօն բերկրալի, տօ՛ն խնդութեան, հին հաւատքի :

Անտպատի աւաղուտքէն վերապրող որբ ընկեր, աչ — քիս լո՛յսը, մեր ալ տօնն է :

Տարիներու կորուստէն վերջ, աչքիս առջեւ կանգ — նաժ թիկնեղ եւ բարձր հասակովդ՝ վշտաբեկ հոգւոյս խորը բերկրանքի ճրագը վառեցիր, տօնական ճիշդ այս օրերուն : Այսօր մեր նախահարց՝ հեթանոս նախահարց տօնն է :

Եկուր ինձ հե՛տ, զարհուրանքի եւ զրկանքի որբ ընկեր, եկուր որ շտկենք պաշտամունքի պատշաճ սե — դան մը, ու մեր հաւատքի խորանին առջեւ վառենք սրբազան ուխտի մոմը, թո՛ղ պլպլայ լոյսը մոմին ու երկուքս անդամ մըն ալ, այս պատմական տօնի օրե —

րուն, երդնունք հաւատաւոր կամքով զինուորներ մընալ ցեղին ազատութեան :

Զարհուրանքի եւ զրկանքի որբ ընկեր, կարօտա — բաղձ հոգիդ սաղէ այսօր, վե՛ր նայէ, ջինջ երկինք մը կայ: Լիալուսին գիշեր, աստղածորան հորիզոնով: Երբ նազելածեմ լուսնակը կորսուի դուրջ ամպերուն տակ, բռնկեցո՛ւր լապտերը ցեղին ազատութեան, բա՛ց մատեանը յաւէտ խնկելի քրմապետին «Հեթանոս Երգ»երուն, ու երկուքս միասին մեր թախծոտ հոգիներով սաղմոս երգենք այս հեթանոս տօնին առթիւ:

Այժմ հանգիստ առւր ճակտիդ խորշոմներուն, ո — րոնք վհօրէն կ'ափօսեն դայն, իբրեւ վկայութիւն տա — րապանքներուդ: Թո՛ղ որ այս պաշտամունքի սեղանին առջեւ, լեցնեմ բաժակը գինիին, մօտեցնեմ չրթներուդ վրիժածարաւ: Ըմպէ՛ դայն «Հեթանոս երգեր»ու սաղ — մոսերգութեան պահուն՝ մայր հայրենիքի կենսանորոգ աւիշը ծծելու նման: Ըմպէ՛ այս բաժակէն, վասնզի այսօր, այս սեղանին առջեւ իրարու հետ պիտի հաղորդուինք, ժի՛ր նայէ աչքերուս մէջ, ո՛վ զուլումի դա — ւակ, սեւորակ աչքերդ թող դիտեն վրէժի փառքին աստուածը, դինովնան Վահագնի խանդով ու խիղախու — թեամբ, եւ թող որ ես օծեմ քեզ վրէժի իւղով, որ — պէսզի սրբացած, բարձրանաս Արդարութեան Աստու — ծոյն: Յուլիսափառ տօնին, իրարու վրայ ջուր նետե — լով, հին օրերու երջանկութեան կղպուած դուռը բա — նանք եւ տօնենք Վարդափառի քաղցրայուշ տօնը հա — րազատ վայելչութեամբ:

Հեթանոսական տօն է այսօր, լա՛կ ցեղին կանչը, որբերուն չրթներէն, Եհովա՛ Եհովա՛:

ԿԱՐՕ ՄԻԻԹԱՐ

Ս. ԼՆՏՐԻԿԵԱՆ

Ծնած Մալաթիա 1909 նոյեմբերին : Որբ : Տեղահա –
նութենէն քանի մը տարի յետոյ մօրաբոլորը անմոռա –
նալի ջանքերով, մեր հրաշափառ գիրքերը ճանչցած է :
Մալաթիոյ մէջ կարօլիկներու բացած դպրոցը կ'ըն –
դունուի 1921ին, ուր՝ մէկ տարի քէ՛ դպրոց կը յաճա –
խէ եւ քէ՛ քուրճ աղաներուն ծառայութիւն կ'ընէ, որ–

պէսզի , անօրի չի մնայ : 1922ի օգոստոսին բազմաթիւ
հայ գաղթականներու հետ գացած է Հալէպ , ուր տա-
րիներ , քափառելէ յետոյ , շնորհիւ՝ Կրքասիրացի բա-
ցած դպրոցին , կը վերսկսի Մեսրոպեան լեզուին համը
ստնել : 1925ին եկած է Ֆրանսա : «Յառաջ»ը մանչցած
է 1928ին : Կ'ապրի Սէն – Շամոն :

ԼՈՒՍԸՆԿԱՅԻՆ ՍՈՒԳԸ.

«Գրասեղանիս վրայ, սա
Սկաւառակիմ մէջ կայ բուռ մը հոգ
Բերում իմ
Հայրենիքի դաշտերէն» :
Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Հայրենի բնութիւն, գիշերներու անմահ գեղեց —
կութիւն: Գիտցի՛ր որ կեանքի դարուններու մէջ, ո՛չ
մէկ բան, այնքա՛ն սիրած եմ, այնքան պաշտած, որ —
քա՛նքու սգաւոր եւ հպարտ գեղեցկութիւնդ որ օտա —
րութեան մէջ խակ կ'այրէ՛ զիս ...:

Մտի՛կ ըրէ՛ք: Մտի՛կ ըրէ՛ք ...:

Կէս գիշեր էր երբ հեռացայ հայրենիքէս: Լուսն —
կան մանուկի մը պէս գեղեցկացած եթերին ճերմակ
բուրդերուն մէջ կը թաղուէր ու կ'ելէր, իր պայծառ
լոյսով ինծի հետ խաղալ կ'ուզէր ...

Կէս գիշեր էր ...

Գիշերներուն ամէնէն խաղաղն ու գեղեցիկը: Մա —
նուկ եւ ո՛րք դլուխս վեր բարձրացուցի ու գիտեցի,
չատ երկար ատեն, գիշերներու լուսատու թաղաւորը,
որ իր անհամար զինուոր աստղերով տէրն ու տիրականն
է անսահման կապոյտ ծովուն:

Վերջին գիշերս էր, որ իմ քաղցրիկ ու մանկական
զրոյցս ըրի լուսինն հետ, արբեցայ իր ծեփծեփումն —
րէն, նախանձեցայ իր խաղերուն ու իմ անպատում վիշ —
տէս ու բաժանման սարսուռէս խորապէս ազդուած,
յանկարծ պոռացի:

—Ո՛վ հեռաւոր լուսին. տես եւ մեղքցի՛ր տխրան —

ցեղին , որ պիտի հեռանայ իր դարերու մայր հողէ՛ն ,
ուր կարմիր արիւն հոսեցաւ :

Լուսինը իր սովորական ժպիտը փռած՝ կարծես
խնդաց իմ խեղճ , իմ անզօր բառերուս վրայ , եւ շարու-
նակեց կապոյտին մէջ քալել :

Կէս գիշեր էր :

Ես ահամայ հեռացայ այն չորս պատերով հիւս -
ուած պապենական սիրելի տունէս , ուր ամբողջ գեր -
դաստան մը կը հոռոտէր , որդիներով եւ թոռներով :

Իրիկունները , — երնէ՛կ այդ օրերուն , — երբ մութը
կ'իջնէր , յանկարծ լուսնկային լուսը կը հասնէր , իր
աղուոր մոմերով ու հրաշալի տաճարի մը հմայքը կը
ներշնչէր : Փողոցները կը պայծառանային , յաւէտ ան -
ձայն քարեր լուսնին տակ կ'աղուորնային լուացուած
քարերու պէս :

Բոլոր ծառերը , որ խաւարին մէջ կ'արտասուէին ,
յանկարծ թունդ կ'ելլէին լուսնի լոյսէն , ինչպէս շրդ -
թայտած ժողովուրդներ ազատութեան լոյսով :

Ես հեռացայ ահամայ իմ այնքան սիրուն , իմ այն-
քան պաշտելի տունէս , բոլորուած՝ մինչեւ երկինք
բարձրացող մեր աննման բարտիներով :

Այն օրերուն , մամիկները կ'ըսէին . — Եթէ մէկ ան-
գամ բարտիները չորնային կամ գետին փռուած հսկա-
ներու պէս իյնային , վա՛յ այդ տունին , վա՛յ այդ գիւ-
ղին ...

Մեռնող ու աւերակ տունս տեսակ մը քաղցրութիւն
ունէր , հմայք մը կար իր ծոցը , իր հողին եւ սիրներուն
մէջ :

Անոր առաստաղը շինուած էր ձիթենիի նուրբ ու

ամուր դերաններով, որոնք կը դիմանային ու կ'ապրէին քանի՛ քանի՛ սերունդներու հետ :

Իմ տունս շինուած էր պապենական կարմիր հողէն, ուր վարդերը, մանուշակները եւ գոյնղգոյն շահալրակ — ները թաթխուած ու հողին հետ շաղուած էին :

Ահա թէ ինչու, երբ ասի մը հող ճանկէիր, չորցած վարդի կամ խունկի հոտ կ'առնէիր: Ահա թէ ինչու, բաժանման այդ սեւաւոր դիշերը, արցունքը աչքերուս, նախ մօտեցայ տունիս աւերակ ու փրկիւած պատերուն, համբուրեցի՛ աղիւսները արեւո՛տ, այնպէս կարօտա — գին, այնքան ուժով, ինչպէս՝ Մայր մը իր վիրաւոր դաւկին պլլուած :

Սգաւոր լուսնին տակ, համբուրեցի տրտմաթախիծ ու արիւնլուայ աղիւսնե՛րը, քարե՛րը, իմ մանուկ, իմ կոյս շրթներով :

Արդէն լուսինն ալ, ի տես իմ տխրութեանս, իր ճերմակ մաղբըր փետտեց, իր ճերմակ լոյսը կարմիրփոփսեց. սուղի եւ քէնի պատմութեանը հաղաւ եւ դնաց :

Ձեմ դիտեր, դէպի ո՞ւր ...

Ինչպէս չէի դիտեր թէ ես ալ դէպի ո՞ր պաղ ու ան—
ծանօթ աշխարհներու ճամբան պիտի բռնէի ...

Հեռացա՛յ լուսնին հետ, նոյն դիշերն իսկ: Ար —
ցունքները կը խեղդէին զիս :

Այլեւս պիտի չտեսնէի, չլսէի դիւղիս զլղլան աղ —
բիւրներուն եւ առուններուն անուշ ձայները, որ կէս դի—
շերէն յետոյ, աստղերուն եւ լուսնին դաղտնիքներուն
կ'ունկնդրէին :

Ո՛վ հայրենի հեռաւոր աղբիւր, ոճրադործները քո՛ւ
կաթնագոյն ջուրդ անդամ չորցուցին եւ քո՛ւ մաքուր

Քարերդ կտոր — կտոր ընելով, իրենց գերեզմաններուն
դամբարան շինեցին ...

Հեռացած գիշերս... ո՛վ սուգի գիշեր :

Լուսինն ալ ինծի հետ լացաւ, ինչպէս երիտասարդ
հայ հարսը, իր վիրաւոր կտրիճին համար :

Աչքերէս կաթիլ կաթիլ արցունքներ կը վաղէին ,
չէի կրնար բաժնուիլ իմ քացրիկ տունիս աւերակէն, ուր
միակ վիրաւոր աղիւսներն ու քարերը մնացած էին :

Սկսայ պաղնել մէկիկ — մէկիկ, կարօտագին ու
վերջին անգամուան համար ...

Հիմա, հեռո՛ւ մեր հայրենի բարտիներէն եւ բար-
ձրագագաթ կատարներէն, կէս գիշերուան արծաթա —
փայլ աստղերուն եւ լուսնին հետ կը հարցնեմ :

— Ո՞վ ըսաւ: Եւ ինչո՞ւ, ինչո՞ւ հեռացաւ տիտան
ցեղը իր դարերու Մայր հողէն :

ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՌՈՒԱԿՆԵՐ... — 0 —

Նստած մշտահոս առուակի մը եղերքը, կը դիտեմ
դիզլուն ու վճիտ ջուրը, որ կ'երթայ, կ'երթայ առանց
բարեւի եւ խօսքի, առանց ժպիտի եւ ծիծաղի :

Կ'ըսես յաւիտեանական աններելի քէնն ունեցած ըլ —
լայ, իմ երիտասարդ բայց տարադրութեան եղիճներէն
խորապէս վիրաւոր թափառականի հողոյս հետ...
Առուակներ... Ի՛նչքան կարօտցած եմ, իրենց կար-
կաչուն պատկերները, որ իմ աչքերուս առջեւ են, կ'ու-
ղեմ ամբողջ մարմինովս իրենց մէջն իյնա՛լ եւ վերստին
լողնալ... զովանա՛լ, մոռնալու համար, ցեղիս անհամ
եւ լո՛ւռ տառապանքը...

Ահա՛, Առուն կ'երթայ, ուշացած ճամբորդի մը նման, ու կ'աճաղարէ հեւն ի հեւ, չես գիտեր ո՞ւր... Ու զիս ալ կը տանի, հին ու մոխրացած, իր քարերը կտոր — կտոր եղած հայրենի աղբիւրին ծոցը, զոր այնքան սիրեցի, ուր այնքան լողացի, ուռններով շրջապատուած միւռոն ջուրին մէջ :

Ո՛վ հայրենի՛ առուակներ, ձեր գլղլուռ մեղեդիներէն ամբողջ երկինքին աստղերը, հեշտանքի եւ խրախ — ճանքի պարերով ձեզի կը ձայնակցէին :

Ձեր՝ կաթիլ մը ջուրը դեզ էր, միւռոն էր, մանաւանդ անոնց՝ որ հայրենիքին կարօտէն կ'այրէին :

Հայրենի՛ առուակներ, թող ձեզ քանդողին տունը մոխիրի վերածուի :

Որովհետեւ, ներեցէք որ ջարդի սեւ տարիէն յետոյ... Երբ ուխտի եկայ, արեւուն հետ պլլուած ձեր հեաքը գտնելո՞ւ...

Գտա՛յ... Ձեր տարտղնուած պատկերը արիւնոտ, եւ իմ մէջս արթնցոյցին ցեղին վրէժը ահեղաճա՛յն, որ պէ՛տք է գոռայ, պէ՛տք է գոռա՛յ հրարուխի մը նման...

Բայց դու արթնցիր, ո՛վ ի՛մ ցեղս տարագիր, ո՞ր անողոր Աստուծուն կը սպասես, հաղուելու համար ոսկեղօծ պատմուճանդ հեթանոս... վասնզի, Քու Աստ — ուածդ խուլ է. համբ է. եւ անխի՛ղճ է...:

Հ Օ Ր Ս

Հայրի՛կ,

Այօր նորէն՝ պատուհանիս թաց փեղկերէն անձրեւի մարդրիտներ կը կաթկթին...

Այս յուշն է, զխաւ՞ս, քու անարեւ երեսնամեայ

գարուններուդ, որոնց ճրագը ոճրածին թուրքի մը ձեռքը մարեց ...

Հայրի՛կ,

Արցունքներս, որ կը թափին ի՛մ սեւուլիկ աչքե-
րէս, հաւատա՛, կաթիլներ են՝ կարմի՛ր արեան վրէժի՛
... ննջէ՛ այդպէս, անշիւրիմ, սե՛ւ հողին տակ յաւեր-
ժական ...

Հայրի՛կ,

Լուսնակը ամէն գիշեր կը ծաթի, ինչպէս՝ ձիւնը
ճերմակ, ինչպէս՝ կոյս մը աղուոր, ինչպէս՝ նորածին
մը անմեղ :

Ձեմ դիտեր ե՛ս, լուր ունի՞ լուսնակն եթերական ,
քու գերեզմանէդ, քու աճիւնէդ, որուն՝ այնքա՛ն, այն-
քա՛ն կարօտը ունիմ ես... :

Հայրի՛կ,

Այսօր նորէն աշունը կուլա՛յ ողբադին, ինչպէս
սիրտս իմ մանուկ :

Սիրտս իմ մանուկ ըլալ կ'ուզէ, հո՛ւ մը թեւաւոր՝
օդին մէջ, փոթորիկ մը՝ ծովուն վրայ, ջուրերուն հետ,
եւ մըրիկ մը ձիւնախառն, ողբաճա՛յն... Եւ զալ փն -
տու՛լ աճիւնդ ցանուցրիւ, որուն կրակը շանթարձակ
կ'այրէ՛ իմ հողիս ... :

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ...

Մա՛յր,

Ահա՛ Մայիսը, գեղեցիկ հարսի մը նման,
ինչպէս գուն էիր մայիս մ'աննման .

— Մա՛յր, հո՛ղ էիր, գուն հող եղար...

Մա՛յր, ինչո՞ւ ծնար դիս ...

Օ՛հ, դուն քաղցր յիշատակ, դուն դիս ծնար երկինքի մը տակ կապոյս ու պայծառ, ջինջ ու լուսավառ, չարմաղ, չարմաղ աստղերով ցնծագին ... :

Բա՛յց, մտիկ ըրէ, քու ճերմակ կաթէդ յետոյ, իմ մանկութիւնս եղաւ կատուի ձագի մը նման, ցրտահա՛ր, ուր անձրեւոտ օրեր, ցերեկ եւ գիշեր, դէշ մարդիկ դիս պատուհանէն դո՛ւրս նետեցին, ու ցուրտին ու բուքին, աւերակ եւ փրփրած հայրենի տուներուն, պատերուն՝ քովերը լուսցնել տուին ...

Մա՛յր, մտիկ ըրէ .

Իմ մանկութիւնս եղնիկի ձողուկին նմանեցաւ, որ իր մօր կաթէն չկտրած՝ ճաշակեց կաթը Տառապանքի եւ Զարգացութեան :

Իմ հոգիս, իմ մանուկ հոգիս լացաւ ու ճչա՛ց, անլեզու անասունի մը նման ...

Մա՛յր մտիկ ըրէ .—

Իմ մանկութիւնս անցաւ, տխրագին ու սեւաւոր, լոյսին կարօ՛տ մնացի, եղիճնե՛ր, եղիճնե՛ր, տիւ եւ գիշեր, իմ մանուկ մարմինս խայթեցի՛ն, ու ներկային համար մեծ — մեծ վէրքեր բացին ...

Մա՛յր :

Դուն կարմիր վարդ, դուն աննման սէր, մտիկ ըրէ .

Իմ մանկութիւնս տեսաւ շուշանները հայրենի երկրին, շուշաններ որ մեղմանո՛ւշ էին, բոլոր հայ մայ — բերու խորախորհուրդ նայուածքներուն պէս ... :

Մա՛յր, ի՛մ կաթի, ի՛մ արիւնի սիրականս, դեռ մանկութիւնս քու քաղցր կաթէդ ու փափուկ դրկէդ չկշտացած, լերան մը ետին, դառնութեան հո՛վը եկաւ ու իմ հոգիս թռչնեցուց :

Մա՛յր, արթնցի՛ր, տղադ է, որ քեզի կը կանչէ, վերաւո՛ր հայրենիքին կարօտը իր շրթներուն. արթնցի՛ր :

ՄԱՅԻՍԻ ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԵՐ

Մարդկային ցաւադար ջարդ եւ աւեր, հրդեհ եւ մոխիր տեղի ունեցաւ :

Մարդկային խելադար հալածանք եւ սարսափ տեղի ունեցաւ, եւ այս բոլորը հայ աշխարհի արեւահամ ծոցին մէջ. ուր արեան դետեր հոսեցան, եւ այդ հոսանքէն եթերի հոգօրն իսկ փախա՛ւ, փախաւ, իր արեւով լուսինով եւ բիւրաւոր աստղերով :

Ի՛մ վիրաւոր, ի՛մ հպարտ ցեղ, քու զժխեմ ճակատադիրն էր, որ դարեր, դարեր այդ բարբարոսներուն հետ ապրեր ես...

Մարդկային կոտորած տեղի ունեցաւ...

Այս բոլորը այն աշխարհին մէջ, ուր հինաւուրց դարաւոր ցեղ մը, աղնիւ ու աղուոր, հսկայ քաղաքակրթութիւն, տաղանդներ եւ հանճարներ տուած էր :

Կարմիր արեան այդ դետին մէջէն, ցեղին դիւցադնական բազուկը, արշալոյսի մը հպարտութեամբ Արարատի վեհ ճակատէն սկսաւ շողշողալ, եւ մեր աշխարհին նկուն ու սգաւոր հոգիները արթնցնել, ու ծունկի բերել ի խնդիր նոր եւ բոցավառ արշալոյսին :

Ո՛հ, այդ արշալոյսը հայոց աշխարհի, կոյսի մը համբոյրին պէս, Արարատի մշտահպարտ ճակատը համբուրեց :

Մայիսի բուրումնաւէտ բոլոր վարդերը, ապրիլի կարմիր արեան ցօղերով կը ցողային, ճերմակ վարդերուն չափրակներուն վրայ ...

Մեր աշխարհի արշալոյսին առաջին տաքուկ ճառագայթները, ճերմակ, վարդերուն վրայ ինկան, ահա սկսան բացուիլ, դեղեցիկ եւ քնքոյշ, ուր սկսան արեան կարմիր ցօղերը մարդրիտի մը նման փայլիլ ..

Այսպէս, արշալոյս եւ մայիսի վարդեր, դիչերուն քաղցր քունէն հաղիւ արթնցած իրար դրկեցին, իրար պլլուեցան, պագտուեցան, իրարու շրթները անյադօ — րէն ծծեցին ինչպէս մեղուն դարնան ծաղիկները, ինչ — պէս նորածինը իր մօր ստինքը, կարծես դարերու ծա — րաւը ունենային :

Ո՛հ, առաջին համրոյրը առաւօտեան արշալոյսին, իմ ցեղիս պէս անուշ, իմ ցեղիս պէս քաղցր, կը ժպ — տէր, կը ժպտէր աստուածային ժպիտով :

Մայիսի վարդերը բացուեցան, կարմի՛ր, կար — մի՛ր, ափսեղ, ուր ապրիլի արեան հոտ կուգար, հոն կարմիր վարդեր եղան ...

Հայոց երկրի մայիսեան գոյնզգոյն վարդերը, հա — յոց երկրի մայիսեան, ցնծութեան հրճուանքը : Մտիկ ըրէք .

Հայոց ցեղը, հին եւ նոր ասպետներով, Տիգրան, Վարդան, Դաւիթ, Անդրանիկ, բոլորը մէկ յաղթա — նակէ յաղթանակ, ազատութեան նորածինը պինդ գրը — կած դէպի Արարատ բարձրացան, նորածինը սեւաչեայ, ազատութեան մեր ցեղին, մայիսի կարմիր — ճերմակ անուշահոտ վարդերով լողցուցին, ափսէս մը լողցու — ցին, որ ապրիլի բոլոր սգաւորները իրենց սուգերը մոռնան եւ այդ հրաշածին մանուկը հոտուրտան ...

Ազատութեան մանուկը ծնած էր :

Հայ ժողովուրդը ցնծութեան մէջ, աստղերուն հետ

կ'արտասուէր եւ մայիսի վարդերը փունջ-փունջ քա-
ղած՝ դէպի Արարատ կ'երկնցնէր :

Իսկ վերէն, կապոյտ եւ խորունկ ծով երկինքէն,
անհամար աստղախառն ծաղիկներ կ'իյնային, շաիրակ
առ շաիրակ, որ միակ պարզեւն էր մեր սգաւոր եւ
վերաւոր աշխարհին :

Երդէ՛ ցեղս, մայիսի երզը ազատութեան, ցնծա՛
ցեղս, մայիսի յաղթանակիդ ի խնդիր, հոտուրտա՛,
ցեղս, մայիսի կարմիր վարդերը բոլոր :

ԼՈՒՍՆԻՆ ՀԵՏ

Այս գիշեր, լուսինն տակ դինով եմ...

Աշխարհ մը կը դառնայ սեւ աչքերուս առջեւ :

Բիրերս կը թրջին եւ արցունքներս չիթ առ չիթ այ-
տերէս վար կ'իյնան եթերի աստղերուն նման :

Անան չար հովը անօթի վաղրի մը պէս կ'ոռնայ
դայրագին, կը զարնուի աջ ու ձախ, փշրելու համար ա-
մէն բան :

Հոգիս կ'ըմբոստանայ ցաւագին ու տժգոյն : Զի
դիմանար այս տարագիր, այս անհամբոյր աստղերուն
տակ, որ կրակ ունին օձադալար լեզուներով :

Լուսինը տրտում է... Ծերացած պառաւի մը դի-
մագիծը ունի :

Ո՞ւր է ամառնային այն սիրուն լուսինը որ տիե-
զերք մը ամբողջ կը լուսավառէր :

Ահաւասիկ երկինքը, կատարեալ մեռելատուն մը,
ուր բիւրաւոր աստղեր մէկ գիշերուան մէջ կը պատան-
քուին... Ահա՛ դադաղներ, յուղարկաւորներ, յուղար-
կաւորներ, հին հին մեռելներ :

Օ՛հ, ինչ ողբերգական տեսարան է այս: Ո՛վ երկինք,
ո՛վ կապույտ ծով, ո՛վ հալած աստղեր, ես կը խորհիմ
թէ մէկը կը պակսի ...

— Դամբանախօս մը ձեր մեռելական թաղման
համար :

Տեսէ՛ք, դարեր դարերու կը յաջորդեն, բայց դուք
դարձեալ նոյնն էք :

Ե՛ս... Տարագիրս, ի՛մ դոյութիւնս խոկ կ'ուրա -
նամ, հաւատացէք կ'ուրանա՛մ:

Հին տաղանդաւոր ցեղի մը թափառական դաւակը ,
եւ ծարաւը ունիմ աստղածորան երկինքի մը, Ագաւտ եւ
անկախ Հայրենիքի մը, եւ ստեղծագործ հանճարի մը,
որ հոսի, ինչպէս՝ մշտահոս աղբիւր մը հրաշափառ :

Ահա՛ թէ ինչու, ես կ'ուզեմ դամբանական մը խօ-
սիլ, որ երբեք լսած չըլլաք ձեր դոյութենէն ի վեր ,
դամբանական մը իմ արիւնածին չրթներէս, իբրեւ կը-
տակը, հազար-հազար անթաղ մորթուածներուն , որ
ձեր լուսնին տակ, ձեր դոյութիւնը անիծեցին ...

Օ՛հ, ես կ'ուզեմ, կ'ուզեմ որ այրի, մոխրանայ ...
տակնու վրա՛յ չըջի այս ամբողջ երկրագունդը, որ
պոռնկացա՛ւ, պոռնկացա՛ւ, եւ ցեխոտեցաւ եւ հզօր
ու ազնիւ ցեղ մը չորս հովերուն խաղալիք դարձուց :

ԼՈՒՍՆԿԱՅԻՆ ՀԵՏ

Լուսին, լուսին, դուն անհունապէս հեռաւոր ճը-
րագ :

Դո՛ւն փառքն ու սրակը դիչերուն մութ խաւա -

րին, որ այնքա՛ն սիրտեր, այնքան անճրաղ խոճիթներ կ'ողեւորես, էութեամբը լոյսիդ մշտացա՛թ:

Լուսին, դուն եթերական անհասանելի մշտավա՛ռ ջահ:

Այսօր, իմ պանդուխտի շրթունքներս, հայրենիքի անչէջ կարօտէն, անկաթ մօր մը ծիծերուն պէս ցամ - քե՛ր են...

Լուսին, հալածուա՛ծ հողիս, տանջահար սրտիկս պատուէր մը ունի պանդուխտի.

Հայրենիքին համար, աւերա՛կ ու խոցոտուած, ուրուն կարմիր հողին վրայ դեռ իմ ցեղիս արիւնը կայ...

Ո՛վ սիրազեղ ու պաշտելի ճրագ, գիտե՛մ, իմ օտարականի ձայնս՝ խեղդուած՝ այս հեռաւո՛ր, անհարազատ ափերէն քեզի անուշ չպիտի դայ. բայց, երկու բառս, հայրենակարօտ, հրաշունչ, ներէ՛ որ քեզի ըսեմ:

Գիտե՛մ, տիւ եւ գիշեր, մշտաթոն զինուորի մը պէս, սեւ ամպերը հրմշտկելով, համայն Տիեզերքին կը հսկես.

Այս գիշեր խկ, չփոթահար մանուկի մը հապճեպով, կարծես ճամբադ փոխեցիր...

— Դէպի աշխա՛րհը հայոց.

— Ըսէ՛, լուսին, սխալեցա՞յ արդեօք:

Գիտե՞ս, մեր շէն ու պայծառ աշխարհը մոխրա - ցա՛ւ... շնադայլերու զերեղմաննոց մը դարձաւ, շնորհիւ ցեղի մը բարբարո՛ս, որուն կարմիր մահիկին վրայ դեռ քու կիսալուսինդ կ'երեւայ...

Ո՛վ լուսին, տօներ ու խրախճանքի օրեր կուզան կ'անցնին, բա՛յց մեր աշխարհի ահեղագոռ կոչնակն - բուղօղանջը չի լսուիր քաղցրաճայն. ա՛լ չկայ ժողո-

վուրդը բարեպաշտ, որ ձիւն — ձմեռ օրերուն լուսնկայ
գիշերներով, դէ՛պի սուրբ տաճարը կ'ուղղուէր...

Օ՛, ներէ՛ ինծի, տարագրիս անգօր, որ նորէն մա-
նուկ գրիչս կարմի՛ր արիւն կը փսխէ...:

Զի, ես պանդուխտ եմ, վիրաւո՛ր, միայն բաղ —
ձանքս է, որ դո՛ւն ըսես Հայրենիքիս հեռաւոր .

— Թէ իր դաւակները տարագիր, նոր տարուան սե-
մին վրայէն Կարմի՛ր ջարդը կը... յիշե՛ն...:

ՅՆԾՈՒԹԵԱՆ ՃԻԶԵՐ ...

Ժողովուրդ հայո՛ց, Աղատութեան եւ անկախու —
թեան մշտնջենապէս ծառա ցեղ :

Այս իրիկուն յաղթանակի տօնիդ առթիւ, բոլոր
ցաւերս ու վիշտերս յաղթական դրօշիդ ծայրը ծրա —
բած՝ դուրսի հովերուն կուտամ :

Ու կ'ուզեմ այսպէս ամբողջ դիշեր մը երկինքի պըլ —
պլացող աստղերուն հետ, ե՛ւ քեզի հետ, գիրկ գիրկի
խրախճանքի աւազանին մէջ հրճուիլ, արբենա՛լ, ցըն —
ծութեան ճիշեր արձակել :

Ես կը ցնծա՛մ, ու ցնծա՛ դուն, այս իրիկուն, տա —
րագի՛ր, օտար ու անհարազատ պողոտաներու վրայ ,
զի այսօր յաղթանակի տօնդ է :

Հրա՛ջք Ժողովուրդ, ոտքի՛ ելիր եւ հպարտօրէն քու
անյայտ եւ յայտնի դիւցազներուդ Մայիսի վարդերէն
հիսուած փառապսակ մը ձօնէ :

Անոնք քեզի համար, քու անցեալի պէս — պէս փառ —
քերուդ համար, Մայիսի յաղթանակդ կերտեցին, դա —

րերու խաւարէն՝ Ազատութեան ջահը մեր վշտարեկ սրտերուն մէջ ցոլացուցին :

Փա՛ռք ուրեմն յաղթանակի դրօշիդ, փա՛ռք ու պըսակ քու պողպատեայ կտրիճներուդ :

Բայց դուն ցնծա, այս իրիկուն ո՛վ իմ ցեղ .

Տիգրաններու հզօր փառապանծ ազնիւ անուն :
Կոտրէ՛ ու կոխկրտէ տարադրութեան ցուպը դաժան,
որ անարդար մարդիկ, որ անաստուած մարդիկ խաւարին մէջէն, բռնի՛ քու ձեռքդ դրին...

Ու խեղդեցին, մանուկդ Ազատութեան, Աստուա —
ծամօր օրրանին մէջ հրաշափառ :

Բայց դուն հրճուէ՛, իմ պաշտելի, իմ տարագիր հպարտ ցեղ, արդարութեան, ազատութեան, եւ լոյսին համար կարմիր արի՛ւն կարմիր արի՛ւն թափեցիր,
որպէսդի մանուկդ հրաշածին, մայիսի ճերմակ վարդերով հոտոտուի...

Բայց դուն ցնծա՛, իմ անվհատ, իմ սքանչելի ան —
նման ցեղ .

Մենք պիտի երգենք, պիտի փառաբանենք Մայիսի փառքդ, ի խնդիր Ազատութեան, Անկախութեան :

Այս իրիկուն, թէեւ պանդուխտ, ես կը ցնծամ ու կը հրճուիմ քաջօրէն :

Բայց քու դրօշդ, յաղթանակի դրօշդ, թող ծածանի տարագիր, մէկ օր միա՛յն թող ծածանի աստղերուն հետ դէմ դէմի :

Ո՛վ Ազատութեան Անկախութեան մշտնջենապէս ծարաւի ցեղ :

Ս. ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ

ԼԵՒՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ

(Գայաճանեան)

Ծնած 20 Մարտ 1910ին Խարբերդի Դատեմ գիւղը: Նախնական կրթութիւնը ստացած է Հալէպ, Դատեմի Լուս. Ուսումնասիրացի դպրոցին մէջ: «Յառաջ»ի ծանօթացած է 1925ին, Պէյրութի մէջ: Գրական առաջին փորձերը կատարած է 1930ին: Աշխատակցած է «Յառաջ»ի, «Երկունք»ի եւ «Հայրենիք» ամսագրին:

ՎՐԷԺԻ ՈՒԽՏԱԻՈՐԸ

Մեծ եղեռնի կոտորածէն մազապուրծ ազատած, Վարդանն ալ քչուեր էր դէպի անծանօթ օտարութիւն։ Ան տարուած էր մինչեւ Հար Օղլիի կիրճը, տեսած մահուան չարաչուք ստուերը, սակայն, ո՛վ դարմանք, ան մեռելներու տակ շարաթներ տքալէ վերջ, շնչատ, մերթ անօթի ծարաւ, մերկ ու բոպիկ, քալելով եկեր հասեր էր Խարբերդի հեռաւոր դիւղերը։ Հաղիւ 15 տարեկան, տակաւին չարին ու բարին անդիտակից, չարադէտ եղեռնի կուղայ դայն քչել տանիլ հայրենական տունէն։ Ոչ մէկ անդեկութիւն ունէր իր ծնողքին մասին, դիտէր որ անոնք ալ տարուած են մահուան ձորը, սակայն չէր կրնար ստուգել անոնց ողջ կամ մեռած ըլլալը։ Երկիրէ երկիր թափառելով, սար ու ձոր անցնելով, ան որոներ էր իր ծնողքը։ Սակայն ի զո՛ւր։

Բունաւեր թռչունի նման, ինկած էր Թուրքի մը քով իբրեւ մշակ — ծառայ։ Սակայն անոր դէմքին վրայ ոչ մէկ ժպիտ կամ ուրախութեան նշոյլ կ'երեւար։ Համակ արտամութիւն եւ խոր թախիծ։ Կեանքի արշալոյսը վաղուց մարած էր անոր համար։

Թեկնեղ կաղմուածքով, Վարդան գրաւիչ արտաքին մը ունէր։ Կը հաղնէր Խարբերդի յատուկ լայն շալվար մը, վրայէն գծաւոր ելէկ մը, կը կապէր սպիտակ բուրդէ հիւսուած դօտի մը եւ կարմիր Փէս մը գլուխին, — ահա Վարդանի տարազը։

Ան դիւրաւ ընտելացած էր նոր կեանքի պայմաններուն, դաշտային աշխատանք, կենդանիներու հոգատարութիւն եւ խնամք։ Վարդան դարձած էր կատար —

եալ հողադործ մը: — Է՛հ, մարդ երբ հարկադրուի ,
այս է իր հանապազօրեայ քաշելիքը: Յաճախ կ'անդրա-
դառնար անցեալի չէն ուրախ օրերուն, ուր կեանքը
տարբեր էր, հաճելի եւ հրապուրիչ կայծերով առլի...
Իսկ հիմա՞,— մինակ, ծնողազուրկ, Թուրքին գերի ,
օտար միջավայրի մէջ, ո՛րքան տաժանելի կը թուէր
կեանքը հիմա: Այսու հանդերձ չէր յուսահատեր: Այս
դառնութեան ու տառապանքի օրերը պիտի անցնին օր
մը — կ'ըսէր ան — ու անոնց պիտի յաջօրդէ նոր կեան-
քի ցոլցլուն արշալոյսը :

Օրերն ու րոպէները կ'անցնէին յամբընթաց եւ միա-
պաղաղ: Վարդանի կեանքը հետզհետէ տաղաւկալի կը
դառնար, աչքը ճամբան էր, իրեն այնպէս կ'երեւար թէ
մէկը պիտի դար բարի աւետիս մը, բերելու իր ծնողքին
մասին: Ու պահ մը կը ջանար սփոփիչ բառերով մխի -
տարել ինքզինքը :

Ամբան տակ ու հեղձուցիչ օր մը, արեւի բարկ ճա-
ռագայթներու տակ, նստած էր Տէրպէրսանց հրապա -
րակը, ուր ղեղին տարէցները հաւաքուած՝ բերքերու
առատութեան մասին խօսակցութիւններ կ'ունենային :
Կծկուած կիսափուլ պատին տակ, Վարդան տարուած
էր խորունկ խոհերով :

Խօսակցութեանց թելը երբեմն կ'երկարէր ձգա -
խէտի պէս ու կ'երթար կը հասնէր պատերազմի եւ հայ-
կական ջարդերու պատասխանատուները ճշգելու կէ -
տին: Վարդան չատ չէր ախորժեր դրոց - բրոցներէն :

Ան հազիւ սկսած էր հեղել Մեսրոպեան տառերը,
երբ ընդհանուր պատերազմը եկաւ տակնուվրայ ընել
ամէն բան: Վիճարանութեան ընդհատումէն վերջ, տա-

բէց մէկը մօտեցաւ Վարդանի եւ անոր քով նստելով սկսաւ հարցումիորձել, ծանօթանալ նորեկի կեանքին հետ: Վարդան երբ սթափեցաւ ղինքը ընկճող խոհերու թմրիրէն, տեսաւ որ միջհասակ, յիսունի սահմաններուն մէջ դեղերող, պղտիկ ու պճլտուն աչքերով մարդ մը կեցած է իր գիմացը: Ուղեց ոտքի կենալ, չարժիլ, բան մը ընել վերջապէս, երբ մարդը ձեռքը իր ուսին դնելով նշան բրաւ որ նստի:

— Լսեր էի որ զարիպ Հայ մը կայ հոս, խօսեցաւ Արութ Արար, կ'ուզէի տեսնել, խօսիլ եւ ծանօթանալ: Ո՞ր տեղացի էք:

— Էրզրումցի՛, — պատասխանեց Վարդան:

— Էրզրո՞ւմ... ո՞ւրկէ ո՞ւր, ո՞ր հովը բերաւ քեզ մինչեւ այս տեղերը, տղաս:

— Թուրքին հովը, մրմնջեց Վարդան:

— Ա՛խ, ա՛յդ աղգին մուխը մարի, զաւակս, որ մեզ այս օրուան չձգէր: Քանդուեցա՛ւ մեր տունն ու տե — դը: Այս բոլոր չարեաց պատասխանատուն...

Արութ Արար ահամայ ընդհատեց նախադասու — թեան վերջին բառերը, չկրնալով շարունակել, ներ — քին լուռ յուզում մը կարծես կոկորդը կը լեցնէր. եթէ չամչնար՝ պիտի լար այդ բոսկին...

— Էհ, մեր վախկոտութեան կամ անհամաձայ — նութեան պտուղն է այս օրուան մեր ճաշակածը, հայ — րիկ, պատասխանեց Վարդան առնական չեչոտով մը, ե — թէ մեր աղգին մեծերուն մէջ համերաշխութիւնը չպակ — սէր, հաւանական էր որ պատերազմէն քիչ կորուստով դուրս գայինք...

Խօսակցութիւնը բաւական երկար տեւեց, արեւն արդէն վաղուց իր վերջին ճառագայթները հաւաքած էր

բերդի կատարէն եւ ուշացած կռունկի նման կ'աճապա-
րէր դէպի մայրամուտը :

Վարդան ոտքի ելաւ ակամայ, Ֆէսը հանելով սկը-
սաւ դանդուր մաղերուն յարդարանք մը տալ: Շատ կը
սիրէր երբ մաղերը Ֆէսի տակէն դուրս կը ցցուէին ըմ-
բոստի պէս: Թրքուհիներ նշմարած էին անոր դանդա-
հեր ու չէկ մաղերը, մանաւանդ ամրան զով ու լուսնակ
գիշերներուն, երբ ան դիտարաց, թեւերը սօթթած դէպի
աղբիւրը կը տանէր եղները ջուրի: Ժամանակը անցած
ըլլալով, Վարդան աճապարեց դէպի տուն: Իր աղան,
Ալի Բէշիտ բէկը գեղին ամենայայտնի դէմքերէն էր,
բորենի մը, որ ջուրի փոխարէն հայ անմեղներու արիւ-
նովը զովացուցած է իր դարչ ծարաւը: Ամէն ոք կը
սոսկար, երբ կը տեսնէր նոյն իսկ անոր սիւրուէթը ...:

Օրերը կ'անցնէին միօրինակ ու արագ վաղքով մը :
Վարդան այլ եւս վարժուած ու ծանօթացած էր նոր մի-
ջավայրի պայմաններուն, առանձնայատկութիւննե-
րուն, սակայն անոր դիտաւոր մտահոգութիւնն էր վերջ
տալ իր այդ չարքաշ կեանքին, միջոց մը որոճալ, բա-
նալին գտնել խորհրդաւոր առեղծուածին եւ դուրս
պրծիլ Հայոց դահլիճ Բէշիտի բնակարանէն:

Կը բաղձար ազատ ըլլալ բոլորովին, թափառիլ ա-
մայի եւ անմարդաբնակ վայրերու մէջ, բանալ սիրտը
կուժուրտացող հովերուն եւ անոնց քմայքին, տալ,
տալ բոլոր կսկիծներն ու դառն խոհերը: Հայկական
զարհուրելի սպանդին զոհ դացած էին իր հայրն
ու մայրը, անոնց սուրբ ու նուիրական յիշատակը մա-
սունքի մը պէս կը պահէր իր հոգիին խորը: Ամէն ան-
գամ որ կը վերյիշեր իր սիրելի ծնողաց դէմքերը, տա-

բօրինակ կերպով կը զգացուէր, կը զայրանար անողորմ բախտին դէմ, ջիղերը կը սրկուէին աւելի քան երբեք, ամուր ու վճռական արտայայտութիւն մը կ'ուրուաղծուէր իր դէմքին վրայ: Անյադ վրէժի ու զայրոյթի կատաղութեամբ համակուած՝ ան կ'ուղէր ջախջախել ամէն բան, փշրել բռնապետներուն դահն անգամ...:

Զինուած տարօրինակ միտքերով՝ կը քալէր գիւղամէջի հրապարակներէն, երբ հեռուէն նշմարեց Արութ Աբօր պլպլուն ճրագին լոյսը, հասաւ դրան սեմին ու կանգ առաւ պահ մը: Վերը բարձրաձայն խօսակցութեանց ձայներ կը լսուէին: Նկատեց որ գեղին տարէցները բոլորն ալ հոն են, Արութ Աբօր ակոսող — սաքուն: Ո՞ւր երթայ դրացին, անկէ աւելի յարմար վայր մը չկար գիւղին մէջ:

Արութ Աբար շարթուան երեք օրը անպայման քաղաք պիտի երթար, ճանչցուած անձնաւորութիւն մըն էր ան, ամէն ծակ ու ծուկ կը մտնէր, նոյն իսկ թրք. կառավարչատան մէջ ծանօթ պաշտօնեաներ ունէր, որոնց հետ միշտ յարարերութիւն կը պահէր, հետեւաբար օրուան անցուղարձերու մասին կը բերէր լուրեր: Մէկ խօսքով Արութ Աբար տէրվիշի նման թափառելով երկիրէ երկիր, իր հետ բերած էր շատ մը փորձառութիւններ, համեմուած խօսքերով առակներ, պատմութիւններ...

Անկասկած այսպիսի մարդու մը քով նստիլ ու անկէ աւետիսներ լսելը շատ մը տարեց եւ երիտասարդներու համար թանկագին պատեհութիւն մըն էր: Վարդանն ալ հմայուած էր Արութ Աբօր խօսքերէն, առակներէն: Սովորութիւն ըրած էր այլ եւս ամէն իրիկուն պահ մը հանգիլով անոր, մտիկ ընել հաճոյալից ու բա-

ըոյական նկարագրով տոկուն այդ մարդուն թաւալից ձայնին կշռոյթը, բաւերուն ուժգին թափը:

Արութ Արօր խօսքերուն մէջ զգացումն էր որ կը տիրապետէր, ան կը խօսէր անկեղծ շէշտով մը, որ ամէն հայրենասէր Հայու համար անվիճելի կը դառնար այլևս: Արութ Արար շատ լաւ կերպով կը բացատրէր բոլոր այն մութ ու չարաղէտ ծալքերը մեծ կեանքի դէպքերուն, որոնք ծնունդ ու մարմին առին թալէաթ — էնվէրներու հրէշածին դանկին մէջ:

Այս բոլորին բարի պտուղները ճաշակած էր Արութ Արար՝ երկու անգամ մահուան անդունդը երթալով, սակայն ինչ բարեբախտութիւն, որ ան կերպով մը ազատուած էր, նախախնամութիւնը անոր օգնած էր:

Ամիսներով լեռները թափառելէ, քարանձաւներուն մէջ զիշերելէ յետոյ, զինադադարի վաղորդայնին, արձակ — համարձակ զիւղ մտած էր:

Ահա այսպիսի փորձառութիւններով հարուստ ու եփուն մարդուն հետ էոր Վարդան սկսաւ իր յարաբերութիւնները պահել: Վարդան դաւիթին դուռը բանալով ուղղակի ախոռ սաքսուն ելաւ: Գիւղին կարդ մը տարէցները, աքսորէն ու պատերազմէն վերապրողն — բոլոր հաւաքուած օջախին շուրջ կը խօսէին հին ու անցած օրերէն: Բաղմութեան մէջէն Արութ Արօր խրոխտ ձայնն էր որ կը բարձրանար, ամէն ոք իր աչքերը անոր ուղղած, հեւաստպառ շունչով մը մտիկ կ'ընէին: — Է՛, սողը ի՞նչ եղաւ — ձայնեց Սարգիս Կարօն, տեղէն շարժելով ու համրիչի դեղին հատերը քաշելով:

Արութ Արար շարունակեց.

— Մինչեւ անգամ Ալաշկերտէն, Վանի, Մուշի եւ Էրզրումի քաղաքներէն դադթական Հայեր կային մեր

կարաւանին մէջ: Անոնք անօթի ծարաւ, մերկ եւ բո-
ւիկ, տքալէն, հեւալէն կը քալէին, վա՛յ անոր որ կա-
րաւանէն ետ կը մնար, — օրհնեալ հարուածը կ'իջնէր
չբափ...: Սակայն ինչ որ անջնջելի կը մնայ յիշողու -
թեանս մէջ, ան ալ այն յաղթահատակ, թաւ ու ուրրուն
պէխերով, հրացայտ սեւ աչքերով եւ համակրելի դի -
մադծով մարդն էր, որ շղթաներու ծանրութեան տակ
թէեւ ընկճուած, բայց դեռ պահած էր իր առնական
կեցուածքը: Ան ալ կը քալէր մեղի հետ դէպի մահուան
ձորը: « Բայց ի՞նչ է այս մարդուն յանցանքը, — մտա-
ծեցի ինքնիրենս, որ շղթայակապ կը տանին»: Մոռնա-
լով սա՛հ մը մահուան իրական, անողոք տեսիլը, մօտե-
ցայ այդ մարդուն եւ կերպով մը ծանօթացայ անոր
հետ: — Էրզրումցի եմ — ըսաւ յուսահատական ձայնով
մը, ուղեցիքէ Էրզրումի թուրք կառավարչատունը օդը
հանել, սակայն չյաջողեցանք, որովհետեւ մատնիչները,
դործի վրայ էին, մեղմէ արող շարժեցան անոնք, այդ
վատ Հայերը, եւ շարաթը ուրբաթէն առաջ եկաւ մեր
դիմուն»: Ես ապշած մտիկ կ'ընէի այդ մեծ հայրենասէ-
րին անկեղծ խօսքերը, երբ ժանտարմայի մտրակի հար-
ուածը օձի պէս պլլուեցաւ վզիս, ու սկսանք քալել ի -
րարմէ հինդ մեթր հեռաւորութեամբ: Վերջին անգամ
տեսայ զայն, երբ մահուան ձորին եզերքը, կարգով չա-
րած մեղ բոլորս, հրացանազարկ պիտի ընէին, քովս,
հաղիւ մէկ քայլ հեռու, հարցուցի անոր անունը: «Ա. -
րամ Վարդանեան» ըսելն ու հրացաններու դողալը մէկ
եղաւ:

Վարդան ցնցում մը ունեցաւ, հոգեկան բեկում մը
զգաց եւ այնքա՛ն խորունկ կերպով ազդուեցաւ, որ
հեկեկադին դա՛նց.

— Արամ Վարդանեան...

Հայրս, ա՛հ, վատե՛ր, վատե՛ր :

— Հայրդ, հարցունքին, ի՞նչէն գիտես որ հայրդ է :

— Էրզրումցի, Արամ Վարդանեան, ուրիշ մէկը չէ եթէ ոչ իմ հայրս, հինգ տարի է լուր մը չունէի : Հազիւ 12 տարեկան կայի ես, երբ գիշերով ձերբակալեցին հայրս, ու տարին մեզ անյայտ ճամբաներէ : Այն յոյսն ունէի թէ օր մը դայն տեսնելու բախտը կ'ունենամ, սակայն, աւա՛ղ, ան ալ ինկեր է բարբարոս Թուրքերու զնդակովը :

— Ես չարունակեց Արութ Աբար, չեմ գիտեր թէ ինչպէս ողջ մնացեր եմ, գիտեմ միայն, որ դիակներու տակ անչնչացած՝ պառկեր էի : Մութը իջնելուն՝ Թուրքերը հեռացան, կարծելով որ մենք մեռած ենք : Ողջ մնացողներս ձայն տուինք իրարու, հաւաքուեցանք ծառի մը տակ, պահ մը սպասելէ յետոյ՝ բարձրացանք լեռները : Իսկ այսօր ողջ ենք, վատք ամենակալին, ողջ է նաեւ այն Թուրքը, որ մեզ կոտորելու հրամանը արձակեց... Եւ կ'սպրի մեր քթին տակ :

— Ո՞վ է, ո՞վ էր, ձայնեցին ներկաները միարեան :

Ալի Բէշիտ կը կոչուի :

— Ալի Բէշի՛տ, մտածեց Վարդան ինքնիրեն, ա՛ — դա՛ս է, աղատարարս : Ա՛յն որ զինքն կարաւանի մէջէն աղատած բերած էր, իսկ հիմա ...

Վարդան չկրցաւ չարունակել, կոկորդը խեղդուեցաւ կարծես, արտակարգ յեղաշրջում մը զգաց, հօրը ստուերը կենդանացաւ աչքերուն ու երեւակայութեան հորիզոնին վրայ, իր բարի ու այնքա՛ն քաղցր ժպիտով : Ալի Բէշիտ քարդարա՛ր, Հայու դահիճ, — չէ՛, չէ՛,

Վարդան ալլեւս չէր կրնար հանդուրժել այդ անողոք իրականութեան, մանաւանդ որ իր հայրն ալ սպան — նուած էր նոյն դարչելի ու բարբարոս մարդու ձեռքե — րովը, կամ արձակած հրամանովը :

Ալլեւս ի՞նչ սրտով պիտի ծառայէր այդ Հայու ա — րիւնով չաղախուած արարածին քով: Վարդան աչքերը բացաւ, տեսաւ մերկ իրականութիւնը: Գիտցաւ հիմա թէ ո՞վ է Ալի Րէշիտ: Մտածեց, խոկաց ծանր ու մտա — ւիկիչ խոհերով, ոտքի ելաւ, պատրաստուեցաւ տուն երթալու: — Գնա՛, ըսաւ Արութ Աբար, բայց պահ մը վերջ կը սպասեմ քեզի:

Վարդան մտածկոտ քայլերով դուրս եկաւ ախոռ սաքուէն, դնաց շիտակ տուն, ներս մտաւ, բայց չփոթ ու վրդով ելաւ դարձեալ դուրս, գիշերուան խոր մթու — թեան մէջ: Կը քալէր, զայրոյթէ, ատելութենէ քշուած: Ուղեղը կը ճնշուէր աղօրիքի քարին տակ առնուած ցո — րենի հատիկներուն պէս: Հաղար ու մէկ խոհեր սկսան թեւածիլ իր երեւակայութեան հորիզոնին վրայ: Մութ ու մռա՛յլ երկինք: Ներսը՝ փոթորիկ եւ հոգեկան ալե — կոծութիւն: Պէտք է վերցնել մէջտեղէն այդ հրէշը, մրմնջեց Վարդան ինքնաբերաբար, եւ անցնիլ արտա — սահման: Կեցաւ պահ մը բնութեան արձակ զրկին մէջ, խորխտ ու յաղթապանծ, հայեացքը ուղղած Ալի Րէշի — տի բնակարանին, սպառնալիքներու տարափ մը տեղաց անոր հասցէին: Ոտքի ելաւ ու շիտակ Արութ Աբօր քով դնաց: Կէս գիշերը անցած էր, երբ տունէն ներս մտաւ: Արութ Աբար, նստած սեղանի առջեւ, համբիշի ու — լունքները քաշելով կ'աշխատէր կերսով մը քունը փախցնել:

— Հօրս չղթայակապ վիճակը աչքերուս առջեւն է.

դեռ, մահուան անդունդին եզերքը, անոր ուրուականը
դիւս կը հալածէ, յարեց Վարդան, ալ եւս կեանքը ան —
տանկէ կը դառնայ ինձ համար, սիրելի Արութ Արար :
Մանաւանդ անմեղ Հայերու արեամբ յղիացած տմարդի
արարածի մը յարկին տակ :

Երկար առենէ ի վեր կը թափառէի լեռներու եւ
զանաւորու մէջ, որպէսզի դառնացած սիրտս ամոքէի,
սփոփէի, սահայն ի դուր : . . . որոշեցի սպաննել այդ
զարշէլի Բէշիտը, եւ հեռանալ արտասահման, միայն
թէ միջոցներ կը պահսին :

— Արդէն այդ մասին խորհրդակցելու համար էր որ
ձեզի սպասեցի, յարեց Արութ Արար, աշխոյժ ու ո —
ղեւորուած երեւոյթով մը : Երէկ քաղաք դացած էի,
արժանահաւատ աղբիւրէ լսեցի, որ Հայաստանի հան-
րապետութիւն է հռչակուեր, թուրք թերթերն ալ դրած
եւ հաստատած են այս պարագան : Ես բազմաթիւ Տէր-
սիմցի ծանօթ Գիւրաքեր ունիմ, որոնք կը խոստանան
մեզ ապահով կերպով մը Կովկաս մտցնել : Ուրեմն, կը
մնայ առիթը օգտագործել :

Այլ Բէշիտ պէկը ամէն ուրրաթ քաղաք կ'երթայ՝
աղօթելու համար եւ իրկունները ուշ կը վերադառնայ :
Արդ, ես վաղը իրիկուն, վերջալոյսէն յետոյ, կ'իջնեմ
Կարսի Կողի ձորը եւ հոն թաղնուած կը սպասեմ ձեզի :
Դուն իբր թէ պէկը զիմաւորելու համար մինչեւ մեր ո-
րոշած վայրը կուգաս՝ անշուշտ ներքնապէս զինուած :
Ես քեզի կուտամ երկսայրի կեռ դաշոյն մը : Առանց մէ-
կէ մը նշմարուելու, կ'անցնիս գեղին հարաւ — արեւել-
եան չրջանէն, կը մտնես Խարախիայի կիրճը՝ անկէ մեր
նշանակած վայրը գալու :

Վարդան երկիւղածութեամբ մտիկ կ'ընէր Արութ

Աբօր խօսքերը, որոնք վճիտ աղբիւրի մը պէս կը հոսէին առուին մէջէն:

Վարդանի երեւակայութիւնը չափեց բացատրուած վայրերը, անցաւ թաքուն ու դաղտադողի մերթ շնչառ ու յողնաբեկ, մերթ վրէժի ու դայրոյթի արդար դժացումով զրահուած: Եւ իրարմէ բաժնուեցան երկու Հայերը:

Անցան չարաթներ: Վարդան հետզհետէ մեկա՝ մաղձոտ վիճակ մը կ'առնէր, անոր քունն ու հանդիստ կեանքը խանդարուած էին այլեւս, կարելի էր նախկին վիճակը վերահաստատել: Յաճախ կը մենախօսէր, ջղային շարժումներ կ'արձակէր, այնպէս որ բոլորովին հողեւիտիւսուած երեւոյթ մը զգացած էր: Վրէժ, այո, թափուած բոլոր արիւններուն համար, վրէժ, այն դահլիճ ու մարդակեր ոսոխէն, Բէշլիաէն, որուն յարկին տակ երկար տտեն կը ծառայէր, Վարդան այլեւս յանձնուած էր սրբազան նուիրումի թափին:

— «Ո՛վ հայր, հրճուէ անյայտ հողակոյտիդ մէջ, խայտա՛, այսօր Հայոց անկախութեան արշալոյսն է ցաթեր, Հայաստանն անկա՛խ է հռչակուեր: Յնժա՛ եւ դուն հայրդ իմ նահատակ, այսօր քու դահլիճիդ կենաց վերջալոյսի օրերն են...

Ոտքի ելաւ, դաշոյնը պահեց շարվարի մէջ, վեր՝ ջալոյսի ցուքերէն առաջ ճամբայ ինկաւ Աբութ Աբօր որոշած վայրէն դէպի Կարմիր Կողի ձորը իրեն միանալու: Գիշերուան մութը չուտով վրայ հասաւ, Վարդան կը քալէր ձորերու եւ մացառներու մէջէն, չունչը բռնած, կը զգուշանար ամենափոքր շշուկէն իսկ: Երբ մօտեցաւ կարմիր կողին, սաստիկ ծարաւէն կոկորդը

ցամքած էր արդէն, լորձունքն անդամ քիմքին էր փակած: Կանգ առաւ պահ մը, իջաւ ձորամէջէն, ծռեցաւ դուլալ ու պաղ ջուրին վրայ ու կուշտ մը խմելով՝ յողնած մարմինը դովացուց պահ մը: Զայն մը առաւ, փուշերու եւ տերեւներու խարչափում մը զգալի եղաւ իր մօտ, կասկած մը անցաւ սրտէն, — Թուրքերն են արդեօք որ զիս կը հետապնդեն: Ոտքի ելաւ, նայեցաւ չորս կողմը, նոյն պահուն միայն յիշեց որ Արութ Արարն ըլլալու էր:

— Վախցա՞ր, Վարդան, նկատել տուաւ Արութ Արար անոյշ ժպիտով մը:

— Ոչ թէ վախցայ, այլ կասկածեցայ թուրքերէն, որ չըլլայ թէ զիս հետապնդեն: Բայց ինչո՞ւ կ'ուշանայ Բէշիտ պէկը:

— Ո՛ւր որ ալ ըլլայ, անպատճառ պիտի գայ այսօր, Արութ Արար, անոր մահուան վայրկեանը եկած է այլ եւս: Ա՛խ չես գիտեր թէ որքա՛ն տառապեցայ, անքուն գիշերներ լուսուցի այն օրէն ի վեր, երբ խմացայ որ այդ հրէշն է եղեր հօրս մահուան պատճառը, իսկ հիմա ես պիտի ըլլամ անոր հողէսու հրեշտակը:

— Սո՛ւս, ոտքի ձայն կուգայ, ընդհատեց Արութ Արար:

Արութ Արար իջաւ ձորին մէջ ու թաղնուեցաւ աննըշմարելի տեղ մը:

Վարդան մօտեցաւ ճամբու եզերքին ու սպտրաստ՝ զիրք բռնեց: Զիաւորը հանդարտ, աներկիւղ կուգար եւ ոչ մէկ կասկած կ'անցնէր սիրտէն, ընդհակառակն՝ կ'ուզէր աւելի կամաց ու յամեցող քայլերով երթալ, վայելելու համար երեկոյեան զով ու անոյշ կենսապարգեւ օդը:

— Էֆէնտի, նկատել տուաւ Վարդան, — վայրկեան մը եթէ կարելի է, ու աճապարեց ձիաւորին առջեւ անցնիլ, սակայն Ալի Ռէշիտ պէկ կուահելով իր դլխուն դալիքը, ուղեց ձին մտրակել եւ օծիքը աղատել հաւանական վտանդէն: Նոյն պահուն, քիչ մը վարը, Արութ Աբարն էր որ մահառիթ զէնքը կը պայթեցնէր: Ձին խրտչելով ու վախնալով հրացանի ձայնէն, սկսաւ ետ դառնալ, Ալի Ռէշիտ արդէն սարսափած ոչ մէկ միջոց ունէր փրկութեան: Ձին ուղեց բլուրն ի վեր ելլել, Վարդան հասաւ խիոյն ու խոյանալով պէկին վրայ դաշոյնի առաջին հարուածը իջեցուց անոր աղդրին: Վիրաւորը վար ինկաւ: Ձին սկսաւ փախչիլ: Արութ Աբար հետապնդեց ու բռնեց: — Վարդանն եմ ես, դուաց Վարդան դաշոյնը Ռէշիտի կուրծքին ուղղելով, ճանչցի՛ր, քու ծառադ:

Արութ Աբար հասաւ ծերացած առիւծի նման ու ձայն տուաւ խրոխտարար.

— Հէ՛, կը յիշես, չէ, մահուան ձորը, երբ մեզ կարգաւ չարած հրացանազարկ ընելու որոշում կուտայիր: Ահա այն չղթայակապ մարդուն տղան, Վարդանն է, որ իր հօրը վրէժը կը լուծէ...

Ու դաշոյնի հարուածները իրարու վրայ անոր սիրտին խրելով Վարդան, դայն տապալեց գետին դիտապաստ:

— Արութ Աբար, վարձքդ կատար, — խօսեցաւ Վարդան դաշոյնի վրայի արիւնը լիղկելով:

Արութ Աբար համբուրելով Վարդանի ճակատը, ըսաւ.

— Քանի քեզի պէս հայորդիներ ունի այս աղդը, չի մեռնիր:

ԼԵՒՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ

ՄԱՄԲՐԷ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Գիւղացիի գաւակ, բայց ծնած է 1904ին, Արաբկիր,
ուր ստացած է իր նախնական կրթութիւնը:

Տարագրութեան ժամանակ ազատուելով մահուան
նիւթաներէն՝ կը մտնէ ծառայութեան Թուրքերու քով,

հինգ տարի: Արտագաղթի տարին կը հասնի Ֆրանսա:
« Յառաջ »ի ծանօթացած է 1926 թուականներուն: Եւ
առաջին առթիւ տուած է պատկերներ գիւղական կեան-
քէ: Աշխատակցած է նաեւ «Մեղու» երգիծաբերքին
Մէրինա ծածկամունով:

Ունի երկու վէպեր «Լերան Տղան» եւ «Յեղափոխա-
կանները»:

Լուսանկարիչ է: Կ'ապրի Լիոն:

« ՈՒՐԻՇԻ ԳԵՂԻՆ ԵՍ ԱՂՋԻԿ ԶԵՄ ՏԱՐ »

(Պատմումաժ)

Այդ օր մեր մամիկ Եղսա քուրուկը, քաղքէն նոր
գնած կապոյտ գողնոցը, մէջքին էր կապած, նա այն —
պէս ուրախ, եւ աշխատասէր առաւօտ կանուխ, բոլորէն
առաջ ոտքի էր կանգնած :

Հաւերն ալ կարծես խօսքը մէկ ըրած, մեծով պըղ-
տիկով — աքաղաղներով, Եղսա մամիկին չուրջն էին
պատած :

Նա այնպէս սրտնեղ այնպէս բարկացոտ, երեւոյթ
կ'առնէր երբ որ հաւերը, ասանկ իր չուրջը կը կրկոա-
յին :

— Բարեւ քեզ Եղսա, բարեւ աղջի դուն, գետին
մտնալիք, դու քնանալը, հանդստութիւնը քնաւ չե՞ս
գիտեր, օրուան ո՞ր ժամուն օրուան ո՞ր պահուն, որ քեզ
հանդիպիմ անպայման դործով, մ'ըրաղած կ'ըլլաս :
Ձայնեց դիմացի ու իր դրացի մէկ պատուհանէն, խա-
թուն Մաննիկը :

Եղսա մամիկը ձայն ձուն չի հանեց, կռնակը դար-
ձուց, որպէս թէ իրեն ուղղուած չ'ըլլային Մաննիկ խա-
թունին ըսած խօսքերը, զնաց ծռեցաւ գետինէն վեր —
ցուց ինկած աւելը, եւ աճապարող երեւոյթով մը
սկսաւ աւելել, մաքրել ու կարգի դնել ամէն ինչ :

— Քեզի է խօսքս, քեզի է քեզի, չորնալիք կնիկ,
ինծի պէս տարիքդ առած ու նստած, Աշխարհի գործը

(*) Այս պատմումաժը ծայրէ ի ծայր կազմուած է
հիմգ հիմգ վանկերու չափաբերութեամբ մը :

դո՞ւն պիտ' հատցնես, որ դու գիշերը ցորեկին խառ-
նած, առանց դադարի առանց հանգիստի կ'ուզես աչ-
խատիլ, ոչ դուն ոչ ալ ես կրնանք հատցնել Աշխարհի
դործը:

Եղսա մամիկը ութսուն հատ դարուն տեսած անցու-
ցած, իր համեստ խոնարհ հասկացողութեամբ կեանքի
մէջ եկուած, չարքն ու բարին տեսած անցուցած, աղին
ու լեղին քամած կնիկ էր, եւ ունէր յաղթ կազմ, եռանդ
ժրութիւն, եւ աշխատանքի մեծ աշխուժութիւն, ան-
դործ ու անհոգ նստիլ չէր գիտեր, կ'ուզէր աշխատիլ,
կ'ուզէր դործով մը ժամանակ վատնել:

Մաննիկ խաթունը անվերջ կը խօսէր, ու նեղացու-
ցիչ հարցում խօսքերու տարալիներու տակ, կ'ուզէր
մամիկին միտքը քրքրել ու բարկացնել:

— Հա Եղսա Եղսա, չորնալիք Եղսա, դետինին տա-
կը անցնիս դու կնիկ, քիչ մը հանգիստ առ, կեցիր ու
չունչ առ:

Եղսա մամիկը գլուխը դարձուց, ճերմակ մազերը
խառն ու խոխ երեսին թափուած, սրտնեղ նայուածք
մը ուղղեց Մաննիկին, ու բարկանալով սկսաւ խօսիլ:

— Քա Մաննիկ դուն ալ ատեն կ'ըլլայ որ, ժամեր
օրերով բերան չես բանար, երբեմն ալ ասանկ սրտի նե-
ղութեան մէկ պարապայիս, անդործ ու անհոգ նստած
տունիդ մէջ, կ'ուզես իմ ըրած դործս խանդարել, քիչ
մը պապանձիր, չըլլալիք քեզի, գոցէ չորնալիք աղտոտ
բերանդ:

Երկու դրացի եւ մէկ տարիքի մեր մամիկները ի-
րարու առանց վիշտ պատճառելու չատ տնդամ նման
անմեղ խօսքերով կը կատակէին:

Օրը կիրակի եւ Համբարձումի տօնը ըլլալուն Եղսա

մամիկը կ'ուզէր ամէն ինչ կարգի մէջ դնել, դեռ չա՛տ չա՛տ գործեր ունէր ընելիք: Արեւը չեւած գործին մեծ մասը պէտք է կատարուէր: Կը դառնար արագ տունին չորս կողմը, անջին թէ ձախին գործ մը կը տեսնէր, գործ մը կը գտնէր:

Այդ պահուն յանկարծ եկեղեցիի դանդաղի ձայնը հասաւ ականջին, տա՛նկ տա՛նկ տա՛նկ տա՛նկ տա՛նկ, կը հնչէր անվերջ խօլ հնչիւններով:

Մամիկը քունէն արթնցողի պէս շուտ ուշքի եկաւ, քակեց գոգնոցը, ցան ցրիւ եկած մաղերը շտկեց ու խաչակնքեց, կօշիկներն արագ կերպով մը հագաւ, ու տունէն շտապ կերպով դուրս գալով, եկեղեցիի ոլոր ու մոլոր ճամբու երկայնքէն սկսաւ քալել, Սուրբ Պատարագի պահերէն առաջ եկեղեցիի դուռէն ներս մտած պէտք էր ըլլար նա, առանց աղօթքի եւ պատարագի չէր կարող մնալ, ջերմ եւ եռանդուն հաւատացեալ էր:

Մամիկը ունէր թոռնիկ մը սիրուն, տարիքը դա՛րուն, շատ մեկամաղձոտ աղջիկ մըն էր նա, հասակը միջակ, քալուածքը արագ, ու ճորճրալէն, վարդագոյն կարմիր գոգնոցը մէջքին, թախիժ աչքերով մամիկին քովը գնաց կանգ առաւ:

Եղսա մամիկը եկեղեցիէն նոր վերադարձած, թոռնիկին տխուր ձեւը տեսնելով շատ ալլալլեցաւ: Հարցումներ անվերջ:

— Ի՞նչ ունիս ըսէ, աղջիկս ըսէ, մամիկդ քեզի թող մատաղ ըլլայ, իմ հոգուս տունը, ի՞նչ ունիս ի՞նչ ի՞նչ:

Գեղանի թոռը գլուխը ծռեց կաս կարմիր կտրած, երկու աչքերը թրջեցան յանկարծ:

— Խօսէ իմ ձագս, խօսէ եւ քեզի թող մատաղ ըլ —

շամ, ի՞նչ ցաւ հոգ ունիս, ըսաւ սրտնեղած ոտքի ելլելով: Մօտեցաւ քովը, աչքերէն վազող արցունքը սրբեց ու նորէն հարցուց :

— Ինչո՞ւ տօն օրով այսպէս տխուր ես:

Մինչեւ այդ պահուն աչքերը գետին որոշ կէտի մը յառած կը սպասէր, կամաց մը վերցուց ու պաղատաւ — դին եղանակով մը մեծ մօր նայելով:

— Մայրիկս այսօր ըսաւ որ քիչ մը հազուիմ զարդարուիմ, դրացի գիւղէն հիւր պիտ' դայ եղեր...

— Դիմացի գիւղէն հիւր պիտ' դայ եղեր, կրկնեց մամիկը:

— Ըսաւ որ այսօր եկող հիւրերը ուրիշ տեսակ են...

— Հա՛ հա՛ հա՛ հա՛ հա՛, կեղծ ժպիտով մը խնդաց մամիկը. «Եւ գիտեմ գիտեմ, անցեալ օր ինծի բաներ մը ըսին, ըսին թէ տղան տուն, տեղ, դորձ կալուած չատ ունի եղեր, հարուստ է եղեր. չեմ գիտեր հայր մայր, քոյր եւ եղբայրներ եւ աղգականներ չատ ունի եղեր: Այսօր լսեցի գացի ուրիշ տեղ հարց ու փորձ ըրի, աղ — ջիկս ես քեզ այդ տղուն չեմ տար. չատ անկիրթ անխելք տղայ մըն է եղեր, անոնց դրամն ալ տուն տեղերնին ալ գլուխնին անցնի, ես քեզ ուրիշի գեղին չեմ ի տար:

Եղսա մամիկը մի թռռնիկ ունէր, միայն մէկ հատիկ — մէկ աղջիկ զաւակ: Հազար մէկ տեսակ դուրդուրանքներով ու նազանքներով նա այդ տարիքին բերած հասցուցած, հիմա խենթեցա՞ւ որ այդպէս անխելք ու անկիրթ տղու իր աղջիկը տար:

Աղջիկ ուզելու լուրը գրեթէ ամէն կողմ լսուած. տարածաշնուած, եւ օրուան միակ խօսքի նիւթ դարձած, ամէն ոք իրեն խելքին համեմատ կարծիք կը յայտնէր:

Աղջիկը կուտան: Չեմ կարծեր որ տան:

Աղջիկը չառնեւր. ոմանք ալ՝ սիրով կ'առնէ կ'ըսէին :
Հայրը եւ մայրը խօսք տալէ վերջը աղջիկին խօսքը
ի՞նչ արժէք ունի :

Հաղա Տիրա՞նը, ի՞նչ պիտի ըսէ. ի՞նչ պիտի ընէ :
Թէ քաջ տղայ է աղջիկը կ'առնէ ու տեղ մը կ'երթայ :

Չէ այդպէս չըլլար, վերջապէս գեղի աղջիկ տղայ
են, ուրիշ բան խորհինք, ըսին իրարու քով քով հաւաք-
ուած քանի մը տղայ, որոնք Տիրանի ընկերներն էին :

— Ի՞նչ կրնանք ընել, հարցուց իրենցմէ մէկը միւ-
սին :

— Ինչ կրնանք ընե՞լ, ծօ՛ւ եթէ մենք կամք ու խօսք
մէկ ընենք, մենք այդ աղջիկը ուրիշ տեղ չենք տար :
Թող երթան ուրիշ գեղերէ աղջիկ փնտռեն առնեն :

Տղաքը բոլոր խորհրդակցեցան. կէսօրուան համար-
ժամադրուեցան, եւ եռանդալին գործի լծուեցան :

Մինչ միւս կողմէ օրուան հիւրերը եկած ու բազ -
մած էին մեր Եղսա մամիկենց տունը. պատշաճ խօսքե-
րով ջերմիկ մթնոլորտ մըն ալ ստեղծած :

Կարապետ աղա, այս էր աղջկան հօրը անունը ,
կանչած էր իր մօտ աղգականները բարեկամներն ու դը-
րացիները : Գիւղի քահանան բաղմած սենեակի վերի-
անկիւնը, աջին ու ձախին տեղ էին բռնած դրացի գիւղի-
խնամիները, վերջապէս գիւղի բոլոր աչքառու ճանչ -
ցուած մարդիկ :

Օղին ու գինին, զանազան տեսակ աղանդեր անվերջ
չըջան կ'ընէին մէկէն միւսը : Հատ մըն ալ, հատ մը ,
դաւաթներն անվերջ իրարու կենաց կը պարպուէին :

Կարապետ աղա մանուկ տղու պէս կատակներ կ'ը-
նէր բոլորին հետը. կը խնդար մէկին. ու ձեռքի անմեղ
չարժուաներ կ'ընէր երբ յանկարծակի դառնար միւսին ,

մէկ աղջիկ ունէր որ այդ օրն ահա պիտի նշանէր, այդ օրը եթէ ինք ուրախ չըլլար հապա ո՞վ ըլլար :

Եղստ մամիկը ուրիշ սենեակ մը, թոռնիկը քովը առած կը խօսէր, խրատներ կուտար, կ'ըսէր, — աղջիկըս, բնաւ չը վախնաս, բնաւ չը քաշուիս, երբ քեզի կանչեն եւ նշանտուքի մատնին տալ ուզեն, չեմ առներ ըսէ, չեմ ուզեր ըսէ, հեռացիր շուտ մը սենեակէն ելիւր :

Մամիկը անվերջ այսպէս խրատներ տալու վրայ էր, երբ մէկէն յանկարծ դուռը բացուեցաւ. եւ դրան չէմքին, Ժպիտը շրթին, Կարապետ աղա մէկէն երեւցաւ :

Մամիկն աչքերը թոռնիկին ուղղած անյայտ ալ — նարկով քաջութեան վերջին ճիգ մը տալ փորձեց. մինչ այս վերջինը դեղնած ու վախկոտ երեւոյթով մը կարծես կը դողար :

Կարապետ աղա խրոխտ ձայնով մը սկսաւ խօսիլ :
— Եկուր աղջիկս, եկուր քեզ տեսնեմ, մեզ համար այսօր ուրախանալու, զուարճանալու, խնդալ խաղալու օր մըն է, եկուր, եկուր վեր երթանք. սենեակը ամբողջ բարեկամներով ազգականներով լեցուած եւ ուրախ քեզի կը սպասեն...

Փաղաքշական այս բառերէն վերջ հայրը աղջկան քովը կանդնելով, մեղմ Ժպիտով մը սկսաւ անոր դուռը շոյել :

Մամիկը ինքնին սենեակին շուրջը քանի մը շրջան ըրաւ ու կեցաւ, շուարած էր ան, ի՞նչ էր ըրածը ինքն ալ չէր գիտեր :

Մինչ հայրը աղջկան թեւը մտնելով, դանդաղ քայլերով առաւ ու քովի սենեակը տարաւ, պատուիրեց նոյն մեղմ խաղաղ Ժպիտով սուրճի, օղիի սպասար —

կութեան ո եւ է պահուն ուրախ ձեւանալ հիւրերուն առջեւ :

— Աղջիկս, տղան տուն տեղ եւ հասակ, չէնքով չնորհքով մեծցած տղայ է, ատոր պէս տղուն հետ ապրող աղջիկ, բախտաւոր կ'ըլլայ, երջանիկ կ'ըլլայ :

— Ձէ հայրիկ չէ՛ չէ՛ ես այդպէս տղայ չեմ ուզեր առնել, ոչ սենեակ կուգամ, ոչ նշանտուքի մատանին կ'ուզեմ, ըսաւ աղջիկը քիչ մը երկչոտած :

— Ի՞նչ, ըսաւ հայրը բարկացոտ կերպով, խեղճ ես թէ յիմար, դուն այդպէս դիրքով, չէնքով չնորհքով տղայ ես դտեր դեռ խօսք ալ կ'ընես :

— Ձէ՛ չէ՛ չեմ ուզեր :

— Սո՛ւս, պոռաց վրան, դէմքով մը դաժան : Ես եմ այս տունին տէր տիրականը ու ղեկավարը, իմ խօսքս խօսք է, քեզ այդ տղուն ես յարմար եմ տեսած, լմընցաւ զնաց, ուրիշ ոչ մէկ խօսք :

Եղսա մամիկը դուռը կամաց մը բացաւ ներս մտաւ, ու տղուն կողմը դառնալով ըսաւ :

— Ես իմ աղջիկս ուրիշ տեղ չեմ տար, ուրիշ դեղ չեմ տար, եթէ հարուստ են թող հարուստի ալ աղջիկ փնտռեն, ուրիշի գեղին ես աղջիկ չեմ տար, ես աղջիկ չեմ տար :

— Այսպէս գործերու խելքդ չի հասնիր, ըսաւ Կարապետ աղա իր մօրը, անոնք մեղի պէս ընտանիքէ դան եւ աղջիկ ուզեն, ու մենք ալ չը տա՞նք, երբ նշանելու ես հաւանութիւն եւ խօսք եմ տուեր, իմ խօսքս ալ խօսք է ...

Մօր եւ տղու մէջ բանովէ՛ մը մեծ ծայր տուաւ յանկարծ :

— Աղջիկը իմս է, ես կը խառնուիմ :

— Ես եմ մեծցուցեր ու հոգը տարեր, եթէ դուն հայրն ես, ես ալ մեծ մայրն եմ, ես իմ աղջիկս ուրիշ գեղ չեմ տար :

— Հիմա կը տեսնենք թէ աղջիկ տալը եւ կամ չը տալը իմ կամքէն թէ քու կամքէն կախեալ է :

Ու յանկարծ աղջկան կողմը դառնալով կէս սպառնական ձեւով հրամայեց իրեն հետեւիլ :

Աղջիկը լուռ մունչ ու գլուխը կախ հնազանդեցաւ : Ելան սանդուխի աստիճաններէն կամաց կամաց վեր, մտան սենեակ մը : Կարապետ աղա փորձեց աղջկան գէթ վերջին անգամ կամքը հասկնալ, ու զայն խրատել կամ խրախուսել :

— Դուն այդ մեծ մօրդ ականջ մի կախեր, ան իր տարիքը առած ու նստած, ոչ չարը գիտէ եւ ոչ ալ բարին, ես քեզի համար կը կարծեմ որ չար բաներ կամենամ :

Աղջիկն այդ պահուն մօայլ դէմք մ'առած գլուխն էր կախած, սկսաւ խորհիլ, յայտնի էր որ ան հոգեկան ծանր տապնապի մէջ էր :

Չպատասխանեց, երեսը դարձուց, աչքերէն վա - զող արցունքը սրբեց : Կարծես այդ պահուն Տիրանը դէ - մը ստուերի նման եկած կանդառած, ձեռքը երկարած իրեն կը կանչէր :

Կարապետ աղա ձեռքը պէտքերուն՝ փպիտով մը ու - րախ սենեակը մտաւ, եւ հիւրերուն քով տեղը գրաւեց :

Ներկաներուն մէջ ամէնէն զուարթ, կատակախօսը դիւղի ալեւոր ծեր քահանան էր, ան ունէր երկայն մօ - րուք մը ճերմակ, մաքուր յարդարուած, որ իր մեծ դէմքին ու լայն ճակատին աղղեցիկ մէկու ձեւ մըն էր տուած :

Ահբերը մէկէն ուրախութենէն քիչ մը խոշորցան ,
ժպտա մը ինկաւ չրթներուն վրայ երբ դրան վրայ տունի
աղջկան մուտքը նշմարեց : Ու հաղ մը կեղծեց , ոտքերը
ծալլեց ու նստած տեղէն քիչ մը շարժուելով իր ձեւը
փոխեց :

Ներկայ գտնուող հանդիսականներ անմիջապէս ահ —
նարկներ ուղղեցին դէպի աղջկան կողմը :

Աղջիկը կարմիր ճերմակ դոյն փոխեց , սարսուռով
մը ամբողջ մարմինը զողաց , ու կեցած տեղը մնաց քա-
րացած : Ձեռքը բռնած էր պնակ մը խոշոր , դաւաթներ
աղուոր կարգով շարած էր պնակին վրայ , որոնց մէջը
լիք քանի մը տեսակ լեցուած ըմպելիք : Մէկ կամ եր —
կու քայլ հաղիւ թէ նետած , սենեակը ամբողջ բնակիչ-
ներով , կարասներով , ու չորս պատերը կարծես սկսան
չուրջը պարպարել , հաւաքեց ոյժն ու յիշողութիւնը որ-
քան որ կրնար , վերջին ճիգ մ'ըրաւ ինքզինք գտնել եւ
սթափել , բայց չկարողացաւ , հաղիւ թէ քայլը դէպ ա-
ռաջ նետած , դլորեցաւ ցած , մարմինով ամբողջ գետինն
էր փռուած :

Ամէն ոք ոտքի վրայ էր կեցած : Ի՞նչ եղաւ յան —
կարծ , իրարու այսպէս կը հարցնէին բոլորն զարմա —
ցած :

Բան չը կայ , չը կայ , ըսելով ելաւ առաջ նետուե —
ցաւ դիւղի քահանան , աղջիկը պառկած տեղէն վեր
վերցուց , ու հօրն օղնութեամբ առաւ ու տարաւ քովի
սենեակը :

— Շուտ — չուտ քիչ մը ջուր :

Նախազգացումը մամիկին կարծես բան մ'ըսած
ըլլար , արագ քայլերով դէպի վեր վաղեց , տեսաւ թոռ-

նուհին ամբողջ հասակով դետին երկարած : Նա նուազած էր :

— Հաւնեցա՞ր հիմա ըրած թողածիդ, պոռաց մա՜միկը դառնալով աղուն, ու լալահառաչ խոյացաւ վրան, վերցուց գետինէն ու բազուկներուն մէջը առնելով անկիւն մը նստաւ :

Սենեակն հաւաքուող օրուան հիւրերը իրարու անվերջ հարցումներ խօսքեր : Ի՞նչ եղաւ ի՞նչ ի՞նչ, աղջըկան այսպէս :

Վախնալու ի՞նչ կայ, բնաւ բան չկայ, ըսաւ քա՜հանան, ձեռքը մօրուքին, ժպիտը չըթին, երբ դանդաղօրէն դուռէն ներս մտաւ :

Ասանկ փորձանքներ, է՛հ մարդկութիւն է . վաղն ալ թերեւ ինծի ու քեզի կրնան պատահիլ, աղջկան յանկարծ դուռն է դարձեր...

Այդ օրէն ի վեր մօտաւորապէս չորս կամ հինգ ամիս սահեր անցեր էր, Կարապետ աղա առանց իր աղջկան, առանց իր մօրը վերջին խօսքն առած, կատա՜րած էր իր տուած խոստումը : Իմ խօսքս խօսք է, երբ որ խօսք տուի լմնցաւ դնաց : Այսպէս էր ըսած ան ժամանակին :

Խնամիները ամէն կիրակի, անոյշ խօսքերով, աղուոր գեղեցիկ ծրագիրներով այցելութիւններ, եւ հարսանեկան պատրաստութեան խօսքեր կ'ընէին, է՛հ — մօտ է, մօտ է — Զատիկէն վերջը Տէրն ողորմած է...

Խնամիներու մեկնումէն վերջը Կարապետ աղա կարծես կիսով մը գինովցած ըլլար, կը խնդար աղ -

ջկան մօրը եւ կնկան, կեղծ կատակներով կ'ուզէր մանաւանդ աղջկան կոտորած սիրտը դրաւել:

Իսկ այս վերջինը ամէն անգամին տրտում ու տըխուր, օրէ օր վրան նիհարութիւն մը երեւան կ'ուզար:

Երիտասրդ է, սիրահրուած է իր նշանածին՝ կը կարծէր հայրը, ու բան չէր ըսեր:

Եկաւ Զատիկը. Զատիկէն վերջը ամիս մ'ալ անցաւ, դարնան լաւ օրեր, եւ կանանչութիւն, եւ ծաղիկ արեւ:

Եւ այդ օրերուն խնամիները մեծ հարսանեկան պատրաստութեան մէջ էին ինկած, օր, ժամ որոշած, եւ ամէն չորս կողմ հրաւէր ուղղած:

Կարապետ աղա կ'ուզէր աղջկան հարսնիքը ընել շատ վայել կերպով, մէկ աղջիկ ունէր, պէտք էր այդ օրը ապրէր վայելէր, քէՖ ընէր, քէՖ քէՖ:

Տիրանի հանդէպ անկեղծ համարուող տղաքը բոլոր, թիւով չորս հոգի, հարսնիքի տօնէն երկու օր առաջ մէկ տեղ հաւաքուած կը խօսակցէին: Տիրանը սիրկար սիկարի վրայ կը ծխէր անվերջ ու ջղայնացած երեւոյթով մը ման կ'ուզար չորս դին իր ընկերներուն:

— Ծո՛, դուք այս դործը ինծի ձգեցէք, ամէն ինչ խօսուած պատրաստուած, ամէն բան կարգին ու կանոնին է, ուրիշ ճար չկայ, աղջիկը պէտք է փախցնենք տանինք:

— Պէտք է փախցնենք, ձայն տուին յանկարծ բոլորը մէկէն:

Եւ այդ երեկոյ բոլորը մէկտեղ դացին ու զիւղին

բաւական տարէց կնոջ մը դուռը զարկին ճերս մտան :

— Բարեւ քեզ իննէ :

— Աստծու բարին , պատասխանեց նա քիչ մը զարմացած . խէր ըլլայ տղաք , ի՞նչ կայ , ի՞նչ , ըսաւ :

— Իննէ , եկեր ենք դործի մը համար .

— Եթէ իմ ձեռքէս դալիք դործ մըն է , պէտք եղածը ես , ձեզ չեմ խնայեր :

— Եկուր սանկ նստէ , ըսաւ տղոցմէն մէկը մամի — կին թեւը մտնելով :

Ու բոլորը մէկ քով քովի նստան բոլորակ կազմած քիչ մըն ալ սեղմուած :

— Տէ՛ր ըսէք տեսնամ :

— Իննէ , պիտի երթաս Նտոյենք տունը .

— Նտոյենց տո՞ւնը :

— Հա պիտի երթաս Նտոյենց տունը :

— Նտոյենց տունը այս չաքաթներուն ՍողոմԳոմորի տեսարանին պէս մտնող ելլողին հաշիւը չկայ . դոր — ծերնին ամբողջ իրար խառնուած , տուններնին տակն ու վրայ է եղած :

— Ատոնց նայելու ժամանակը չէ , դուն պիտի եր — թաս ու պիտի դտնաս Եղսա քուրուկը , ու պիտի տանիս անկին մ'առանձին ու խօսիս հետը :

— Ի՞նչ պիտի խօսիմ :

— Գիտես որ անոնց տունը մէկ երկու օրէն հարս — նիք կայ :

— Ատանկ հարսնիքը գետինն վար անցնի :

— Ի՞նչ բանի համար այդպէս կը խօսիս :

— Խօսքը մէջերնիս , անանկ լսեցի որ այդ աղջիկը տղան չի սիրեր եւ չուզեր եղեր , ասոր չըլլալիք հայրը

կը տեսնա՞ս, աղջկան տեղը որ ես ըլլայի ինչեր կ'ընէի :

— Ինչ պիտ' ընէիր :

— Ինչ պիտ ընէի՞, զլուսս առնելով տեղ մը կ'երթայի :

Բոլորը մէկտեղ խնդալ սկսան :

— Գանք մեր խնդիրին, Եղսային քովը երթամ ի՞նչ ըսեմ :

— Եղսա քուրուկը անկիւն մը առած խօսքի կը բռնեա կը խօսիս հանդարտ պաղարիւն ձեւով, մինչեւ որ աչքդ թուան հանդիպի, միջոց մը խորհէ, իրեն հասկցուր ու այս ծալլուած թուղթին կտորը կամաց մ'իրեն տուր :

— Ի՞նչ կայ թուղթին մէջ :

— Թուղթին մէջ դադանի աղուոր դործեր կան :

Գադանի եւ աղուոր դործեր թուղթին մէջ...

Մամիկը քիչ մը խորհիլ սկսաւ ժպտերես ձեւով :

— Իննէ մենք քեզի հետ բացէն խօսինք, մենք այդ աղջիկը ուրիշ գեղ չենք տար :

— Հը՛, այդպէս ըսէք, ուրեմն ձեզմէ մէկն աղջկան վրան ա՞չք ունի, ըսաւ խնդալով :

— Հա՛ իննէ, գործը դուն մեզի ձգէ ...

Երեկոյ եղած մութը կոխած էր : Մամիկը իրեն տրուած պաշտօնը զլուս հանելու տենչով մը տարուած, չտապով գնաց Եղսա քուրուկենց դուռէն ներս մտաւ :

Սահեցաւ ժամ մը. ժամն եղաւ երկուք : Քիչ մը աւելի :

Անորոշութեան ու անձկութեան այդ պահերուն մէջ յանկարծ մամիկը քիչ մը խնդալով շեմէն ներս անցաւ :

Տղաքը ոտքի ելան կանգնեցան բոլորը մէկէն. բոլորի գէմքին բուռն նշաններ անհամբերութեան :

— Գործերնիդ կարգի կանոնի մէջ է, յարեց մամիկը . մինչեւ որ թուղթը աղջկան տուի հողիս բերանէս եկաւ դուրս ելաւ : Ուրախութիւնը շափ սահման չուներ, զիս ճամբեց մինչեւ փողոցի դուռը, ու ժպտումներս ետ վերադարձաւ :

Կեցցէ՛ մամիկը, կեցցէ՛ մեր էննէն, տղաքը այսպէս մէկէն պոռացին ուրախութեան մեծ յորդ պոռթկումով մը :

Առաւօտ եղաւ : Սարի կատարէն արեւն յաղթական իր մուտքը դործեց ու լոյսը փոեց աշխարհի վրայ : Եւ առաւօտեան ծագող լոյսին հետ յանկարծ չչուկ մը բոլորի բերնին :

— Նաոյենց թող փախեր գացեր է : Որո՞ւ հետ. որո՞ւ : Ալ կը հարցնե՞ս ... Ս

Հարսնիքի համար եկող հիւրերը ոմանք ապշեցան, ոմանք ալ կերպով մը ջղայնացան :

Ըլլալի՞ք բան է, ի՞նչ ամօթալի խայտառակութիւն... լուրը երթալով ծաւալ ստացաւ : Ու պատմութիւններ զանազան տեսակ : Ոմանք կ'ըսէին շատ լաւ է ըրեր . ոմանք հակառակ կարծիք ունէին : Ներկանեւրուն մէջ եթէ ամէնէն ուրախ մէկը կար, ան ալ մեղ ծանօթ Եղսա քուրուկն էր...

Անցաւ տարի մը . քիչ մ'ալ աւելի, եւ ի՞նչքան ալ չուտ : Կարապետ աղա մեծ հայր էր եղած, բարեկամներու ու ծանօթներու խնդրանքներուն ալ տեղի տալով հաշտուած էր աղջկան եւ Տիբանի հետ : Թող նիկը առած թեւերուն վրայ վեր վեր կը նետէր . եւ զայն այս ձեւով անվերջ կը սիրէր : Սա որո՞ւ ձագն է... Սա որո՞ւ խենթուկ աղուոր տղան է...

ՄԱՄԲՐԷ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesme - Paris

ՆԻԻԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

	Էջ
Շ. ՆԱՐԴՈՒՆԻ, Թուղթ քննադուքեան	5
ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ	11
Եկո՛ւր, Սիրելիս	12
Ես ու դուն	14
Պտույտ մը հայրենի լեռներու մէջ	21
ԾԱՏՈՒՐ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ	28
Հունձքը	30
Հայրենիք	34
Ազգիկն Զաւակը	35
ՆԱԶԵՆԻ	43
Դաշտերուն մէջ	44
Ծառ, նորէն քարքէ	45
Յոյս	46
ԱԻ. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ	48
Համանուագ	50
ՀԵՐՄԻՆԷ	56
Սարսափի օրերէն	57
Դրուագ մը մօտիկ անցեալէն	61
Անաստուածին	64
ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ	65
Փոքրիկ հովուուհին	67
Նորէն ծաղկեցաւ	77
Կարօտի կանչ	81

ԿԱՐՕ ՄԵԻԹԱՐ	82
Մամուլատ աղբիւրին հրաշքը	84
Գիւղի ձէն	90
Տօնական երգեր	95
Ս. ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ	98
Լուսնկային սուգը, հայրենի առուակներ	100
Հօրս, Մանկութիւն, Մայիսի կարմիր վար- դեր, Լուսնին հետ, Լուսնկային հետ, Ցնծութեան օրեր	100 — 112
ԼԵԻՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ	114
Վրէժի ուխտաւորը	115
ՄԱՄՐԻԷ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ	128
«Ուրիշի գեղին ես աղջիկ չեմ տար»	130

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0339364

18-504

742
1960

ԳԻՆ 10 ՖՐԱՆԿ

Printed in France